

4076, 4077

III 1861
491.59-8
U-5

2010

ՀԱՅԱՅ ԼԵՋՈՒՐ ՈՒՍՈՒՅԻՉ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԴՊՐՈՅՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐՈՒԱՅ

ԴԱՍԱԳԻՐԻՔ

Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ Դ Ո Ր Տ

ՅՕՐԻՆԵՅ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՆԱԶԱՐԵԱՆՅ

Մեթոդը բեռ կապելու նման է:
Լաւ բեռ-կապողը միեւնոյն արեղի մէջ՝
վատ բեռ-կապողից երկու անգամ
աւելի նիւթ է տեղաւորում:

ՌԻԶԵՐԴ ՍԵՍԻԼ.

Տ Փ Ի Ւ Ս

Յ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՅԻ ՏՊԱՐԱՆ.

1881

ՀԱՅՈՅ ԼԵՂՈՒՔ

ՈՒՍՈՒՑԻՉ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐՈՒԱՅ

ԴԱՍԱԳԻՐԻ

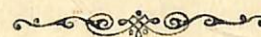
ՉՈՐՐՈՐԴ ԳՈՐԾ

1881 թ. 10 հունիսի 10. Գործնական

ՅՈՂՀԱՆՆԷՍ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

Les meilleures méthodes sont
celles qui font le plus agir l'es-
prit, qui l'exercent le plus éner-
giquement dans la mesure de
ses forces présentes.

M.-gr DUPANLOUP.

Տ Փ Ի Ի Ս

Ե. Ե. ԴԱՆԷԼ Ե. Ե. ԴԱՆԷԼ Ե. Ե. ԴԱՆԷԼ

1881

102638-42

1627-2007

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ

ՄԱՍԻՍ

ՄԱՍԻՍ ԳԼԽԱՎՈՐ ԴԱՅՄԻՍ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ

ԳԼԽԱՎՈՐ

ՄԱՍԻՍ ԳԼԽԱՎՈՐ

Дозволено цензурою, Тифлисъ. 16 Іюня 1881 г.

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ

Les meilleures méthodes sont
celles qui font le plus de bien
sans nuire à la santé. Les
méthodes qui font le plus de bien
sans nuire à la santé.

M. DUBOIS

ՄԱՍԻՍ

Типографія И. Мартыросянца, на Орбел. улицѣ д. № 5

1881

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ

ՄԱՍԻՍ

ՄԱՍԻՍ ԳԼԽԱՎՈՐ ԴԱՅՄԻՍ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ

ԳԼԽԱՎՈՐ

ՄԱՍԻՍ ԳԼԽԱՎՈՐ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ

ԳԼԽԱՎՈՐ

ՄԱՍԻՍ ԳԼԽԱՎՈՐ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ

ԳԼԽԱՎՈՐ

ՄԱՍԻՍ ԳԼԽԱՎՈՐ

2 3 4 5 6 7 8

Այս մետոդը, մեր կարծիքով ան արժանաւորութիւնն ունի, որ ոչ միայն կարճ ու բնական ճանապարհով է հասցնում մանկանր զանկալած նպատակին, ալ և, որ գլխաւորն է՝ յարուցա-

նում է նորա մէջ ինքնակրթութեան սկզբունքները, որոնցով նա ապագայում, կեանքի մէջ նոյնպէս դիւրաւ կարող է իւրացնել առաւել բարձր դպրապարտերէն հասնել առաւել ծանրակշիւ նպատակներ:

Իսկ սա շատ կարեւոր է. որովհետեւ լեզուն դիտութիւնների չափ մանուկների ուշադրութիւնը գրաւող հարցափրակի հարցներ չունի: Եթէ ուղում ենք լեզուի ուսումնականը, ինչպէս հարկն է, եթէ ուղում ենք աղատել նորան իւր աւանդման չոր ու ցամաք ձևերից, պէտք է նորա դաստիարակութիւնն էլ կենդանացնենք ուսանողի աչքում:

Յանկանալով մեր տաճիկ հայոց բարբառը մօտեցնել մեր մանուկներն սրտին, մենք դրբիս վերջումը գետեղեցինք նոցա բարբառով մի քանի հատուածներ: Մեր հարադատ եղբորը սիրելը մանկութիւնից պէտք է սկսենք:

Մանուկներին անձանօթ առարկաների պատկերները այս դասագրքի մէջ հետեւեալներն են՝ Պղպեղ, Կոկոս, Բամբակ. — Աղուէս, Արջ, Աւել, Փիղ, Կէտ. Ողնի, Խնուշ, Կրիպ. — Արծիւ, Թռիակ, Սոխակ. Եւրամ, Սարդ:

Աւելորդ չենք համարում աւելացնել, որ մեր դասագրքերը աշխարհի նիւթեր են պարունակում իրանց մէջ, որ մի և նոյն ժամանակ կարող են նաև հասակաւորներին ծառայել իբրեւ ընթերցանելի գրքեր:

Թէ մինչև որ ատիճան մեր դասագրքերը արդարացնում են մեր ասածները, այդ թողնում ենք ուսուցիչների և առհասարակ ընթերցողների դատողութեանը: Իսկ թէ մեր աշխատութիւնները կ'ունենան նաև լեռնութիւններ, որոնք ապագայում ուղղուելու կարօտ կը լինեն, — դրա մասին անտարակոյս ենք:

Այս դասագրքերը կազմելիս մենք ի նկատի ունէինք լեզուի ուսումնական ներկայ վիճակի մէջ կատարելութեան սահմանին մօտեցնելու համար՝ լրացնել նորան այլ և այլ կաղապարով և նորա կազմութեան շանչ տուող մասերով, որպէս զի լեզուի ուսուցման մէջ զգալի լինէր կեանքի և կենդանութեան երևան գալը: Բայց հանդամանքները, որոնց մենք ստիպուած էինք հրնայանդուել, այս անգամ մեզ թուր չտուին ամէն բարեկարգութիւն միասին մտցնելու: Սակայն յուսով ենք, որ մի ուրիշ անգամ նոքա մեզ առաւել բաղք աչքով կը նայեն:

Պէտք է աւելացնենք, որ մենք շատ բան ունէինք արելու. բայց մեր յառաջարանք շատ չերկարացնելու համար՝ չենք շարունակում մեր ասելիքը, յուսալով որ շատ բան էլ իրանք ուսուցիչները կարող են գործադրել:

Գիտենալով, որ այնքան գրքի ստուարութիւնը չունի իրական նշանակութիւն, որքան նորա մէջ պարունակուած յօդուածների նպատակամերձ ընտրութիւնը՝ (որ չգիտենք, թէ մինչև որ աստիճան յաջողուել է մեզ) մենք մեր դասագրքերը չենք ծանրաբեռնում աւել ուրիշ հատուածներով: Ուսուցիչը մեր առաջարկած նիւթերով երկար կարող է զբաղեցնել աշակերտներին, եթէ միայն միշտ հաւատարիմ կը մնայ մանկավարժութեան ներկայ պահանջներին:

Վերջացնելով մեր խօսքերը, մենք սեպուհ պարտականութիւն ենք համարում լինել այստեղ, որ մեր դասագրքերը յօրինելիս օգուտ ենք քաղել աւելի քան 40 գրքից, որոնցից միայն նշանաւորների անունները կը գնենք այստեղ:

Գրքա են՝ 1. «Նոր ընթերցարան» և 2. «Գիտելիք ու պարտիք» Խորոյ, Մ. Մամուլեան, 3. «Բաղմովէպ, 1845 թ.» 4. «Նախաշաղկ գիտութեանց և արուեստից» 3. Մ. Մկրտեան, 5. «Մորիս Բլոբ» Ս. Պալասանեան. 6. «Золотая книжка или беседы матери съ дѣтьми», 7. «Пестрая книжка» по Фр. Гофману, 8. «Предметные уроки» П. Перевѣсскаго, 9. «Нашъ другъ» Баронъ Корфъ, 10. «Книга для чтенія» Паульсонъ, 11. «Nouvelles leçons de la littérature française. J. Tricot, 12. «Narrationes et exercices de mémoire en prose et en vers», J. Levrier et H. Demmenie. 13. «La lexicologie des écoles» M. P. Larousse և 14. «Prosaische und poetische Lesestücke, ein Hilfsbuch beim Unterricht in der deutschen Sprache» Moritz Masson.

3. Ն.

«15» Յունիսի 1881

Տիֆլիս.

Շուտով մի տղայ ուղարկեց հացատուներ և պահանջեց պակասորդը:

— Եստ կարելի է, որ պակաս լինի, ասաց հացթուխը, որովհետև ես չեմ համարել հացերը, այլ բանուորն է համարել:

Այս ասելով նա տուեց մի հաց: Բայց հետեւեալ առաւօտը կրկին պակասեցաւ մի հաց: Տիրուհին դարձեալ աղան ուղարկեց և յայտնեց հացթուխին, որ էլի մի հաց պակաս է:

— Ես ինքս եմ դարսել հացերը շան զամբիւղում, ասաց նա, և լաւ գիտեմ, որ ճիշտ համարեցի: Ես մեղաւոր չեմ, որ ձեր շուներ քաղցրասէր ու գող է:

Թէպէտ էլ կարելի հաւատալ, որ Առիւծը լինէր զուտ լիս հացը. բայց նա մտածեց հեաաքննել իւր շանը: Երբորդ առաւօտը հացատան տղան դուրս գնաց շան ետեւից, որ տեսնէ թէ որտեղ է ուտում նա: Մի քիչ հեռանալուց յետոյ նա տեսաւ, որ շուներ փոխելով իրանց ճանապարհը՝ մտաւ մի նըրբուղի և մի տան գոմի մօտ ցած դնելով իւր զամբիւղը, հանեց նորա միջից մի հաց և դրեց մի հիւանդ շան առաջը, որ նոր էր լակոտներ ցնդնել: Ահա, թէ որ էր տանում նա հացը:

Եան առողջանալուց յետոյ Առիւծը հացերը լսիւ իրանց առն էր տանում միշտ:

1. ա. — Ուղի, նըբուղի, շնուղի, երկաթուղի, ծառուղի, խուճուղի, ուղեորուղի:

3. ԿԱՊԱՐ

Կապարը մի ճերմակ մետաղ է, որ կապտաւուն է խրփում և օդումը սևանում է: Կապարը կակուղ է և եղունգով դժուր է. հեշտ է կռանում, քիչ աաքութիւնով հալում է և ջրից գրեթէ 12 անգամ ծանր է. բայց սնդիկից ու ոսկուց շատ թեթեւ է:

Կապարը շատ բանումն գործ է ածւում. նորա մեծ օգտակարութիւնը հեշտ կռանութիւն ու փշրութիւն է: Նա դուրս է լինում այլ զանազան նիւթերի հետ խառնուած է դուրս գալիս: Գետնի տակից հանուած կապարը փխրուն է և, եթէ խփես՝ խորանարդ ձևերով է փշրւում: Երբ այդպիսի կապարը օսատիկ տաքացնում են, ծծումքը միջից բաժանւում է և կռնտ կապերն է մնում:

Կապարը ջարդում են և նորանից շինում են կապարեայ թերթեր, այսինքն՝ թիթեղներ, որոնք գործ են ածւում տանիքների համար: Բայց հրդեհի ժամանակ կապարը վտանգաւոր է, որովհետև հալւում է: Կապարը գործ է ածւում նաև շինութիւնների համար, որովհետև է ժանդուտում: Այս մետաղը գործ են ածում նոյնպէս մի քանի ապրանքների փաթաթելու համար, ինչպէս՝ ծխախոտ, թէյ և այլն: Բայց ամէնից շատ գործ է ածւում գնդակների համար: Կապարը խառնելով ծարիրի հետ՝ նորանից սպարանի համար տիպեր են ձուլում:

1. ա. — Կապտաւուն է խփում: = Կապրիտ գոյնի պէս է երևում:

4. ԵՐԿՈՒ ԱՊՏԱԿ

Կոստանդնուպոլիս քաղաքում կար մի հարուստ մարդ Յարութիւն Պէզճեան անունով: Սա մի կիրակի օր եկեղեցուց դուրս գալով՝ տուն էր վերադառնում: Ժանապարհին նա տեսաւ մի մուրացկան, բարովեց նորան և իւր տուն հրաւիրեց: Բայց ինքը առաջ անցնելով՝ շուտով տուն հասաւ և ծառաներին պատուիրեց, որ նորան տուն բերեն:

Երբ ծերունի մուրացկանը մտաւ սենեակը, տան տէրը ոտքի կանգնելով՝ համբուրեց նորա ձեռքը և իւր կողքին նրա տնցնելով՝ ասաց.

— Հայրիկ, յիշում ես այն երկու ապտակները, որ երեսին զարկեցիր:

Ծերունին, որ մի նաւավար էր եղած, շուարեցաւ և հազիւ կարողացաւ այսպէս պատասխանել.

— Ի՞նչ ես ասում, պարոն, այդ ի՞նչ զրպարտութիւն է, որ անում ես ինձ վերայ:

— Ոչ, զրպարտութիւն չէ արածս, պատասխանեց Պէգլ Դեանը: Մանկութեանս ժամանակ շատ սէր ունենալով ձկնորսութեան՝ ես ամէն կիւրակէ դալիս էի քո նաւը՝ ձուկ որսալու: Մի անգամ էլ, երկուշաբթի օր էր, շուկայ գնալ չուզեցի և եկայ քո նաւը, որ ձուկ որսամ: Դու ինձ տեսնելով՝ ականջիցս բռնեցիր և երեսիս երկու ապտակ հասցնելով՝ ասացիր, «Փողոց գնա, այսօր գործի օր է»:

— Քո այդ խրատն այնպէս ազդեց ինձ, որ այն օրէց սկսած՝ ես պարապում էի իմ գործով և աշխատում էի: Եւ եթէ ես այսօր հարուստ եմ, դորա պատճառը դու ես: Ուստի պարտական եմ քո երախտիքը ձանաչել և քեզ շնորհակալութիւն անել:

Այս խօսքերից յետոյ նա հանեց 25 ո., տուեց ծերունուն և պատուիրեց, որ ամէն ամիս դայ և միւսնոյն գումարը ստանայ մինչև իւր մահը:

5. ԾԻԾԵՆՈՒՆԱԿ

Ծիծեռնակը մի փոքրիկ թռչուն է: Որովհետեւ նորա բարակ մասները վերջանում են երկայն ու սուր ձանկերով՝ ուստի նա չէ կարողանում երկար ժամանակ կանգնել և նստել ցած տեղերում: Ծիծեռնակը բարձր և արագ է թռչում, նա կերակրւում է միջատներով: Թռչելիս լայն բաց է անում իւր բերանը և բռնում կուլ է տալիս մանր միջատներ, ջուրը նմանապէս թռչելու ժամանակն է խմում: Ծիծեռնակը շատ սակաւ է իջնում գետնի վերայ, նա թռչում է բաց տեղում, անտառներում չէ թռչում, որովհետեւ ծառերն արգելում են: Ծիծեռնակը տարափոխիկ թռչուն է. ձմեռը մեզ մօտ չէ մնում, որովհետեւ միջատներ չկան: Նոքա աշնանը թռչում գնում են տաք երկրներ, իսկ գարնանը, երբ օրերն սկսում են տաքանալ և ծա-

ռերը կանաչել, կրկին թռչում դալիս են մեր կողմերը: Ծիծեռնակը իւր բոյնը շինում է շինութեան առաստաղի տակը, պատի մի անկիւնում: Նա կոցով վերցնում է հողը կամ կաւը, թաց է անում իւր մածուցիկ թքով և այս շաղախով ծեփում շինում է իւր բոյնը: Յետոյ կրում է աղուամաղ, փետուրներ ու մամուռ և փափուկ տեղ է պատրաստում իւր հաւկիթների և ապաղայ ձաղերի համար:

Ծիծեռնակները ամառը երկու անգամ են ձագ հանում, ձաղը երեք շաբաթից յետոյ է դուրս դալիս հաւկիթից: Նորա ձագերը մերկ և անզօր են լինում: Մայրը անում է նոցա համար միջատներ և ուտեցնում է նոցա: Ծիծեռնակները ոչնչացնում են վնասակար միջատներին:

6. ԾԻԾԵՆՈՒՆԱԿԻ ԹՌԻԶՔԸ

Թռչելը ծիծեռնակի բնական դրութիւնն է: Նա ուտում է թռչելով, խմում է թռչելով, լուացւում է թռչելով և երբեմն կերակրում է իւր ձագերին՝ թռչելով: Նա զգում է, որ օդը իւր թաղաւորութիւնն է. թռչկոտում է ամէն կողմը և իւր ուրախութիւնը ցոյց է տալիս իւր ծրվճրվոցով:

Երբեմն նա ընկնում է թռչող միջատների ետեւից և հեշտութեամբ թեքուելով ու ճկուելով՝ նա վազում է նոցա ետեւից՝ նոցա ծուռումուռը հետքերովը: Երբեմն նա թեթեւ կերպով թռչում է երկրի մակերևոյթի վերայ, որ բռնէ նոցա, որոնց արեւը կամ անձրեւը քշել է այն կողմը: Երբեմն նա ինքը ազատւում է գիշատող թռչունից իւր դիւրաթեք շարժողութիւններով: Մի խօսքով նա ամէն բոլորէ փոփոխում է իւր թռչելու ուղղութիւնը:

7. ԳԱՐՆԱՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ

Վերջապէս ձմեռն անց կացաւ: Կատաղի քամին էլ չէ փչում: Զինք վեր կացաւ երկրի երեսից: Ամէն բան կենդանանում է: Երկար ժամանակ կտրուած աղբիւրները սկսել են

կարկաչելով հօսիլ: Ծաղիկներն արդէն ծակում են դետինը և նոցա դարնանային կոկոնները բարձրանում են իրանց քնքոյշ ցողունների վերայ: Նոքա մեծանում զուարթանում են և կիսատ բաց են անում իրանց հոտաւէտ զիրկը: Ծառերը, որոնց դեղին տերևները թափուելով մերկացել էին, այժմ բոլորովին կանաչել են: Նոցա ճիւղերը, որոնք կամարի ձևով ճկուած են, ճանապարհորդի համար ստուեր ու զովութիւն են արտաբերում:

Մեղունները բզկում են հոտաւէտ թփերի վերայ և իրանց բզկոյով՝ քաղցր մեղր են պատրաստում: Կենդանիների հօտը վաղվըգում են նորածին կանաչ խոտի վերայով: Ոչխարները կաթն են տալիս իրանց գառներին և իրանք արածում են մարդերում: Այն ինչ թափառական այծը թափառում է հեռում և բարձրանում է սարերի կատարները: Հովիւներն ուրախ ուրախ գնում են իրանց հօտերի ետեւից:

Ո՛վ արեգակ, դու ես, որ զարթեցրել ես այս թմրած զգացմունքները և ամէն բան նորից կենդանացրել: Փառք արեւի և այս ամէնի Ստեղծողին:

Հ Օ Տ

Ոչխարների հօտ, ձիաների ջուկ, եզները պնդեալ, խոզերի երամակ, աչճերի հորան, դաշերի ու շների վոհմակ, թռչունների պար կամ երամ, ագռաւների ջուկեր, կռուների տարմ, ձկների վտառ, աստղերի հոյլ, ծաղիկները բոյլ, խոտերի դէղ, ջարդի շեղջ, ջրի շեղջ:

8. ՆԱԽՐԱՊԱՆ

Նախրապանը առաօտը կանուխ վեր է կենում անկողնից, գնում է առուի վերայ, երեսին մի քանի բուռը ջուր է «չոփ տալիս», փնշով սրբում է և դառնալով դէպի արևելք՝ մի քանի անգամ երեսը խաչ է հանում: Յետոյ իւր կնոջ պատրաստած նախաճաշիկը փաթաթում է մի կակուղ հացի մէջ,

կլորում է, բերանը գնում և կծելով դուրս է գնում՝ փայտը ձեռքին գիւղի ծայրին կանգնում: Երբ նախրի տուտը դիւղեցը կտրւում է, տուն է մոնում, հացը շալակը կտայում, մի մեծ դաւաթ գինի էլ կոնծում ու գնում է իւր բանին:

Երեկոյին, երբ նախրապանը վերադառնում է նախրից, ողջ գիւղի տաւարը տեղաւորում, տէրէցտէր է անում, դաշի է իւր տունը, համբուրում է իւր երեխային և Աստուծոյ փառք տալով՝ սեղան են նստում՝ մի կտոր հաց ուտելու: Շատ անգամ էլ սրտի ուրախ ժամանակը՝ անդումը պատահած անցքերը հպարտութեամբ քաղցր քաղցր պատմում է իւր կնոջը. մանաւանդ, եթէ դայի ձեռքից մի արջառ է խլել կամ նախրիցը փախած մի կով է գտել ու մի սարսափելի ձորից վերև հանել:

Ահա սարսկ նախրապանը դո՛հ է իւր վիճակից: Նա ոչ մի ուտելիք փողով է գնում. այլ ամէն շաբաթ հացը տաւարատէրերի աներիցն է ժողովում, ամէն տնից մի մի լաւաշ իւղն ու պանիրը դրացիներն են ընծայ տանում նորան: Պաշտայ աղ դնելու ուտելիքը կինն է գնում քաղում, կամ թէ ինքը նախիրն արածացնելիս ժողովում է դաշտումը և սփռոցի մէջ կապած՝ շալակին տուն է տանում: Ամէն բարութիւն նորա տանը անպակաս է:

9. ՍԱՐԵՐԻ ՈՐԴԻՆ

Ես սարերի փոքրիկ ու ժիր հովիւն եմ:
Որածայր զլիւից ամէնայն ինչ տեսնում եմ:
Նախ իմ ժայռն է լուսաւորում արեգակ
և ինձ մօտ է մնում երկար ժամանակ:
Ես սարերի որդին եմ:

Այստեղ է այս՝ դետերի մայր աղբիւրը:
Քարերից ես միշտ խմում եմ ցուրտ ջուրը:
Նա բղխում է ժայռից կատաղի շառաշով:
Ես ես նորան դրկում եմ իմ ձեռքերով:
Ես սարերի որդին եմ:

Սարն ինձ յատուկ բնութիւնից է պարզեւ, նորոյն
 Շուրջն են պատոււմ փոթորիկներ մշտաւեւ, մի քան
 եւ հիւսիսից դէպի հարաւ մըրկաբեր, իւր պայծառ
 Տարածում են ամէնայն կողմ իմ երգեր:

Եւ սարերի որդին եմ:

Ոտքիս տակն են շանթք, որոտմունք և աշխարհ,
 Դիւիս վերեւ երկնակամարը պայծառ:

Եւ պաշտում եմ նորան ու միշտ աղաչում:

«Աղաչ պահիր, տէր, հօրս տունն այս երկրում»:

Եւ սարերի որդին եմ:

Եւ երբ թնդիւն, երբ որոտմունք է լաւում,

Սարի գլխին ահա կրակ է փայլում:

Եւ այն ժամուն բարձր ժայռիցն եմ իջնում,

Առնում մահակս և իմ երգերըս երգում:

Եւ սարերի որդին եմ:

10. ՊՂՊՆԴ

Պղպեղը դորձ է ածւում կերակուրներ համեմեղու հա-
 մար, այլ և՛ բժշկականութեան մէջ: Պղպեղի ծառը բնութմ է
 Հնդկաստանում: Նա շատ փոքրիկ ծառ է և փաթաթւում է
 ուրիշ ծառերի վերայ: Տնկուելուց յետոյ՝ չորրորդ տարին
 սկսում է պտուղ տալ, և այս պտուղը ծառի ծաղիկերուց չորս
 ամիս է յետոյ քաղւում: Նթէ պղպեղի ծառը լաւ պահուի, կա-
 րող է տաս տարի միակերպ պտուղ տալ:

Պղպեղը կուլ-կուլ է. և առաջ կանաչ է լինում, յետոյ՝
 կարմիր: Որովհետեւ բոլոր կուլերը միասին չեն հասունանում,
 ուստի մինչև խակերի հասունանալը՝ հասունացածները քա-
 ղում են: Բայց շատ կանաչ ժամանակ չպէտք է քաղել, որպէս
 զի շուտ քաղուելով՝ իւր համն ու հոտը չկորցնէ:

Մի կուլի վերայ 20—30 պղպեղահատ է լինում: Պղ-
 պեղը լինում է սև ու սպիտակ: Սպիտակը շինում են սև պղ-
 պեղից. դորս համար սև պղպեղը թրջում են ջրումը և վե-

րին կաշին փոխուելով՝ աղիտակում է: Թէպէտ սպիտակ պղպեղն
 աւելի համով է, բայց սևից թոյլ է: Չափազանց շատ պղպեղ
 դորձ ածելուց ստամոքսը վնասւում է: Ժողովս մտցրել է անմիջապէս
 փայտեղէն ձեւով օգտագործելու փոխարէն քիմիական նյութեր:

11. ԱՆՉՆԱՋՈՒԹԻՒՆ

Մի հարուստ մարդ ծովի վերայ ճանապարհորդելիս՝
 հետը տանում էր և իւր սիրելի շունը: Նաւի վերին տախ-
 տակամածի վերայ շունը անդադար վազվողում էր իւր տիրոջ
 մօտ: Բայց մի անգամ այնպէս անզգոյշ ցատկից, որ նաւի վան-
 դակից ընկաւ ծովը:

— Շունս, շունս, աղաղակեց նորա տէրը սաստիկ վրդու-
 ւած: Նաւապետ, ի սէր Աստուծոյ, հրամայեցէք, որ
 նաւը կանգնեցնեն:

— Շատ ցաւում եմ, որ չեմ կարող ձեր ցանկութիւնը
 կատարել, պատասխանեց նաւապետը. որովհետեւ մեր օրէնքով
 կենդանիների համար չէ կարելի նաւը կանգնեցնել: Մեր ամէն
 մի լուպէն հաշուած է:

— Իսկ եթէ մարդ ընկնի ծովը, հարցրեց հարուստը:

— Այդ ուրիշ բան է, պատասխանեց նաւապետը:

Հազիւ թէ նա արտասանեց այդ խօսքերը, իսկոյն նաւի
 վերայ մի աղաղակ բարձրացաւ. «Մարդ ընկաւ ծովը»: Այդ
 մարդը շան տէրն էր, որ շորերով ջրին ընկաւ՝ իւր շանը ա-
 զատելու համար:

Իսկոյն կանգնեցին նաւը, արձակեցին մակույկները և
 սղապտեցին շանն էլ, իւր տիրոջն էլ:

I. ա.— Ի սէր Աստուծոյ: Աստուծոյ սիրոյ համար: — Թէ
 Աստուած կը սիրեն:

12. ԱՅԾ

Թէպէտ այժմ ոչխարի կարգի կենդանի է համարւում,
 որովհետեւ սովորաբար ոչխարների հետ է ման գալիս, բայց
 իսկապէս շատ է զանազանւում նոցանից. այնպէս որ էն ու-

1627-2007

ձին աւելի նման են միմեանց, քան թէ այժն ու ոչխարը: Այժն աւելի զգայուն և օգտակար է, քան՝ ոչխարը: Հեշտ է ընտելանում, իրան սիրողի հետ ինքն էլ սէր է կապում և ոչխարից աւելի ուժով, արագաշարժ ու թեթեւ է: Նորա չափ վախկոտ էլ չէ. այլ՝ աւելի աշխոյժ, անհանգիստ ու ցատկաւոր:

Այժը շատ փոփոխական բնավորութիւն ունի, ինչպէս երևում է իւր բոլոր արարմունքներից. որովհետեւ արածելու ժամանակ երբեմն ման է գալիս, երբեմն կանգնում, մէկ վազում է, մէկ ցատկոտում, երբեմն մօտենում է ընկերներին, երբեմն՝ հեռանում, մերթ թափւում է, մերթ փախչում, և ոչխարների հետ ման գալիս միշտ խմբից դուրս է գալիս: Այժերը մշակուած տեղերին մեծ վնաս են տալիս, որովհետեւ որչափ դալար ճիւղեր ու կանաչ կեղեւներ են գտնում, անյազաբար կրծոտում են ու ծառերը չորացնում: Նոքա ջրային, թաց և պարարտ խոտ եղած տեղերից շատ են վախենում:

Բարեխառն երկրներում այժերին ձմեռն էլ են ազատ թողնում: Առաւօտը կանուխ դաշան են ուղարկում արածելու: Յօդաշաղախ խոտը, թէեւ ոչխարներին վնասակար է, բայց այժերին օգտակար է: Իսկ ձիւնի ու եղեամի ժամանակ այժերին ամէնեւին դուրս չեն թողնում. և քանի որ նոքա փարախում են՝ խոտ, կաղամբ, շաղգամ և ուրիշ բանջարեղէններով են կերակրում: Նաո այժեր իրանց կաթնի մեծ մասն իրանք են խմում: Որպէս զի այժը առատ կաթ տալ, շատ ջուր պէտք է խմեցնել նորան. երբեմն էլ աղի ջուր պէտք է տալ: Այժը սովորաբար մէկ ուլ է բերում, երբեմն՝ երկու, խիստ քիչ անգամ՝ երեք. իսկ ձագը կամ ուլը մի տարուց կամ 18 ամսից յետոյ սկսում է ծնել և ծնում է մինչև եօթը տարին: Այժը ապրում է 10 կամ 12 տարի: Բայց առհասարակ չեն թողնում, որ այնքան ապրի. այլ՝ դեռ ձագ չբերած՝ մերթում են. որովհետեւ որքան ծերանայ, այնքան միտը կ'անհամանայ: Սովորաբար ոչխարներն ու այժերը եղջերաւոր են լինում. բայց առանց եղջերի էլ շատ կան: Այժի կաթն աւելի առողջարար է և աւելի լաւ, քան՝ ոչխարինը, և գեղի համար էլ է գործածում:

Այժը վերին ծամելքի վերայ կրծող ատամ չունի. նորա տարիքը իւր եղջերների ամէն մի ծունկից է ճանաչում: Այժն էլ ոչխարների պէս չորս ատամնքս ունի և որոճում է. կզակի տակն էլ մի փոքրիկ մօրուք ունի: Այժը գրեթէ աշխարհիս ամէն մասներում կայ: Բայց բոլոր այժերի մէջ Կաշմիրի այժն է, որ շատ նուրբ բուրգ ունի. նորա բրդից ազնիւ շաւեր են գործում:

13. ԵՐԿՈՒ ՄՈՄ

Մի պատանի հարցրեց իւր հօրը, որ շատ հարուստ էր.

— Հայրիկ, ի՞նչ կերպով այդչափ հարստութիւն ձեռք բերիր: Ես հազիւ եմ կարողանում մինչև տարուայ վերջը կառավարուիլ. դեռ էլի պարտքի մէջ եմ մնում:

— Որդեակ, շատ հեշտ բան է հարստանալը, պատասխանեց հայրը. պէտք է միայն հարկաւոր եղած բանովը բաւականանալ և միայն մի մոմ վառել, երբ երկուսը վառելը հարկաւորութիւն չկայ:

Եւ այս ասելով՝ նա մարեց այն երկու մոմերից մէկը, որոնք նոյն միջոցին վառւում էին սենեակումը:

14. ՍՈՒՍԿ

Բոլոր թռչուններից ամենաքաղցր և գեղեցիկ երգողը սուխակն է, որ միայն ամառն է գալիս մեր կողմերը: Նորա փետուրները մոխրագոյն են և շատ հասարակ: Բայց ի՞նչ քան մեծ ու զարմանալի շնորհք կայ ծածկուած այս փոքրիկ թռչունի մէջ:

Նա սիրում է բոյն գնել ջրի մօտ, թանձր թփերի մէջ, մանաւանդ վարդի թփի մէջ: Սուխակները սովորաբար երգում են առաւօտեան վաղ՝ դեռ արեւը չծագած և երեկոյեան. իսկ երբեմն՝ ողջ գիշերը:

Սուխակը կերակրւում է փոքրիկ միջատներով, բզեզներով և որդերով: Կատուն շատ վնասակար է սուխակի բնակարանի

Համար: Այս խեղճ թռչունը շատ բարձր է նստում թփի վերայ և երգելու ժամանակ աչքերը խփում է, կարծես թէ՝ ինքն էլ հիանում ու զմայլում է իւր երգելու վերայ: Ահա այդ ժամանակ շատ հեշտ է նորան որսալը: Բուն էլ թշնամի է սոխակին և որսում է նորան:

Սոխակը շատ նման է ձնճղուկին, միայն նորանից աւելի բարակ է և կազմուածքը աւելի դեղեցիկ ու վայելուչ է: Քանի ձնճղուկին:

ՄԱՐՏ ԿՈՐԴՅ .ԵՄ

15. ՊԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ ՍՈՒՆԿԻՆ

Սոխակ, ինչու դադրեցար
Բո անուշ երգը երգելից,
Որ քամում էր արտասուք
Շատ իմ այրուած աչքերից:

Միտքըդ է, երբ ծաղում էր
Արշալոյսը գարնանային,
Քանի՞ դու միտքս բերիր
Իմ առարկան ցանկալին:

Համակ աշխարհ մոռացած՝
Բո ձայնին ունկրս յառած,
Մըտքով թռչում էի ես
Իմ հայրենին կարօտած:

Գիտեմ, դու էլ ես կարօտ
Մըշտադարուն այն դրախտին,
Որից հեռու մեզ չը կայ
Քաղցր ժրպիտ մեր բաղդին:

Ո՛վ կը տայ ինձ թե թռչնի,
Որ բարձրանան, սըլանան,
Օդն ու ամպերը ծեղքեն
Ու տանեն ինձ Հայաստան:

Թէ նորա օդը չընչեմ,
Այն կենտառու սուրբ օդից,

Գիտեմ, փրկվեալու եմ
Անբուժելի իմ ցաւից...

Գարունն անցաւ, ախ սոխակ,
Խօսուն լեզուիդ կապ դըրաւ:
Ու խեղճ վարդի թերթիկի հետ
Շարականըդ էլ տարաւ:

Կը բանամ դուռը վանդակիդ,
Ազատութիւն քեզ կը տան,
Բայց աղաչում եմ քեզ,
Թըռիւր դէպի Հայաստան:

Վարդ ես ուզում՝ այնտեղ է,
Անամից երկինք, մեզմ հովեր,
Ճաճանջափայլ արեգակ
Կարկաճասահ առուներ:

16. ԱՆԱԳ

Անագը մի արծաթագոյն սպիտակ մետաղ է, որ օդի մէջ մնալով՝ կապտում է. խիստ դիւրահալ է, կապարից աւելի ծանր ու ծանալուող է: Սթէ անագը շփեմք, մի ականակ հոտ է հանում: Ծախելու ժամանակ անագը չորթչորթում է. և որչափ այս չորթչորթոցը ստասիկ լինի, այնքան աւելի դուռ է համարում անագը: Հաւարակ մետաղների մէջ անագը ամենաթեթեւն է: Նրկաթէ դրդալներն ու պատասաքալները աւանդում են, որ չժանգոտուին: Անագում են նոյնպէս կաթտաները և ամէն պղնձեղէն անոթ: Իսկ եթէ չանագեն, ամանը կը ժանգոտուի և կերակուրը կը թունաւորուի: Ամանը անագելուց յետոյ՝ առաջ ջրով մաքուր լուանում են, որ անագի հետ խառնուած նիւթը, այսինքն՝ անուշադրը կերակրի՝ հետ չխառնուի ու չփնտէ:

Անգղը Դ անգամ ծանր է ջրից, կակուղ է, այնպէս որ
գանակով կտրուում է. արծաթից կակուղ է, կապարից՝ կարծր:
Անագից կարելի է շատ բարակ թերթեր շինել, նա տաքու-
թիւնից լայնանում է. բայց խոնաւութիւնից ու ջրից չէ
փոխուում: Այն երկաթէ թերթերը, որ պատում են անագով,
ասում են թիթեղներ: Գետասեղն էլ, որ շինում են բարակ
երկաթէ լարից, նոյնպէս անագում են: Բնութեան մէջ զուտ
անագ չկայ. այլ խառնուած է լինում ուրիշ մետաղների հետ:

17. ՓԱՅՏԱՀԱՏԸ ԵՒ ԻՒՐ ԿԻՆՐ

Ա.

Մի հարուստ իշխան որս անելիս հեռացաւ իւր ընկեր-
ներից և բոլորովին կորցրեց ճանապարհը: Անտառումը մնաց
մէնակ: Փոքր ժամանակից յետոյ յանկարծ մի ձայն լսեց. շու-
տով ձին շուր տուեց այն կողմը, որտեղից լսուեցաւ ձայնը:
Նա տեսաւ մի մարդ ու կին, որոնք փայտ էին կտրում և խո-
տում միմեանց հետ:

Կինը ասաց.

— Պէտք է ձմարիան ասել, որ մեր օրական հացը շատ
դժուարութեամբ ենք ձարում, շատ ենք աշխատում. բայց ի՞նչ
օգուտ... պատահում է երբեմն, որ բոլորովին հացի կարօտ
ենք լինում:

— Ի՞նչ ես գանգաւում, սիրելի Մարգարիտ, պատասխա-
նեց նորա ամուսինը: Տրտմութիւնով ու լալով չենք կարող
հարստութիւն ժողովել. քեզ լաւ յայտնի են այնպիսի մար-
դիկ, որոնք մեզանից խեղճ են և աւելի տխուր կեանք են վա-
րում:

— Եւ կան մարդիկ, որոնք մեզանից խեղճ են ու քիչ են
աշխատում. բայց մեծ հարստութիւն ունեն, ապրում են բաղ-
տաւորութեան մէջ:

— Մարգարիտ, ի՞նչ ես ուզում. մենք երկուսս, փառք

Աստուծոյ, առողջ ենք, կուշտ ենք և ուրախ: Մի՞թէ դու կար-
ծում ես՝ հարուստներն այնպէս բաղտաւոր են, որ կարելի է
նոցա երանի տալ: Շատ հարուստներ կան, որ մեզանից տա-
րաբաղտ են, հաւատացնում եմ քեզ, որ շատերը նախանձում
են մեզ և մինչ անգամ իրանց պալատներն ու հարստութիւնը
կը ցանկան փոխել մեր փոքրիկ տան և խեղճութեան հետ:
Նայիր երկնքի կամարին, արեգակին. նա մեզ էլ այնպէս է
տաքացնում և պահպանում, ինչպէս հարուստներին:

Թագնուած իշխանը այս տեսարանի վկայ լինելով, շատ
խղճաց նոցա վերայ. նորա դուժը շարժուեցաւ անասելի կեր-
պով և համարեալ արտածու քն աչքերին երևեցաւ նոցա: Այլ
ու կին շատ վախեցան անծանօթ մարդուն տեսնելով, և Յով-
հաննէսը գլխարկը վեր առած՝ առաջ դնաց:

— Բարի մարդիկ, ասաց իշխանը՝ զառնարով դէպի փայ-
տահատը. ես լսեցի ձեր խօսակցութիւնը և իմացայ, որ դուք
մեծ դժուարութեամբ էք ձարում ձեր օրական հացը: Նս կը
տանեմ ձեզ ինձ մօտ, իմ տունը. կը կերակրեմ, կը հազցնեմ
և ձեր ամէն հոգսը կը քաշեմ: Գուք իմ տանը կուենաք այն
ամէն բանը, ինչ որ սրտով կը ցանկանաք: Բայց հիմա խընդ-
րեմ՝ ցոյց տուէք ինձ ճանապարհը և եկէք ինձ հետ իմ
պալատը:

Երբ հասան պալատը, փայտահատին և իւր կնոջը տա-
րան մի առանձին սենեակ. առանձին ծառաներ տուին նոցա և
հազցրին թանկագին շորեր: Նոքա ձաշում էին իշխանի հետ
մի սեղանի վերայ. և նոցա ձաշը բաղկանում էր տասն ու եր-
կու տեսակ կերակուրներից:

Բ.

Մի անգամ բացի 12 կերակրից՝ բերին 13 երուղն էլ:
Մարգարիտը այս բանի վերայ շատ զարմացաւ: Մտան կերա-
կուրը դրեց սեղանի վերայ և ասաց, թէ.

«Իշխանը կարճ ժամանակով հեռացաւ արաւոից և հրա-

մայեց, որ ձեզանից ոչ մէկը չմտնեայ սորան և մինչ անգամ չնայէ իմանալու թէ ինչ կայ սորա մէջը:

Իշխանի անգովոր հրամանը տարակուսութեան մէջ ձգեց Մարգարիտին: ՓՆչպիսի բան պէտք է լինի սորա մէջը, որ մեզ նայելն անգամ արգելուած է», ասաց Մարգարիտը՝ մտնել նայով ամոնին և ցանկանալով վեր առնել խուփը: — Համբերիր. ի՛նչ ես անում, ասաց Յովհաննէսը, մի՞ թէ դու մոռացար իշխանի հրամանը, պէտք է հնազանդուիլ նորան:

— Ես միայն ուզում եմ նայել ու տեսնել, թէ արդեօք ինչ կայ այս ամանի մէջ: Այստեղ հօ ոչոք չկայ. ի՛նչպէս կ'իմանայ իշխանը, թէ ես բաց եմ արել ամանը:

— Մարգարիտ, Մարգարիտ, ասաց Յովհաննէսը, մի՛ լինիր այդքան հետաքրքիր. հաւատա ինձ. որ մեզ դրա համար կը պատժէ իշխանը:

— Յիրաւի, դու շփոթուած ես, սիրելի Յովհաննէս, ասաց կինը: Ես տառում եմ քեզ, թէ ոչոք չի իմանայ այս բանը և ես էլ կը հանդարտուիմ: Հետաքրքրութիւնը ինձ սաստիկ ամենջում է:

— Ա՛յլ գիտէ. շատ կարելի է, իշխանը նշան է դրել ամանի վերայ և եթէ մենք սորան ձեռք տանք, նա անպատճառ կ'իմանայ: Ար խօսքով ես չեմ համաձայնի և ամէնեւին չեմ համարձակուի մեր բարերար իշխանի հրամանից դուրս բան անել:

— Հիմա ինչոր ուզում ես, արա, ասաց կինը. ես էլ չեմ կարող դիմանալ. եթէ այս բոպէիս չիմանամ, կը մեռնեմ...: Ես պատրաստ եմ ամէն բանից զրկուիլ՝ հարստութիւնից էլ, փառքից էլ, շորերից էլ. թող էլի վաղուցուայ պէս ապրեմ խեղճութեան մէջ, փայտ կը կտրեմ, ամէն բանում պատրաստ եմ. միայն անպատճառ պէտք է իմանամ, թէ ի՛նչ կայ այս ամանի մէջ...:

Այս խօսքերն ասաց և գնաց խեղճի վեր առաւ ամանի խուփը: Ամանի մէջը կար մի փոքրիկ թռչուն, որ՝ երբ Մարգարիտը խուփը բարձրացրեց, խեղճն թռաւ և բաց պատուհանից դուրս փախաւ:

միջոցով իմանալու թէ ինչ կայ սորա մէջը: 18. ՄՈՒԿ

Մուկը փոքրիկ և ուրախ կենդանի է: Նա իւր ուտելիքը կրծում է առաջնատումներով. և այս պատճառով նորան կը բռնէ ինչ կենդանի ևն անուանում: Նորա իւրաքանչիւր ծնօտի վերայ կայ մի մի զոյր առաջնատում, որոնք միշտ ածում և մաշուում են, երբ նա կրծում է: Եթէ առամները չմաշուին՝ բերանից դուրս կը գան:

— Մկները բնակում են աներում և դաշտերում: Ծանր բնակողը մկները ոչ թէ ընտանի մուկ են ասում, այլ՝ տանու մուկ: Պաշտային մկները շատ փնաս ևն յուլիս դիւղացու արտերին: Նոքա առամներով կտրատում են հասկերը, կրում են իրանց բները և ձմեռուայ համար պաշար են պատրաստում: Մկները իրանց բները շինում են հողի մէջ: Նոցա բոյնը բաղկանում է մի քանի սենեակներից և ծակերից:

Տանու մուկը տարին վեց անգամ է ձագ ծնում և ամէն անգամ՝ վեց հատ: Նա իւր ձագերին կաթնով է կերակրում:

Մուկը ապրում է մինչև վեց տարի: Փոքր մուկիկը չորս ամսից յետոյ արդէն ձագ է ծնում: Արեւմն ո՛րքան կը բաշխանային տանու մկները, եթէ կատուն չուտէր նոցա: Բայց մկներին թոյնով կտորելը վտանգաւոր է, որովհետեւ հեշտ կարող է պատահել, որ իրանք տան բնակիչներն էլ թունաւորուին: Իսկ ո՛րքան աւելի փնասակար է դաշտային մուկը, որ տարին մօտ 50 ձագ է ծնում:

19. ՄԿՆԵՐՆ ՈՒ ՀԱԿԻԹՆԵՐԸ

Մկները շատ են սիրում հաւկիթը և մտնում են հաւաբները, որ հաւկիթներն ուտեն: Նրբեմն հաւկիթները ողջ ողջ դուրս են տանում: Շատ անգամ խոհանոցից հաւկիթները անյայտանում են և ոչոքի մտքից չէ անց կենում, որ գողացողները մկներն են:

Մի գիւղացի տեսնելով, որ իւր հաւաքնից հաւկիթներն անյայտանում են՝ զանազան կարծիքներ է տանում և միտքը դնում է, որ գոյը բռնէ։ Ուստի մէկ օր թագնւում է հաւաքնի մօտ, որ գոյը տեսնէ։ Փոքր ժամանակից յետոյ տեսնում է, որ մի խումբ միներ մօտնում են հաւաքունը։ Այս միներից մի քանիսը պառկում են հաւկիթների մօտ և ամէն մէկը իւր մարմինը ծալում է մի հաւկիթի բոլորքը, պոչը բռնում է ատամներով, որ հաւկիթը վայր չգլորուի և լաւ պահպանում է։ Այն ժամանակ միւս միները նորա վզից բռնում են և հաւաքնից դուրս են քարշում։

20. ԿԱՀՈՒԷ ԱՆԴՐԱՎԱՐՏԻՔ

Յովհաննէսը լաւ տղայ էր. բայց նա մի պակասութիւն ունէր, որ ոչ ոքի դուր չէր գալիս։ Եւր անդգուշութիւնից միշտ պատահոտութեամբ էր լինում հագի շորերը. այնպէս որ ինքն էլ չգիտէր, թէ երբ և ինչպէս էր պատահում այս։ Մայրը ձանձրանալով օրանից՝ վերջապէս սպառնացաւ նորա վերայ և ասաց. «Եթէ մի անգամ էլ քեզ պատահոտութեամբ շորերով ես տեսնեմ, այն ժամանակ ես մի այնպիսի բան կ'անեմ, որ ինձ տեսնեմ, այն ժամանակ ես մի այնպիսի բան կ'անեմ, որ ինձ տեսնեմ»։ Այս խօսքերը մայրն այն ժամանակն հաճելի չէ լինի։ Այս խօսքերը մայրն այն ժամանակն հաճելի չէ լինի։

— Ես այսուհետեւ զգոյշ կը լինեմ, մայրիկ, ասաց Յովհաննէսը, և ուրախանում ու հպարտանում էր իւր նոր անդրավարտիքով, որ նորան մի առանձին վայելչութիւն էր տալիս։

Մի շաբաթ շատ լաւ էր գնում բանը։ Նորա անդրավարտիքի վերայ ոչ մի բիծ, ոչ մի ծակ չկար։ Բայց տարավարտիքի վերայ ոչ մի բիծ, ոչ մի ծակ չկար։ Բայց տարավարտիքի վերայ ոչ մի բիծ, ոչ մի ծակ չկար։ Մի բաղադրութիւնը մի անգամ պատահեցաւ նորան այգիում։ Մի կաղնու կատարի վերայ Յովհաննէսը տեսաւ մի թռչունի բոյն, որի միջեց փոքրիկ ձագեր էին երևում... Ի՛նչպէս կարող էր նա համբերել...

— Անպատճառ պէտք է բռնել այն գոյնզգոյն ձագերը, ասաց նա իւր եղբորը և ընկերներին, որոնք իւր հետն էին։ Ո՞վ կը բարձրանայ ծառը։

Մանուկները միայն ուսերքը վեր քաշեցին, տարակուսած նայելով ծառի բարձրութեանը։ Կաղնին շատ բարձրահասակ էր և անմատչելի էր երևում։

— Ո՛չ, ես կը բռնեմ նոցա, ձայն տուեց Յովհաննէսը և խօսքն հանեց վերարկուն, որ չխանդարէ բարձրանալուն։

— Անդրավարտիք մտնանում ես, ասաց նորան իւր եղբայրը։

— Ի՛հ, ի՛նչ կայ, այս րոպէիս հօ չի պատահուի անդրավարտիքս, պատասխանեց Յովհաննէսը, և երկու րոպէից յետոյ նա արդէն ծառի կատարի վերայ էր։ Նա անմիջապէս ձագերէ, ձագուկներէ, բայց աւանդ, անդրավարտիքը օտարիկ պատահուել էր։

— Ա՛խ, այս ի՛նչ եղաւ, բացականչեց Յովհաննէսը բարկացած. է՛հ ինչ կայ, մայրիկը կը կարկատէ։ Թռչունները հօ բռնեցի՛նք։

Մանուկները ուրախ ուրախ տուն վերադարձան։

Մայրը չբարկացաւ անդրավարտիքի մասին։ Բայց երբ հեռուեալ առաւօտը Յովհաննէսը վարժեց և ուզում էր շորերը հագնել, ա՛խ տէր Աստուած, ի՛նչ տեսաւ։ Եւր մահճակալի առաջը, աթոռի վերայ դրուած էր մի կաշուէ անդրավարտիք։

Բայց ի՛նչ պէտք էր անել, հագաւ։ Երբ նորա եղբայրներն ու քոյրերը տեսան, յանկարծ ամէնքը միարեւան սկսեցին ծիծաղել։ Նորա՝ ուսու մետրոնի ընկերներն էլ էին ծիծաղում, որովհետեւ կաշուէ անդրավարտիքի մէջ, յիրաւի, նա շատ ծիծաղելի էր երևում։ Նա սկսեց աղաչել, լաց լինել և խնդրել մօրը, որ կարողանայ մեղմացնել նորա բարկութիւնը։ Բայց մայրը միայն այս ասաց. «Ով չէ ուզում ականջ դնել խրատին, պէտք է պատժուի»։

21. ԿՈԿՈՍ

Կոկոսի ծառը 2 օտանշափ հաստութիւն ունի և 14 օտանշափ բարձրութիւն։ Նորա երկայն աւերները մի թիթե քամի

փչելիս գեղեցկապէս օրօրում տատանում են, միմեանց հետ հիւսւում և կրկին յետ լինում: և այդպիսով մարդուն աչքերի առջ մի հիանալի տեսարան են ներկայացնում: Նորա ահագին պտուղները ողկոյղի ձևով կախուած են ծառի կատարի վերայ: Այդ պտուղի իրար վերայ հաղած երկու կեղևի մէջ կայ մի քաղցր ու զովարար ջուր և անհրաժեշտ ընկոյղ: Այս պտուղներից և ճիւղերի հիւթից շինում են՝ իւղ, քացախ, մեղր, օղի, քաղցրաւենիք: Իսկ կեղևից շինում են անօթներ և զանազան ամաններ: Բնից և ճիւղերից շինում են խուփեր, տինդ պարաններ, թեւեր, զամբիւղներ, խաիրներ: Մի խօսքով, այս ծառը հնդկացիների համար մի մեծ հարբածութիւն է:

22. ՓԻՂ

Յամբային գազաններից ամէնամեծն ու ամէնաուժեղը փիղն է: Փիղը հեշտ է բնակւում մարդուն: Նա 4—6 արշին բարձրութիւն և 6—8 արշին երկայնութիւն ունի, մարմնի ծանրութիւնը 200 փութ է: Փղի կաշին այնքան հաստ ու կարծր է, որ հրացանի գնդակով դժուար է ծակւում: Նորա զուխը մեծ է և փոքր ինչ՝ երկայն. աչքերը փոքր են և իմաստալի. ականջները լայն և կախ ընկած: Փիղը վերին ծընօտի վերայ միայն երկու առաջնորդում ունի, և իւրաքանչիւր ծնօտի վերայ 1—3 անդանատում ունի. բացի դորանից արու փիղը երկու երկայնացած աղամ էլ ունի, որոնք կոչւում են Փղոսկր և շատ թանկ են վաճառւում: Փղի ոտքերը հաստ են և իւրաքանչիւրի վերայ կայ հինգ կճղակ:

Բայց նորա մարմնի ամէնահեռաքրքրական մասը կնճիթն է, որ նորա քթի շարունակութիւնն է և չափազանց շարժական է: Այդ կնճիթը մի սաժէնից աւելի երկայնութիւն ունի, և երբ ինքն ուզենայ՝ կարող է սեղմել կարճացնել: Փղի համար իւր կնճիթը միենոյնն է, ինչ որ մեզ համար՝ մեր ձեռքերը: Նորանով փիղը գետնից վեր է առնում թէ, մեծ ու թէ փոքր բաներ և իւր կերակուրը տանում է բերանը: Նորանով

լուծում է սրբանի կապը, բաց է անում փակուած դուռը և կրկին փակում է: Հղերի բերաններից դուրս է հանում խցանները. նորանով բարձրացնում է մինչև 5 փութ ծանրութիւն, նորանով վեր է առնում ցնցուղը և ջրում է պարտիղի ծաղիկները, այլ և որորում է երեսայի օրօրոցը: Փղի կնճիթն այնքան ուժեղ է, որ նորա մի հարուածով կարող է մարդ սպանել: Բայց առանց կնճիթի նա մի շատ ողորմելի կենդանի է, և փիղը լա է համարում մեռնել, քան՝ առանց կնճիթի ապրել: Ընտանեցրած փիղը 2000-ից մինչև 8000 ա. արժէ:

Փիղը իւր մէջքի վերայ 50—100 փութ ծանրութիւն է տանում, նա 6 ձիու ոյժ ունի: Սակայն չնայելով իւր աստուիկ ուժին՝ նա շատ խաղաղ բնաւորութիւն ունի և երբեք առաջ ինքը չէ յարձակւում: Բայց երբ բարկանում է, շատ զարհուրելի է: Երբ փիղը գնում է սովորական ընթացքով, ձին միայն սրնթաց կարող է նորա ետևից հասնել: Փղերը բնակւում են մեծամեծ խմբերով. երբեմն մինչև 400 հատ միասին: Նոքա տաք կլիմայի կենդանիներ են:

Փիղը չափազանց երկարակեաց է. ապրում է մինչև 200 տարի: Նա կերակրւում է բոյսերով. ընտանի փիղը օրական 2 փութ բրինձ է ուտում և այդքան էլ խոտ կամ տերեւ ու մինչև 25 վեղրոյ ջուր է խմում:

Ընտանեցրած փղերին մարդիկ բեռն են բարձում, չընդհատանում նոցա վերայ ման են ածում զօրքի թնդանօթները. հին ժամանակը փղերով պատերազմում էին: Փղերին սայլերում շին լծում, այլ նոցա մէջքին մի անակ են շինում և մէջը նստած ճանապարհորդում են: Նորան քշելու համար զլին նստում է փղապանը և սուր մուրճով անդադար խրփում է զլին, որ գնայ:

23. ՓՂԻ ՎՐԷԺԻՆԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մի անգամ փղապանը փղի վերայ նստելով՝ կոկոսի պինդ ընկոյղները կտրատում էր և ուտում: Կենդանին համբերութեամբ տանում էր այդ ստատիկ ցաւին: Բայց միենոյն օրը,

փողոցից անցնելիս այնտեղ, ուր կիսած էր շատ կոկոս, փիղը կանգնեց, կնձիթով վեր առաւ մի կոկոս և այնպէս ուժով խփեց իւր քշողի գլխին, որ նա մեռած վայր ընկաւ գետին:

Մէկ անգամ էլ մի փիղ քաղաքումը ման գալիս մօտեցաւ մի դերձակի խոնութի և, տեսնելով որ լուսամուտը բաց է, կնձիթը ներս մտցրեց: Գերձակներից մէկը ցանկանալով մի քիչ ծիծաղել՝ ասեղներով ծակծկեց նորա կնձիթը: Փիղը բարկացաւ, զնաց մի տեղ աղտոտ ջուր գտաւ. կնձիթը լաւ լցրեց և շուտով վերադառնալով՝ լուսամուտից աղտոտ ջուրը հեղեղել պէս թափեց դերձակի գլխին և հանդարտ շարունակեց իւր ճանապարհը:

24. ԴՈՒ ՄԱՐԴ. ԶԵՍ ԴԱՌՆԱՅ:

Հայրը բարկանալով որդու վերայ՝ միշտ ասում էր նորան: «Դու մարդ չես դառնայ, որդի»: Որդին ձանձրանալով այդ խօսքերից՝ թողեց իրանց գիւղը, զնաց հեռաւոր քաղաքներ, ուսում առաւ և մինչև այն աստիճան յառաջագնաց եղաւ: որ փաշայութիւն ստացաւ: Նորան փաշայ նշանակեցին մի քաղաքում, որ մէկ օրուայ ճանապարհ հեռու էր իրանց գիւղից:

Մտնելով քաղաքը՝ նոր փաշան մի քանի օրից յետոյ մարդիկ ուղարկեց իրանց գիւղը, որ բերին իւր մօտ իւր հօրը: Նրբ հայրը լսեց, որ փաշան կանչում է իրան, սաստիկ վախեցաւ, մտածելով թէ արդեօք ինչ պատճառով էր կանչուած փաշայի մօտ: Տեղ հասնելով՝ նա ներկայացաւ փաշային:

— Զանաչում ես ինձ, հարցրեց փաշան:

— Ի՞նչպէս կարող եմ ճանաչել քեզ, պատասխանեց եկողը, ես մի խեղճ գիւղացի եմ, իսկ դու՝ փաշայ:

— Ես քո որդին եմ, հայր, ասաց փաշան: Յիշում ես, թէ քանի անգամ դու ինձ ասել ես, որ ես մարդ չեմ դառնայ: Այժմ տեսնում ես, թէ որքան երևելի մարդ եմ դարձել, որ փաշայ եմ այստեղ:

Հայրը ամէնեւ չվերադառնալով՝ ասաց:

— Որդի, էլի մարդ չես դարձել, որովհետեւ, եթէ դու մարդ լինէիր, մէկ օրուայ ճանապարհ քո ծերունի հօրը ոտքով չէիր կանչել տայ քեզ մօտ:

25. ԱԾՈՒԽ

Ածուխը պատրաստում են բարակ փայտերից: Այդ փայտերը տաքացնում են, բայց ոչ այնքան, որ վառուեն: Այդ տաքութեան զօրութեամբ փայտի միջի ջուրը քամուելով՝ փայտը սև գոյն է ստանում: Ածուխը փայտից քիչ է տաքութիւն տալիս, բայց որովհետեւ փայտը սևացնում ու մրոտում է առ մանր և ամանից վատ հող է գալիս, այդ պատճառով ածուխ աւելի են գործ ածում, թէպէտ նա աւելի թանկ է նստում՝ քան փայտը: Ածուխը ոչ ամանն է սևացնում, ոչ ծուխ ունի (ան-ծուխ=ածուխ) և ոչ կերակրի համն է փոխում:

Ածուխ պատրաստելու համար ածխագործները անտառի մէջ, փոքր ինչ բարձր տեղում, դեռնի վերայ մանր փայտեր են դիզում, որ անձրևի ժամանակ ջուրը փայտերի մէջը չմնայ: Այդ փայտերը շաքարի գլխի ձևով են դիզում, տակը լայն և որքան բարձրանում է, նեղանում է. վերևը մի նեղ բացուածք են թողնում և այնտեղից կրակ են ձգում մէջը: Նւ որովհետեւ այդ փայտակոյտի մէջ շատ օդ է կարողանում մանել, ուստի փայտերը կամաց կամաց են այրում և երեք օրից յետոյ բոլոր փայտը ածուխ դարձած՝ սառչում է:

Գետնի խորքերում, հանքերի մէջ կայ բնական ածուխ, որին քարածուխ են կոչում: Քարածուխը շատ հեշտ է վառում և պայծառ լոյս է տալիս: Նրկաթուղիների վերայ այս քարածուխն են գործ ածում:

26. ԿԱՐՄԱՐԱՆԱՆՔ

Սաստիկ ձմեռ ժամանակ մի կարմրալանջ եկաւ մի համեստ գիւղացու լուսամուտի մօտ: Գիւղացին բաց արեց լուսամուտի դուռը և քնքոյշ թռչունը ներս տարաւ իւր բնա-

կարանք: նա կտցահարում է հացի փշրանքները և հատիկ-
ները, որոնք թափում էին գիւղացու սեղանից: Գիւղացու
որդիքը շատ սիրեցին այն գեղեցիկ թռչունին: Բայց երբ կրկին
գարունը վերադարձաւ, դաշտերը կանաչեցան և ծառերը ծած-
կուեցան տերեւներով, գիւղացին բաց արեց լուսամուտի դուռ-
ները և փոքրիկ հիւրը դուրս թռաւ գէպի անտառը, շինեց
այնտեղ իւր բոյնը և երգեց մի ուրախ երգ:

Եւ նայեցէք, երբ ձմեռը վերադարձաւ, կանաչանքը
դարձաւ եկաւ գիւղացու տունը, բերելով իւր հետ իւր ձա-
գուկները: Գիւղացու որդիքը ուրախանում էին և միասին ժու-
ղովում: նայում էին, թէ ինչպէս թռչունի ձագուկները
ընկնէին աշիկներով գուրս էին նայում: Երեխաներն ամացին
թռչունները այնպէս են նայում՝ մեզ, որ կարծես մի-
բան են ուզում անել:

Հայրը պապասխանեց. փոխադրելով իւր ձայնը (այնպէս ձայնում է թռչունը)
մատուցելով զոքա կարողանային խօսել կապելին անգլ. (Բա-
րեկամութիւնն ու սէրը արտաբայում են փոխադարձ սէրը և
բարեկամութիւնը):

Բ Ա Ռ Ե Ր

Ա. ՈՐՈՇՈՒՄ

Նա առաջ մե հաց: Քոյրս կերաւ երկու խնձոր: Նորայրս
դուռ երեք տան: Մարտինը ունի չորս որդի: Կարապետը
գնեց հինգ աչիկ: Վարդանը խելօք երեխայ է:

Բ. ՈՐՈՇՈՒՄ

Նա կերաց այն հացը, որ դու տուել էին: Քոյրս իւր խն-
ձորը տուեց Արամին: Նորայրս իմ տուած տան ձը պահել է:
Աննայի որդին եկաւ գիւղից: Մեր աչիկն կանաչել է: Այս
երեխան գեղեցիկ է:

Ա.—Հաց, խնձոր, տանձ, որդի, աչիկ, երեխայ: Բայց ոչ
Բ.—Հացը, տանձը, խնձորը, որդին, աչիկը, երեխան:

Ծանոթութիւն: — Ատուած, Յիսուս, Քրիստոս՝ բառերը միշտ
անորոշ ձևով են դործ ածուում:

Ատուած տեսնում և քննում է մեր բոլոր գործերը: Յիսուս
սերում է լաւ և աշխատասէր մանուկներին: Քրիստոս՝ Ատուածոյ
որդին է: Յիսուս Քրիստոս պատուելի է մեզ, որ սիրենք մի-
մեանց, ինչպէս սերում ենք մեզ:

Ուրիշ յատուկ անուն պատահելիս առաջին անգամ կարելի
է անորոշ գրել, ապա՝ որոշեալ:

27. ԲԱՐԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Մի գիւղացի Կամարական անունով շատ չքաւորութեան
մէջ լինելով՝ Խորհուրդ արեց իւր կնոջ հետ և հետեւեալ օրը
ճանապարհ ընկաւ դէպի Ֆլէքսանդրոպոլ քաղաքը, որ կարո-
ղանայ մի կերպով իրանց նեղ դրութիւնը թեթեւացնել: Կինը
իւր փոքր սրտուն գրկած՝ բարձրացաւ իրանց տանիքը: Նորա
աչքերում աղամանդի պէս փայլում էր արտասուքը. և նա
կանգնեց այդ դրութեան մէջ, մինչև որ իւր սիրելին բոլորովին
աչքերից աներեւութացաւ:

Երկու օր ճանապարհորդելուց յետոյ՝ նա հասաւ
Աղէքսանդրոպոլ: Այստեղ Կամարականը մի հարուստ քաղաքա-
ցու մօտ մտաւ ծառայելու երկու տարի ժամանակով: Առաջին
տարին նա 60 ռուբլ ստացաւ. իսկ երկրորդ տարին նորա տէրը,
որի անունը Աշոտ էր, տեսնելով Կամարականի հաւատարմու-
թիւնը՝ ռոճիկն աւելացրեց, 100 ռ. շինեց: Թէպէտ երկու
տարին ըրանալուց յետոյ Կամարականը պատրաստուած էր
իրանց տունը վերադառնալու, բայց նա իւր աշխատասիրու-
թեամբ և գովելի վարք ու բարքով այնքան սիրելի էր դար-
ձեւ թէ տիրոջը և նորա ընտանիքին ու թէ միւս ծառանե-
րին, որ Աշոտը ցանկանալով նորան իւր մօտ պահել՝ դար-
ձեալ ռոճիկն աւելացրեց և 180 ռ. շինեց: Այսքան փողը
գիւղացի Կամարականին շատ թուեցաւ և նա երրորդ տարին
էլ քնաց այնտեղ: Իսկ չորրորդ տարին Աշոտը կրկին աւելա-
ցրեց ընդ 250 ռ. շինեց:

Բայց չորրորդ տարուայ վերջը Կամարականը բաւական

Համարելով այնքան ծառայութիւնը, մանաւանդ մտաբերելով իւր երկու փոքր որդիքը և իւր ազնիւ կնոջ խնդիրը, թէ. «Եռետու յետ դարձիր», նա հաստատ մտքով գնաց իւր տիրոջ մօտ՝ վարձը ստանալու։ Այստեղ ամէնքը ժողովուել էին նորան ձանապարհ ձգելու։ Եւ նախաձաշիկ անելուց յետոյ, Աշոտն ասաց նորան.

— Լսիր, սիրելի. դու ինձ ծառայեցիր չորս տարի, այս չորս տարուայ մէջ ինձ համար աշխատեցիր. բայց դու քո աշխատանքիդ համար բացի քո տարեկան ռոճկից՝ ոչինչ չստացար։ Ինձ համար մեծ տրամութիւն է, որ մեզանից հեռանում ես։ Մենք ամէնքս շատ սիրեցինք քեզ... մինչ անգամ իմ ծառաներն էլ լաց կը լինեն, քեզ չտեսնելով։

Այս ժամանակ Աշոտը երեսը յետ դարձրեց և արտապահ սկսեց թափուիլ նորա աչքերից։

— Բայց ի՞նչ ասեմ, ... շարունակեց նա. մենք լաւ ենք ծանաչում միմեանց... Ի՞նչ այսքան ժամանակ հաւատարմութեամբ ծառայեցիր ինձ։— Նրկուսը միասին լաց եղան։

— Բայց կ'ուզեմ մի խորհուրդ տամ քեզ, որ շատ հարկաւոր է ամէն ձանապարհորդի, մանաւանդ քեզ համար...։

Կամարականը լացից չկարողանալով պատասխան տալ՝ երեք անգամ դուխը շարժելով՝ յայտնեց իւր համաձայնութիւնը։ — Ուզում ես, որ ռոճկիդ փոխանակ՝ միայն խորհուրդ տամ քեզ, և դու երբ ձեր տուն հասնես, կ'իմանաս, որ իմ խորհրդիս արժէքը քո ռոճկիցը շատ է. համաձայն ես այս բանին, ասաց Աշոտը։

— Ես շատ ուրախ եմ ձեր բարի խորհուրդն ընդունելու մասին, պատասխանեց Կամարականը. բայց ի՞նչպէս երեւամ իմ կնոջը և որդիքերանցը առանց փողի՝ այսքան տարուայ յետոյ։

— Եթէ ինձ լսես, ասաց Աշոտը, դու իմ տուած խորհրդովը աւելի կը հարստանաս եւ կը բազմաւորուես, քան ռոճկովդ։ Եթէ դու իմ խորհրդի փոխանակ ռոճիկդ ստանա, այն ժամանակ բոլորովին աղքատ տուն կը հասնես։ Իսկ եթէ իմ խորհրդով գնաս տուն և զոջաս արածիդ վերայ, յետ դարձիր և ես կը տամ քեզ քո բոլոր վարձը։

Այս բանին Կամարականը համաձայնեցաւ և խնդրեց իւր տիրոջը, որ ասէ իւր խորհուրդը։ Աշոտը աւերախութեամբ Կամարականի ձեռքը բռնեց և ասաց.

— Տես, սիրելի. իմ խորհուրդը լաւ կ'աւարտի։ Եթէ ոչ՝ ստանիկ կը պատժուես։ Լսիր, ահա խորհուրդս։ Տուեալնալու ժամանակ ուղիղ լայն և երկայն ձանապարհով ման գարի, և ամէնէին նեղ ու կարճ՝ ձանապարհով չգնաս. խմացար։

— Իմացայ, տխուր ձայնով պատասխանեց Կամարականը։ Բայց եթէ սորա խորհուրդն այս է, մտածում էր նա, իմ փողերս բոլորովին կը կորչեն։

Այս ժամանակ ներս մտան տիրոհին և երեխայքը. ամէնքը պարզեցին ինչ բերում Կամարականի համար։ Տիրոհին երեք դաթայ տուեց և պատուիրեց նորան, որ երկուսը ձանապարհին ուտէ, իսկ երրորդը տանէ իւր կնոջ համար, յետոյ դրեց նորա դրփանը և կարեց, որ ոչ ոք չհանէ։ Կամարականը բարովեց նոցա և տխուր սրտով ձանապարհ ընկաւ դէպի իրանց գիւղը։

28. 590 ՌՈՒՆԷԼԱՆՈՅ ԳԱԹԱՅ

Այս գիշերը նա հասաւ մի հովուի խրճիթի և այնտեղ քնեց իւր ծանօթի տանը։ Միւս օրը առաւօտեան նորան պատահեցան երկու վաճառական մի այնպիսի տեղ, ուր ձանապարհը երկու էր բաժանուում. մէկը երկայն էր ու լայն, միւսը՝ կարճ ու նեղ։ Այստեղ վաճառականները Կամարականին խնդրեցին, որ նա էլ գնայ իրանց հետ կարճ ձանապարհով։ Բայց նա մտաբերելով Աշոտի տուած խորհուրդը՝ ամէնէին համար

Կամարականը ձանապարհին շատ էր մտածում Աշոտի տուած խորհրդի վերայ և իրան յիմար էր անուանում այն պատճառով, որ մի դատարկ խորհրդի հետ փոխեց այնքան փողը. բայց էլ ասում էր ինքն իրան. «Կարելի է՝ այն խորհրդի մէջ ծածուկ, խորը մտքեր լինեն. ո՞վ գիտէ։»

Այն գիշերը նա հասաւ մի հովուի խրճիթի և այնտեղ քնեց իւր ծանօթի տանը։ Միւս օրը առաւօտեան նորան պատահեցան երկու վաճառական մի այնպիսի տեղ, ուր ձանապարհը երկու էր բաժանուում. մէկը երկայն էր ու լայն, միւսը՝ կարճ ու նեղ։ Այստեղ վաճառականները Կամարականին խնդրեցին, որ նա էլ գնայ իրանց հետ կարճ ձանապարհով։ Բայց նա մտաբերելով Աշոտի տուած խորհուրդը՝ ամէնէին համար

ճանեցաւ վաճառականներէ խօսքին և գնաց մեծ ճանապարհով:

Երբ հասաւ Ղարաբիխա գիւղը՝ ի՛նչ տեսաւ: Իւր ընկեր վաճառականներին մի սայլէ մէջ քրած՝ վերաւորուած, շտապով ամուռն էին բռնել հասցնելու: Կամարականը տեղեկացաւ, որ ամառակներ են պատահել նոցա, բոլոր պարանքները խել են և խրանց էլ արերով խփեր վերաւորել են: Այստեղ Կամարականը շնորհակալութիւն արեց Աստուծոյ և այն ժամանակ հասկացաւ, թէ որքան թանկագին էր Աշոփ տուած խորհուրդը:

Մինչև լուսնալը նա շտապով շարունակում էր ճանապարհը և ճաշի ժամանակ հասաւ իրանց տուն: Նորա կինն ու որդիքը զիմաւորեցին իրան: Կամարականը շուտով պատմեց իրան պատահած բոլոր անցքերը այն չորս տարուայ մէջ. յետոյ հանեց իւր տիրուհու տուած գաթան և տուեց կնոջը: Գաթան կորեցին և ի՛նչ գտան մէջը. 590 ու փող և մի նամակ:

Կամարականի աւագ որդին, որ գիւղի քահանայի մօտ աշակերտ էր եղած, կարդաց նամակը, որի մէջ գրուած էր.

Սիրելի Կամարական,

«Յոյս ունեմ, որ ողջ և առողջ տուն ես հասել: Չորս տարուայ մէջ ես լաւ ճանաչեցի քո բնաւորութիւնը: Դու շատ վախկոտ և շատախօս էիր. ես վախենում էի քո մասին՝ մըտածելով որ քեզ անպատճառ կը կողոպտեն ճանապարհին և կը գնաս տուն՝ առաջուանից աւելի խեղճ: Բայց ես տուի քեզ մի բարի խորհուրդ. այժմ՝ յոյս ունեմ, որ հասկանում ես նորա արժանաւորութիւնը:

Քո առաքիչ

Աշոփ:

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՏԵԻՆԱԼ ՏՈՂԵՐՈՒՄ ՈՒՂԱԿԵԼ ՍԻԱՆԵՐԸ:

Քննարկուեց մէկ թուուի: Եղբայրս արձակեց այն թուուի: Չէր քոյր եկաւ մեր այդի: Մեր պարտեղում ման էր գալիս մէկ

մարդը: Այն մարդը ունի երկու աղջիկը: Մեր պատու ըստ մէկ ծիտը: Ես այն ծիտ բաց թողի: Իմ մատանի կորաւ: Եղբայրս գտաւ մէկ լաւ մատանի:

29. ՆԱՄԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մեր մականի թուակնը: Նամակը գրում են մի տեղ տակնգրք թղթի վերայ, որ նամակի թուակնը կը գրեն: Նամակի թուակնը զանազան գոյնի է լինում. բայց աւելի յարկ զական է ապիտակ թուակնը: Նոյնպէս և թանաքի սեն է յարկ զականը: Դառած շղատի գոյնը, զոմարդալ, միգոմի:

2. Նամակի թուակնը: Դործի և առեւտրորի նալ մականի թուակնը, որ առհասարակ ցոյց է տալիս նամակի գրելու ամսաթիւը, ամիսը և տարեթիւը՝ պէտք է գրել նամակի դիւին, դէպի աջ: Իսկ ուրիշ նիւթերի վերաբերութեամբ գրելիս՝ նամակի վերջը, պէպի ձախ: Այս կերպը յարգական է:

3. Նամակի վերնագիրը: Որչափ պատուաւոր է այն անձը, որին ուղղւում է նամակը, այնչափ վերնագիրը պէտք է ցած գրել թղթի մէջ տեղը և այնչափ աւելի միջոց պէտք է թողնել վերնագրի ու նամակի մարմնի մէջ տեղը: Իսկ ընտանեկան նամակներին ու տոմսակներին մէջ վերնագիրը կարող է բռնել նամակի տողին մէջը դրուել: Մի պատշաճ ու պատիւ բերող խօսքով՝ պէտք է գրել այն անձի անունը կամ մականունը, ում որ գրում ենք. այսպէս՝ Մեծապատիւ Պարոն, Յարգոյ Պ. Մեծապատիւ Տիկին, Օրիորդ, Նաղեղի օրիորդ, և եթէ մերձաւոր անձ է՝ Սիրելի կամ ուղղակի լոկ անունը: Իսկ եթէ քահանայ է՝ Արժանապատիւ, Բարեկրօն հայր, եթէ վարդապետ է՝ Գերապատիւ հայր և այլն: Իւրաքանչիւր էջի ստորին կողմը, նոյնպէս և թղթի ձախ կողմը գոնէ երկու մատի լայնութեամբ լուսանցք պէտք է թողնել:

4. Նամակի մարմինը: Ի կամ ընդհանուր թուակնը: Բովանդակութեան մէջ պէտք է գրել այն, ինչ որ ցանկանում ենք հայորդել և նախ ուրիշից ստանալ նամակի մտքերի պատասխանը, յետոյ մեր կողմից աւելացնելը: Եթէ

մեզանից բարձր դիրք ունեցող անձի ենք ուզողում, պէտք է աւելի քաղաքավարի լինու (ոճ) գործ ղենք և գրենք՝ Պուք, Ձեր, Ձեզ, Ձեզանից. իսկ եթէ մերձաւոր, մեզ հաւասար անձի ենք ուզողում, պէտք է գրենք՝ դու, քո, քեզ, քեզանից...

5. Նամակի ստորագրութիւնը. Ստորագրութիւնը նամակագրի ով լինելը ցոյց տալու համար է և գրւում է նամակն արտաբերուց յետոյ, ցածումը, դէպի աջ, թուականի դիմացը, եթէ թուականը ցած է գրուած: Մեծ մարդկանց գրուած նամակների մէջ ստորագրութիւնը շատ ցած է գրուում: Շատ մեծարոյ անձի նամակ գրելիս պէտք է այսպէս գրել.

«Խորին յարգանք, Ձեր խոնարհ ծառայ. կամ Ձեր կաթողին բարեկամ»:

Իսկ հաւասար անձի գրելիս. Ձեզ յարգող, Ձեր... քո... և այլն: Նամակը պէտք է գրուած լինի շատ մաքուր, առանց թանաք կաթեցնելու և առանց մի բառ ջնջելու կամ աւել լացնելու: Որ և իցէ ստորագրոյն անձն իւր մեծին կամ տիրոջը նամակ գրելիս պէտք է գրու. «Ողջունեցէք իմ կողմից այն ինչ անձին»: Այդ համարձակութիւնը միայն ծնողներին, ազգականներին ու բարեկամներին գրուած նամակների մէջն է ներելի:

6. Յետ գրութեան: Յետ գրութեան տաւում է այն յաւելումը, որ լինում է երբեմն նամակը վերջացնելուց և ստորագրելուց յետոյ, նամակի տակը: Այսպիսի յաւելումներից առաջ տողն սկզբումը գրում են Յ. Գ. Խառերը, որ նշանակում է «յետ գրութեան»: Պէտք է դիտենալ, որ մի այսպիսի յաւելում մեծին գրուած նամակի մէջ անելը անվայել է: Եւ այդ մոգով. Նամակի ծաւելը: Նամակը պէտք է ծաւելի երկայն քաղակուսի ձևով: Նամակը պատուի ով ուղարկելը պատու է այն անձին, որին ուղղւում է նամակը:

8. Նամակ կնքելը: Պաշտօնի տէր և պատուաւոր անձանց գրուած նամակները կնքում են կարմիր կնքամօմով: Իսկ սովորական նամակի համար նշտրիկներ են գործածւում: Սրբաւորների կողմից սգաւորներին գրուած նամակի համար թէ կնքամօմը և թէ նշխարիկը սև պէտք է լինի:

Կնքամօմը գործածելիս պէտք է աշխատել նամակի վերայ այնքան մոմ կաթեցնել, որ կնքի տարածութիւնից մի քիչ աւելի լինի, այնպէս որ դրոշմի բոլորակը բարակ շրջանակ ձևանայ: Խոշոր և թանձր կտոր կնքամօմը նամակի վերայ ագեղ է և կոշտութեան նշան:

9. Նամակի հասցէն: Նամակի հասցէն նամակը ծաւելուց յետոյ նամակի կամ պատոցի վերայ գրուածն է: Այս գրութիւնը բաղկանում է անունից, մականունից և այն անձի տի աղուսից, որին ուղղւում է նամակը. այլ և քաղաքի կամ գիւղի անունը, ուր պէտք է գնայ նամակը: Տեղի անունը միշտ սակը, դէպի աջ է գրւում:

Կարելի է նշանակել նաև բնակուած փողոցի անունը և տան թիւը: Գրեցէք մի նամակ:

30. ԱԳՈՒՄ

Ագուաւը զարմանալի թռչուններից մէկն է, որ ամէն տեղ լինում է, որովհետև ամէն բանով կերակրւում է: Նա շատ հեաքըքիր ու յանդուգն է: Ագուաւը սուր հոտառութիւն և աչքեր ունի. ամուր միշտ պտտւում է ծովեզերքում, իսկ ձմեռը բազմութեամբ աւերակ աներն են մանում և, արջերի ու գայլերի հետ միանալով՝ ուտում են ծովային կենդանիների մարմինը: Ագուաւը քանդում է ուրիշ թռչունների բները և հաւկիթները կտորատում է: Նա որսում է՝ մուկ, խլուրդ և սոցա նման ուրիշ մանր կենդանիներ: Նա իւր բոյնը շինում է չորացած ճիւղերով ու տերեւներով բարձր ծառերի վերայ կամ ժայռերի խոռոչներում:

Մարտ ամսին ագուաւը հինգ վեց հաւկիթ է ածում, աղաւնու հաւկիթից մի քիչ մեծ. հաւկիթի գոյնը փոքր ինչ կանաչ է խիւում, վերան էլ սև գծեր կան: Ցերեկը արուն է նստում հաւկիթների վերայ, գիշերը՝ էգը: Բաւն օրից յետոյ ձագերը դուրս են գալիս հաւկիթներից: Նոքա իրանց ձագերի

վերայ մեծ խնամք են տանում: Ազգաւր շուտով է ընտելանում ու սովորում է իւր տիրոջ անունը և մի քանի ուրիշ բաներ: Ուրիշ թռչունների հետ ընկերութիւն չէ անում և, եթէ հարկաւոր լինի, կատարաբար կը յարձակուի նոցա վերայ:

Ուրիշ տեսակ ազգաւ էլ կայ, որ սովորաբար անտառներում, մշակութային դաշտերում ու պարտէզներում է բնակւում, որ իւր ապրուստը հեշտութեամբ կարողանայ ձարել: Նա ընդ վերէն էլ շատ է սիրում, մանաւանդ ցորեն, քաղցած ժամանակը աղբ էլ է ուտում, ձմեռուայ պաշարի համար ցորեն ու ընկոյզ է ժողովում: ձանապարհորդութեան ժամանակ ազգաւները խմբերով են լինում. և իւրաքանչիւր խումբ մի առանձին վերակացու ունի, որի պաշտօնն է առաւօտները ձայն տալ, տանել իւր խմբին այնպիսի տեղերով, որ հեշտութեամբ կարողանան իրանց կերակուրը գտնել: գիշերներն էլ գտնել ապահով անառ, որ այնտեղ իջնեն:

Մի տեսակ ազգաւ էլ կայ, որ կացով հողերը փորելով՝ գետնի տակի որդերովն է կերակրւում: Սորա շատ ընկերասէր են և մի ծառի վերայ մինչև 10 բոյն են շինում, և եթէ նոցանից մէկը կերակուր է գտնում, միւսը պահապան է մնում, որ ուրիշները նորա բոյնին վնաս չտան:

Ազգաւները գլխաւորապէս հինգ տեսակ են լինում: Նոցա բոլոր տեսակներն էլ մի ծիծաղելի բնաւորութիւն ունեն, այն է, որ ամէն բան գողանում են. մինչ անգամ այնպիսի բաներ են գողանում, որ իրանց ամէնեւին հարկաւոր չեն ու տանում պահում են: Տանում են՝ փող, օղակ, կոճակ . . . : Սովորաբար էգ ազգաւն արուից փոքր է: Ազգաւը շատ երկար է ապրում. մինչև 100 տարի:

31. ԹԱՆԿԱԳԻՆ ԱԳՈՒՄ

Մի թագաւոր գնաց պատերազմելու իւր թշնամու դէմ և յաղթեց նորան: Նրբ նա փառքով ու պատուով վերադառնում էր իւր քաղաքը, մի խեղճ մարդ, որ մի թռչունի մի քանի խօսքեր էր սովորեցրել՝ կանգնել էր բազմութեան մէջ:

Թագաւորի անցնելու ժամանակը թռչունը ձայն տուեց. — Ողջոյն քեզ, թագաւոր յաղթող:

Թագաւորը զարմանալով թռչունի խօսքերի վերայ՝ մեծ գումարտուեց նորա տիրոջը և թռչունը տարաւ իւր պալատը:

Մի կօշկակար այս բանը լսելով՝ բռնեց մէկ ազգաւ և սկսեց սովորեցնել նորան միենոյն խօսքեր: Բայց որքան նա աշխատում էր, այնուամէնայնիւ թռչունը չէր կարողանում սովորել, այնպէս որ կօշկակարը նեղանալով՝ ամէն անգամ ասում էր. «Ափսոս իմ աշխատանքին ու կորցրած ժամանակին»:

Վերջապէս մի օր, տեսնելով, որ ազգաւը սովորել է իւր դասը, կօշկակարը տարաւ կանգնեցրեց նորան այն ճանապարհի վերայ, որտեղից պէտք է անցնէր թագաւորը: Նրբ նա անցնում էր, ազգաւը ձայն տուեց.

— Ողջոյն քեզ, թագաւոր յաղթող:

Թագաւորը յետ նայեց և ասաց.

— Ես այդպիսի թռչուն էլի ունեմ պալատումս:

Յետոյ ազգաւն աւերացրեց այս խօսքերը.

— Ափսոս իմ աշխատանքին ու կորցրած ժամանակին:

Նա այս խօսքերն էլ ծածուկ սովորել էր կօշկակարից:

Թագաւորն այդ լսելով՝ ծիծաղեց և աւելի մեծ գումար տալով, տարաւ իւր պալատը:

ԱՆՈՐՈՇ ԲԱՌԵՐ

Ա. ԵՋԱԿԻ.

- 1.— Ես հաց ունեմ: Քո եղբայրն ինձ քաղ խփեց: Մեք պարտեղում կաչ մի մեծ տանձի ծառ:
- 2.— Հացը քեզ ընծալեց մի գիւղ: Զրկեց մեզ համար ջուր է բերում: Մենք մի տուն գնեցինք:
- 3.— Ծառից մի խէն ձոր վայր ընկաւ: Նա ունեմ մի նոր գլխարկ: Նա մշկը ատ պէտք է գնեմ:
- 4.— Եղբայր երկու մատիտ ունի: Քոչքս երեք տետրակ կարեց: Մագործը մի սուր գանակ ունի:

5.—Մեր տանը կայ մեծ սեղան: Վաղարշապետ
մե լաւ քանոն: Աղախներ պէտք է աման լուանայ:

6.—Մենք մե զառ ունենք: Հայրս երկու եղ գնեց: Ձեռ-
քս վերայ հինգ մատ կայ:

7.—Տէր Մեսրոպը բարե քահանայ է: Արշալոյսը խելօք
ե ընեսայ է:

32. ԱՐԾԱԹ

Արծաթը մի սպիտակ ու հնչող մետաղ է, որ շատ բա-
րակ թել է շինուում, հեշտ է խարտոցուում ու կտրուում է:
Հալելու համար սաստիկ կրակ է հարկաւոր և օդումը մնալով
ամէնեւին չէ ժանգոտուում: Արծաթը 11 անգամ ծանր է ջրից:
Չուտ արծաթը իւր հանքի մէջ կամ ոլորած թելի ձեւով է
գանուում կամ՝ կտորներով: Վերան գրեթէ միշտ աղոտոտ կամ
սև նիւթով ծածկուած է լինում:

Չուտ արծաթը բաւական կակուղ է և շուտով է մաշ-
ւում: այս պատճառով նորա հետ միշտ պղինձ են խառնում:
Մի գրուանքայ արծաթի մէջ 84 մասալը զուտ արծաթ է, 12
մասալը՝ պղինձ: Այս պատճառով ասում են, որ լաւ արծաթը
պէտք է ունենայ 84 յարգ (проб), որ և գրոշմում են
բոլոր արծաթեղէն իրերի վերայ՝ կեղծ արծաթներից զանա-
զաներու համար:

Արծաթը գործ է ածուում գրամների և զարդերի հա-
մար: Ռուսաստանում ընդունուած է, որ խոշոր արծաթէ
գրամները՝ ուրբանոցը և կէս ուրբանոցը ունենայ $83\frac{1}{3}$
յարգ: Իսկ մանրերը՝ 20, 15, 10 և 5 կոպէկանոցները՝ 72
յարգ: Քսան տարի է, որ այս օրէնքը դրուած է: Արծաթը
նոյնպէս գործ են ածում պղնձէ ամանները արծաթաջրելու,
որ թէ տեսներու համար սիրուն լինեն և թէ պղնձի թոյնից
ազատ մնան:

33. ԽՂՃԻ ԽԱՅԹ

Ներսէսը բնակուում էր մի փոքրիկ առանձնացած տանը,
մեծ ճանապարհի մօտ: Մի անգամ, կէս գիշերին մէկը բաղխեց

նորա դռուը: Ներսէսը ընդունեց և թոյլ տուեց նորան իւր
տանը քնելու: Փտարականը շնորհակալութիւն յայտնեց նորա:
Հիւրասիրութեան համար և տուն մտաւ: Ներսէսը նորան
ուտեցրեց ու խմացրեց, ինչ որ կարողացաւ: Յոգնած օտարա-
կանը շուտով քուն մտաւ:

Այդ միջոցին Ներսէսը նկատեց, որ նա հետը շատ փող
էր բերել: Մինչև այս օրը Ներսէսը շատ ազնիւ մարդ էր, բայց
յանկարծ նորա գլխովն անց կացաւ մի միտք, այն է՝ սպանել
օտարականին և ձեռք բերել նորա փողերը: Ներսէսը երկար
ժամանակ կռոււում էր իւր հետ՝ աշխատելով ճիշել այս չար
միտքը: Բայց վերջապէս ասաց ինքն իրան. «Ոչ ոք չի տեսնի
այս և ես մի րոպէս եմ կը հարստանամ»:

Նա կամայ կամայ մօտեցաւ օտարականի անկողնին,
սպանեց նորան և թաղեց վերելքի տակը: Իսկ փողերը թաղ-
ցրեց իւր գուլպայում:

Չարագործութիւնը վերջացնելով՝ Ներսէսը պառկեց
քնելու, բայց չէր կարողանում քնել: Նա երբեմն շոգում էր,
երբեմն՝ միտում և երբեմն՝ նորա ականջին շղթաների ձայն էր
հաննում: Յանկարծ նա դուրս ցատկեց անկողնից, կարծելով թէ
իրան ուզում են շղթայակապ անել: Առաւօտը նա սկսեց նա-
խաճաշել, բայց պատառը չէր կարողանում կուլ տալ: Եթէ մէկը
զալիս էր նորա մօտ, նա վախենում էր ու դողում: Նորան
այնպէս էր թւում, թէ եկողն ամէն բան գիտէ: Մօտենալով
վերելքին, նա դողում էր և մինչ անգամ ահից չէր կարողա-
նում նայել փողին: Փողը նորա աչքին արիւնշաղախ էր երևում:

Վերջապէս նա չկարողացաւ մնալ տանը և գնաց քաղաք
տեղափոխուեցաւ: «Այնտեղ, ասում էր նա ինքն իրան, ինձ
համար լաւ կը լինի»: Բայց այնտեղ ամէնեւին լաւ չէր:
Հէնց որ տեսնում էր ոստիկանական տասնապետին, իսկոյն նորա
մարմինը դող էր ընկնում: Նա գրեթէ ինքն իրան կորցնում
էր, երբ մէկը մի քիչ ուշադրութեամբ նայում էր իրան: Երբ
երեկոյեան լուում էր զանգերի ձայնը, նորան այնպէս էր թը-
ւում, թէ մուրձով խփում են իւր ուղեղին: Նա այլ ևս հան-
գըստութիւն չունէր. միշտ շփոթուած էր, այս պատճառով

վճռեց թողնել քաղաքը և զնաց ապրելու մի առանձնացած անտառում, որ գտնէ այնտեղ մի փոքր հանգստութիւն գտնէ: Բայց սխալուեցաւ: Երբ գիշերային քամին սրվաբովում էր ծառերի ճիւղերի միջեց, նա կարծում էր, թէ սատանաներն են ունեւում ու պաշարում իւր խրճի շուրջը: Նրբ անտառը խաղաղ էր և ներսէսը կաղնու տակը նստած լսում էր տերեւի վայր ընկնելը, վախենում էր, ինչպէս երկչոտ նապաստակը: Նա թողեց անտառը և հեռացաւ գէպի ծովը, կարծելով, թէ այնտեղ լսուկը լինի. բայց իզո՛ւր նրբ մոնչում էր կատաղի ծովը, նա աւելի էր անհանգիստ լինում, քան թէ քաղաքում ու անտառում: Տեսնելով, թէ ինչպէս ջրի ալեքները խորտակում էին եզերքում, նա վախենում էր, չլինի թէ մի ալեք էլ իրան յափշտակէ ու անդունդը տանէ: Նրբ ծովի եզերքում անսնում էր ջրի դուրս ձգած սատակած ձուկը, իսկոյն մտաբերում էր իւր սպանած օտարականին: Մի խօսքով, նա ամէնեւ հոգեկան հանգստութիւն չուներ: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ նորա խիղճը մտքուր չէր և խղճի խայթը տանջում էր նորան ամէն տեղ: Վերջապէս ներսէսը վճռեց մատնել իւր անձը գտնաստանին: Բայց հիւանդութիւնը վերայ հասաւ ու մեռաւ:

ԱՆՈՐՈՇ ԲԱՌԵՐ

Բ. ՅՈԳՆԱԿԻ.

- 1.—Պահարանում հաց եւ կան: Քո եղբայրն ինձ քաւեր եւ խիեց: Այգեպանը ծառ եւ է տնկում:
- 2.—Հայրս գրք եւ ընծայեց քո եղբորը: Ամաւանդում տաւ ջր եւ շատ կան: Որմնադիրը իւր համար տն եւ շինում:
- 3.—Պարտեղպանը ծառից խընձորն եւ էր թափում իմ փեշում: Հայրս մեզ համար գըլխաւրկն եւ զնեց: Մայրս մըկը տան եւ ընտրում:
- 4.—Նղբայրս մատի տն եւ ունեւ, բայց կորցրել է: Քոյրս ինձ համար տե տրակն եւ է կարում: Խոհարարը գահակն եւ է սրում:

5.—Դահլիճում հեւերի համար պէտք է ուղանն եւ զարակ: Վաղը ամէնք քանոն եւ բերէք: Դու գնան, աման եւ լուս:

Ծանօթ. «ն» տառով վերջացող մեղանի բառերը չորհակել թւում վերջանում են՝ էր: Իսկ մէկեց աւելի վանիկը ունեցող բառերը վերջանում են՝ էր: Նոյնպէս «ներ» են վերջանում նաեւ այն մեղանի բառերը, որոնք իսկապէս եղակի թւում ունեն «ն» տառը, բայց չէ արտասանում:

Տուն (տներ), սեղան (սեղաններ), գառ (գառն — գառներ):

6.—Կանաչ խոտում գառն եւ են արածում: Սպլում և զն եւ են լծում: Դու բարակ մատն եւ ունեւ:

7.—Մեր գիւղին քահանան եւ շատ են հարկաւոր: Մեր տանը եւ խան եւ կան. գնան հեաները խաղ արն:

34. ՀԱՐԻԵՐՈՒԹԻՒՆ

Սոկրատէս անունով մի իմաստուն մարդ ունէր մի բարկացկոտ կին: Մի անգամ Սոկրատէսը իրանց պատուհանի առաջ խօսում էր մի ծանօթի հետ: Այդ միջոցին կինը բաղնեց լուսամուտի ապակին, որ ամուսինը ներս մտնի: Բայց Սոկրատէսը այնպէս էր ձեւանում, որպէս թէ չէ լսում: Կինը երկրորդ անգամ աւելի պինդ բաղնեց լուսամուտը. սակայն այս անգամ էլ ամուսինը ուշադրութիւն չդարձրեց:

Կինը սորա վերայ զայրացած՝ մի աման ջուր վեր առաւ ու թաղնուեցաւ գրան ետեւը: Հէնց որ Սոկրատէսը իւր խօսակցութիւնը վերջացրեց և տուն էր մտնում, իսկոյն կինը ամանով ջուրը թափեց նորա գլխին: Բայց Սոկրատէսը համբերելով այս անկարգութեանը՝ հանդարտութեամբ ասաց. «Ամպերի այսքան որոտալուց յետոյ՝ անձրեւի գալը չէմ զարմանում»:

35. ԲՈՒՐԴ

Շորերը պատրաստում են բրդից. բայց ոչ թէ այն պատճառով, որ բուրդը տաքացնում է մարմինը, այլ որ՝ մարմնի տաքութիւնը պահում է իւր մէջ: Բուրդը ոչխարների հա-

զուսան է: Բուրդ ժողովելու համար ամառուայ սկզբումը խու-
զում են կենդանի ոչխարները: Նախ և առաջ անպատրաստ
բուրդը մաքրում են և լաւ ու վատ տեսակները առանձին
առանձին են ժողովում: Բուրդն այն պատճառով են ընտրում,
որ ոչխարը ամէն տեղ պառկում և փչացնում է իւր հաղուտոր.
բացի գորանից՝ միւսնոյն ոչխարի վերայ զանազան արժանաւո-
րութիւն ունեցող բուրդ կայ:

Բուրդը մաքրելուց և ընտրելուց յետոյ՝ տալիս են սաւն-
րողին, որ սանդերքի (սանդերքը մի երկաթէ բազմաթաւ
սանր է) վերայ քարշում է թելերը և ուղղում է: Նորանից
բուրդ մանող կանայք շինում են խծուծներ, որոնց վերայ ող-
րում են թելերը: Չորացած թելերը կոչւում են բրդէ
խծուծ. իսկ չորացածները՝ ընտիր բուրդ: Բրդէ խծու-
ծից շինում են՝ մահուգ, շալեր, թաշկինակներ, փողակապ-
ներ, բաձկոնախներ... և այլն:

ՈՐՈՇՈՒՄԻ ԲԱՌԵՐ

Ա. ԵԶԱԿԻ.

Քո եղբայրը իմ հացը կերաւ: Այս քարը դէն ձգէր:—Քո
գիւրքը մեծ է: Այս ջուրը պարզ է:—Այն խնձորը թթու էր: Իմ մըկ-
րատը սուր է:—Նորա մատիւն կտրաւ: Ես գտայ իմ տետրակը:—
Մեր սեղանը փոքր է: Արշակի քանոնը երկայն է:—Այս երեխան խե-
ւօք է: Քո դաթան համով է:—Մեր դառը արածում է: Քո մատը
կտրեց է:

Բ. ՅՈԳՆԱԿԻ.

Մեր հացերը ծաղկել են: Այդ քարերը ժողովեցէք:—Ձեր գոր-
քերը մեծ թողնե ուսումնարանում: Ձերը սառել են:—Իմ տուած
խնձորները լինչ արեք: Այս մկրատները սրեցէք:—Ես գտայ ձեր մա-
տիւնները: Քայս կտրեցէ և իւր տետրակները:—Մեր սեղանները ներ-
կում են: Այս քանոնները հատաւ են:—Նրեխաները խաղում են պար-
տիզում: Գաթաները պարկը դրէք:—Գառները բոլոր խտրը կերան:
Նրեխայի մատները ցրտից սառել են:

Ծանօթ. Նրբ գոցական անուշը գրում է «դերանուան» և
«աճական անուան» մօտ, միշտ ուր ոչ ու ա ծ է:

36. ՊԱՌԱՆԻ ՄՐՄՈՒՆ.ՋԸ

Մանիր, ճախարակ,	Ձէնդ ձէնիս տուր,
Բըզզան դու, լիսեւ.	Սիրտդ սրտիս բեր.
Պատրաստիր վերակ.	Ել մի ձար չունեմ,
Տկլոր ու անհէր	Դու ես իմ ընկեր.
Որբ երեխանցըս	Մանիր, ճախարակ,

Գոյւմ Գու. ես կերակրում,

Շորեր հաղցրեմուս:

37. ՄԱՂԸ

Մի քահանայ գետի եզերքովն անց կենալիս պատահե-
ցաւ մի խեղճ կնոջ, որ մաղի միջովը բուրդ էր լուանում: Նա
բուրդը կոխում էր ջրի մէջ, որտեղից յետոյ հանում էր և
բռնում էր մաղումը՝ մինչև որ բոլոր ջուրը քամում էր և
բուրդը մաքրւում ու սպիտակում էր:

Նա սկսեց խօսել այս կնոջ հետ և բանից երևեցաւ, որ
նա ճանաչում է իրան:

—Ես լսել եմ ձեր քարոզը, ասաց նորան կինը, արդէն
մի տարի կը լինի. և ձեր քարոզը ինձ համար շատ լաւու-
թեան պատճառ է դարձել:

—Յիրաւի. ես շատ կը ցանկանայի իմանալ բայց ասու-
ցէք խնդրեմ՝ ի՞նչ բանի վերայ էի քարոզում ես այն ժա-
մանակը:

—Ճիշդ չեմ կարող մտաբերել, որովհետեւ ես շատ թոյլ
յիշողութիւն ունեմ:

—Բայց ի՞նչպէս կարող էր իմ քարոզը լաւութեան
պատճառ դառնալ ձեզ համար, երբ դուք չէք կարողանում
մտաբերել:

—Տէր հայր, պատասխանեց կինը. իմ միտքը նման է
այս մաղին, որի միջովն ահա սպիտակացնում եմ այս բուրդը:

Մաղը չէ կարողանում ջուրը պահել իւր մէջ. բայց ջուրը
 թափւում է ծակերից և մաքրում է բուրդը: Իմ միտքը չէ
 կարողանում պահել իւր մէջ բառերը, բայց խօսքերը մտնում
 են իմ սիրտը և մաքրում են խիղձս:

ԱՆԿԱՆՈՆ ԲԱՌԵՐ

Ա. ԵԶԱԿԻ.

Քոյրս մի ձու է դառել: Ես մի գեղեցիկ ձի ունեմ:—Այսօր
 մարդ եկաւ մեր տուն: Հռիփսիմէն բարեկիցն է: Հացկանուշը
 աշխատասէր աղջիկ է: Իմեղբօր ուղեկն շատ պարկեշտ տղայ է:

Բ. ՅՈԳՆԱԿԻ.

Այս ձուները տուն տան: Ձիաները խոտ են ուտում:—Մար-
 դէ պէտք է լաւ վարուեն անասուններին հետ: Արամի սրբերը շատ
 են պատուում իրանց մեծ մօրը:—Կտնայք պէտք է լաւ տուն
 կառավարող լինեն: Ձեր աղջիկը շատ համեստ են:

38. ՈՒՂՏ

Աշխարհիս մի քանի կողմերում կան այնպիսի ընդարձակ
 տեղեր, որոնք մանապատ են կոչւում: Այս անասուններում
 ոչ տուն կայ, ոչ ջուր և ոչ ծառ: Չորս կողմը միայն աւազ
 քար ու ժայռեր են երևում: Երբ ճանապարհորդն ուղենայ այս
 անասուններովն անցնել պէտք է ճանապարհի բոլոր հարկաւոր
 բաները հետն առնի. պէտք է այնքան ջուր և կերակուր վեր
 առնի, որ շատ օրեր բաւականանայ իրան և իւր ուղեկից-
 ներին: Այս ընդարձակ անասուններում ձին չէ կարող բեռը
 կրել. բայց Աստուած մարդուն մէկ այնպիսի օւրիշ կենդանի է
 տուել, որ այս դժուր ամէն կերպով յարմար է: Այս կենդա-
 նին ուղան է, որ բնակւում է անապատային երկրներում:

Ուղտը գեղեցիկ կենդանի չէ: Նորա անձուռնի ու լայն
 դարչնապարը, բարձր ու այլանդակ ոտքերը, ծուռն ու լայն
 մէջքը, որի վերայ դրուած է բարձր սապատը, երկայն ու

դեղնադոյն բուրդը, կարճ ու աղտոտ ազին՝ այս բոլորը մաստիկ
 տգեղացնում են նորան: Բայց որքան օգուաներ է տալիս մար-
 դուն այդ այլանդակ կենդանին: Ուղտը կերակրի մէջ խորութիւն
 չէ դնում, և դոհ է մտնում, եթէ մի անհիւթ ու չոր անա-
 պատային խոտ է գտնում ուտում: Իսկ անանց ջրի նա կա-
 րող է մնալ մինչև մի շաբաթ:

Ուղտը մեծ է, ուժեղ և արագաքայլ: Երբեմն նորան 15—
 20 փութ բեռն են բարձում և նա այդպէս բեռնաւորուած՝
 օրական մինչև 100 վերստ ճանապարհ է կտրում: Եթէ ուղտը
 չլինէր, մարդիկ ի՞նչպէս կարող էին վաճառականութիւն անել
 այդ զարհուրելի ամայի տեղերում, ուր ոչ ջուր կայ, ոչ խոտ,
 և ուր արեգակը սաստիկ այրում է: Ուղտը Արաբի ամէնաթան-
 կագին և ամէնասիրելի կենդանին է:

Մի քանի տեղ ուղտի կաթն ու միսը ուտում են. նորա
 բրդից մահուդներ ու շալեր են շինում: Ուղտները երկու
 տեսակ են լինում՝ միասպառ և երկսպառ: Ուղտի սա-
 պարը ճարպից է բաղկացած. և երբ անապատներում ճանա-
 պարհորդելիս նա կերակուր չէ գտնում, այդ ճարպը փոքր առ
 փոքր լուծուելով՝ կերակրում է նորան և պահպանում է նորա
 ոյժը:

Այդ բարձր կենդանուն բեռը բարձելու համար չօքից-
 նում են և նա այնքան հնազանդ է, որ ինքը իւր մէջքը մօ-
 ւեցնում է բեռանը: Ուղտը հեղ, հնազանդ և հասկացող կեն-
 դանի է. նա շատ լաւ հոտառութիւն ունի. և ապրում է
 40—50 տարի:

39. ՀՐԱՄԱՆ, ՕՐԷՆՔ, ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ

Մի թագաւորայն ունէր մի սենեկապետ, որ թէպէտ
 շատ լաւ մարդ չէր, բայց սիրելի էր իւր տիրոջը: Մի անգամ
 այս սենեկապետը չափից դուրս համարձակութեամբ կռուե-
 ցաւ մի մարդու հետ և անպատուած մարդը գանգատուեցաւ
 ամէնաբարձր դատարանին: Սենեկապետը յանցաւոր համա-
 րուելով՝ բանտարկուեցաւ:

Թագաւորազը այս բանը լսելով, սաստիկ զայրացաւ, իմանալով որ դատաւորը չէ պատուել իրան և բանտարկել է իւր սպառաւորին: Նա իսկոյն յարձակուեցաւ դատարանը և բարկութեամբ ասաց դատաւորներին.

— Հրամայում եմ, որ իմ սենեկապետը բանտից ազատէք:

— Թագաւորանոյն, ասաց գլխաւոր դատաւորը, հանդարտութեամբ տեղեց վեր կենալով. ես պատուում եմ ձեր հրամանը, բայց հնազանդում եմ օրէնքին: Ձեր սպասաւորը դատապարտուած է. բայց եթէ կամենում էք նորան բանտից ազատել, գնացէք ինդրեցէք Թագաւորին, որովհետեւ նա կարող է ներել յանցաւորին:

Թագաւորազը չէր կամենում ահանջ գնել դատաւորի խօսքերին. հայհոյեց ու ահ տուեց նորան:

— Դադարեցէք, աղաղակեց դատաւորը. դուք պէտք է օրինակ լինէք ձեր հպատակներին, հնազանդուելով օրէնքին: Բայց որովհետեւ դուք անպատկառ գտնուեցաք, ուստի հրամայում եմ, որ գնաք բանտը, մինչև որ Թագաւորը կը յայտնէ իւր կամքը:

Թագաւորազը ապշեցաւ. օրէնքի մեծութիւնը և դատաւորի հանդարտութիւնը այնպէս սաստիկ ներդործեցին նորա վերայ, որ նա հանեց իւր վերայից սուրը և առանց մի խօսք ասելու՝ թոյլ տուեց, որ իրան բանտը տանեն:

Թագաւորը լսելով այս անցքը՝ ձեռքերը բարձրացրեց դէպի երկինք և աղաղակեց ուրախութեամբ.

— Ողորմած Աստուած, ի՜նչպէս շնորհակալութիւն անեմ Քեզ, Դու տուիր իմ երկրին մի այնպիսի դատաւոր, որ ոչ մի հրամանով ու սպառնալիքով չէ շեղում արդարութեան ճանապարհից, և Դու տուել ես ինձ մի այնպիսի օրդի, որ այս առաիժան հնազանդում է ճշմարտութեանը:

ՀՈԼՈՎ ՆԵՐ

Ա. ԵԶԱԿԻ.

Պահարանում կայ մի դահալ:—Նա սրեցի մի դահալ:— Այս դահալի բերանը սուր է:—Մատոյ դահալին ղեկաւ:— Այս դահալից արեւն է կաթում:— Հացը դահալով պէտք է կտրել:

1.—Ի՞նչ կայ պահարանում:—Դահալ.

2.—Ի՞նչ սրեցի:—Դահալ.

3.—Ի՞նչ բերանը սուր է:—Դահալի.

4.—Ի՞նչ բն ղեկաւ մատոյ.—Դահալին.

5.—Ի՞նչ բն է արեւն կաթում:—Դահալից.

6.—Ի՞նչով պէտք է կտրել:—Դահալով.

1.—Ի՞նչ—դահալ

2.—Ի՞նչ—դահալ

3.—Ի՞նչ—դահալի

4.—Ի՞նչ—դահալին

5.—Ի՞նչ—դահալից

6.—Ի՞նչով—դահալով

40. ՕԴ

Սեղանի վերայ մի փետուր դրէք և մի թերթ թուղթ շարժեցէք նորա առաջը: Թէպէտ դուք չգիտաք փետուրին, բայց նա շարժուեցաւ ու ընկաւ յատակի վերայ: Ինչո՞ւ վայր ընկաւ: Վախեցաւ: Ո՛չ, բայց երևի փետուրի և թղթի մէջ տեղում մի ուրիշ անտեսանելի մարմին կայ, որ փետուրին վայր ձգեց:—Լայն բաց արէք ձեր փեշերը, արագութեամբ վազեցէք և դուք կը զգաք, որ մի բան սաստիկ զիմարտում է ձեզ. սա էլ նոյն անտեսանելի առարկան է, որ ամէն տեղ կայ:—Նայեցէք, ձեր կուրծքը անդադար բարձրանում և իջնում է և ձեր բերանից ու քթածակերից մի բան ներս է մտնում և դուրս է գալիս: Դա միևնոյն անտեսանելի մարմինն է, որ

մինչ անգամ ձեր մէջն է մտնում:—Այս անտեսանելի մարմինը կոչւում է օդ:

Այսպէս ուրեմն, օդը չենք տեսնում: Բայց զգում ենք, որ կայ: Սակայն ինչու չենք տեսնում:—Նրբ լուսամուտի ապակին շատ մաքուր է, դուք կարծում էք, թէ չըջանակի մէջը ապակի չկայ: Մենք ապակին չենք տեսնում, որովհետեւ շատ թափանցիկ է: Իսկ օդն ապակուց աւելի թափանցիկ է: Ուրեմն օդն ի՞նչպէս կարող ենք տեսնել: Բայց թանձր օդը կապոյտ գոյնով է երևում: Օդի թափանցիկութիւնն է պատճառը, որ մենք նորա միջովը տեսնում ենք՝ արեգակը, լուսինը և աստղերը: Բայց այս էլ պէտք է գիտենանք, որ 60 վերստից բարձր օդ չկայ: Նթէ 7 վերստաչափ բարձրանա՞նք դէպի երկինք, այնտեղ էլ չենք կարող ապրել: որովհետեւ որքան ցած է օդը, այնքան թանձր է, և որքան բարձր է, այնքան նոսր է:

Օդն էլ ուրիշ մարմինների պէս ծանրութիւն ունի: Օդը մանում է ամէն մարմնի ծակոտիների մէջ, այլե՛ մեր մորթի ծակոտների մէջ, մանաւանդ մեր լողանալուց յետոյ: Օդը մշտնում է նոյնպէս ջրի մէջ: Մեր խմած ջրին օդը հաճելի համ է տալիս. և առանց օդի՝ ջուրը չէինք կարող խմել: Այս բանը կարելի է փորձել: Ջուրը տաքացրէք կրակի վերայ և յետոյ խմեցէք. կը տեսնէք, որ առաջուայ պէս լաւ համ չունի. որովհետեւ ջրի տաքանալուց՝ միջի օդը դուրս է գնում: Օդը գինու և ուրիշ ամէն տեսակ ըմպելիքների մէջ էլ է մանում, ինչպէս նաև՝ քարերի ու փայտերի մէջ:

Մեր թոքերի մէջ օդի մանին ու դուրս դալը ասում է շնչառութիւն: Ներշնչելիս մեր թոքերը ուռչում են և արտաշնչելիս սեղմւում են: Օդը տաքանալով, թեթեւանում է և վեր է բարձրանում: Իսկ վերին սառը օդը ծանրանալով՝ ցած է իջնում: Ձմեռը, երբ բաց ենք անում սենեակի դուռը, տաք օդը դրան վերին կողմիցն է դուրս գնում: Իսկ սառը օդը դրան ստորին կողմից է ներս մանում: Այդ նորանից է երևում, որ եթէ կանգնենք դրան սեմի վերայ, երեսներս կը տաքանան. իսկ ոտքերնրս կը սառչեն: Միևնոյնը կարելի է փորձել նաև

մոմի բոցով: Նթէ վառած մոմը դրան վերևը բռնենք, մոմի բոցը դէպի դուրս կը մղուի. եթէ ցած բռնենք, բոցը դէպի ներս կը մանի. իսկ եթէ մէջտեղը բռնենք, բոցը ուղիղ կը կանգնի. որովհետեւ այնտեղ ո՛չ շատ տաք է, ո՛չ շատ ցուրտ:

Օդը ամէնքիդ հարկաւոր է: Փակեցէք բերաններդ և մի երկու րոպէ պինդ սեղմեցէք ձեր քթածակերը, կը տեսնէք՝ որքան նեղութիւն է տալիս ձեզ: Ինչիցն է այդ: Օդիցը, որի ճանապարհները խափանեցիք դուք:

Նրբ մի նեղ տարածութեան մէջ ժողովւում են շատ մարդիկ, շատ շուտով սպառում են այնտեղի մաքուր օդը և արտաշնչում են անպիտան օդ, որ շատ փնասակար է մարդուս:— Հնդկաստանի մի թագաւոր հրամայեց 146 հոգի փակել մի շատ նեղ ու խաւար վիրապի մէջ, 12 ժամ անցնելուց յետոյ արդէն 123 հոգի մեռան թունաւորուած օդի անպիտանութիւնից:—Նրբ ճրագը այլևս պայծառ չէ վառւում կամ թէ հանգչում է, դորանից պէտք է հասկանալ, որ օդը ապականուած է և շնչառութեան համար փնասակար է: Շատ փնասակար է այն սովորութիւնը, որ գիշերով ննջարանում ծաղիկներ և այլ բոյսեր են թողնում: Գործնով թունաւորւում է օդը, որովհետեւ բոյսերը գիշերով արտաշնչում են այնպիսի օդ, որ մեր առողջութեանը փնասակար է:

Առանց օդի չէ կարող ապրել ո՛չ մի կենդանի և չէ կարող աճել ո՛չ մի բոյս:

41. ՀՐԱՇԻ

Մի քահանայ ժողովրդի բազմութեան հետ մի ննջեցեալի դիակ էր տանում գերեզմանատունը՝ թաղելու: Տեղ հասնելով՝ դադաղը ցած դրին գերեզմանի բերանի մօտ: Գետնի վերայ, գերեզմանի կողքին ընկած էին իրար վերայ ածած մեռելների զկաներ ու ոսկորներ, որ գերեզման փորողը հողի հետ դուրս էր ածել: Փողովրդականները սպասելով, որ գերեզման փորողը իւր գործը վերջացնէ, մի տեղ ժողովուած՝ զարմանում էին

տեսնելով այդ մարդկային գլխները, որոնք միմեանց ետևից թափւում էին իրար վերայ:

Ո՛վ հրաշք. գլխներից մէկը շարժւում էր: Բոլոր ժողովուրդը սարսափեցան և միմեանց նայելով՝ ցոյց էին տալիս շարժուող գլուխը: Իսկ գլուխը հետզհետէ աւելի էր շարժւում, կարծես այն պատճառով, որ վախեցնէ նոցա, որոնք համարձակուել էին վրդովել իւր հանգստութիւնը: Յանկարծ գլուխը մօտենում է նոցա. իսկ ժողովուրդը զարհուրած՝ որք փախչում է, որք տեղը կանգնած՝ խնդրում է Աստուծոն, որ խղճայ իրանց և այն ննջեցեալին, որի գլուխը հետզհետէ աւելի մօտենում էր: Այն ժամանակ քահանան խաչակնքեց և աղաղակեց.

— Աստուծոյ անունով հրամայում եմ. կանգնիր:

Գլուխը հնազանդուեցաւ և իսկոյն կանգնեց: Բայց ո՛վ զարմանք. յանկարծ նորա միջից դուրս եկաւ մի մեծ մուկ, որ քահանայի ձայնից սարսափած՝ մտաւ անյայտացաւ մի մօտակայ փոսի մէջ:

ՀՈԼՈՎՆԵՐ

Բ. ՅՈՒՆԱԿԻ

Այս պահարանում դահաւակները չկան:—Խոհարարը դահաւակներ է սրում:—Այս դահաւակների բերանները շատ սուր են:—Ձեռքս դահաւակներին դիպաւ:—Այս դահաւակներից ձկան հոտ է դուրս:—Հաւերը այս դահաւակներով մորթեցինք:

- 1.—Ինչքն չկան:—Դահաւակներ.
- 2.—Ինչքն է սրում:—Դահաւակներ.
- 3.—Ինչքն բերանները:—Դահաւակներ.
- 4.—Ինչքն զիպաւ:—Դահաւակներին.
- 5.—Ինչքն է հոտ դուրս:—Դահաւակներից.
- 6.—Ինչքնով մորթեցինք:—Դահաւակներով.

- 1.—Ինչքն.—Դանակներ
- 2.—Ինչքն.—Դանակներ
- 3.—Ինչքն.—Դանակներ
- 4.—Ինչքն.—Դանակներին
- 5.—Ինչքն.—Դանակներից
- 6.—Ինչքնով.—Դանակներով

42. ԱՄԻՍՆԵՐ
Ա.

1. ՅՈՒՆՈՒԱՐ

Այս ամիսը տարուայ առաջին ամիսն է: Ամսի 6-ին միշտ կատարւում է Քրիստոսի մկրտութեան տօնը: Նկեղեցիներում ջուր են օրհնում. այս պատճառով էլ տօնը Զրօրհնէք էլ է կոչւում: Շատ քաղաքներում և գիւղերում ժողովուրդը գնում են գետի կամ առուի վերայ և այնտեղ հողեորականների դասը հանդիսաւոր կերպով օրհնում են ջուրը:

Այս ամսին արտերում աշխատելը շատ դժուար է. և այս պատճառով երկրագործը պատրաստւում է մշակութեան գործիքները և տնային տնտեսութեան մասին սկսում է հոգս քաշել: Ծաղիկ ցանող պարտիզպանը պարտիզի անպիտան խտերը մաքրում է, հողը կակղացնում է և հեար աղը է խառնում, որ ցանուելու ծաղիկները զուարթութեամբ աճեն:

2. ՓԵՏՐՈՒԱՐ

Այս ամսում արեն սկսում է բարձրանալ և օդը տաքանում է. բայց շատ անգամ սաստիկ սառոյց է լինում և գետնի երեսն էլ ծածկուած է լինում ձիւնով: Այս ամսում կարելի է նաեւ ծառերը յօտել: Այգեպանը հիմիկուանից կտրատում է այն ծառերը, որ մարտին պէտք է պատուաստէ: Այս ժամանակ կարելի է ամէն տեսակ պտուղ տնկել, մանաւանդ խոնաւ հողերի մէջ: Յերեկուայ երկարիլը փոքր առ փոքր աւելի զգալի է դառնում: Ամսի 14-ին միշտ Տեառն-ընդ-առաջի տօնըն է կատարւում: Այս տօնի նախընթաց երեկոյին տների բակերում խարոյկներ են վառում, ինչպէս սովոր էին հին Հայերը: Ամիսների մէջ փետրուարը ամէնակարճն է: Նրեք տարի շարունակ 28 օր է ունենում, իսկ չորրորդ տարին՝ 29

օր: Ա՛յն տարին, երբ փետրուարը 28 օր ունի, ասուում է հասարակ տարի. իսկ այն տարին, երբ այդ ամիսը 29 օր ունի, կոչվում է նահանջ տարի: Հասարակ տարին 365 օր ունի. իսկ նահանջ տարին՝ 366 օր:

3. ՄԱՐՏ

Այս ամսին օրերը շուտ շուտ երկարանում են. արևն սկսում է տաքանալ. գետնի երեսն էլ սաստիկ հովերից ցամաքում է, բոյսերն էլ սկսում են ծլել ու ծաղկել: Երկրագործը գետինը պարարտացնում է և ցանում է ոլոռ, բակլայ...: Այս ամսում կտրում են՝ վառելափայտը, որթը և ուրիշ պտղատու ծառեր. տնկում են՝ թթենի, ընկուզենի, որթ և ամեն տեսակ պտղատու ծառեր: Կանաչեղեն ցանող պարտիզպանն էլ ցանում է՝ դդում, պրաս, սոխ, սխտոր: Այս ամսումն են որոշում պտուղ սուռղ ու չտուռղ ծառերը:—Նվաճակը սաստիկ փոփոխական է դառնում մի և նոյն օրը երբեմն քամի է փչում, փոշի բարձրացնում, երբեմն ձիւն է գալիս, երբեմն բոլոր երկինքը ծածկւում է ամպերով և յանկարծ այդ ամպերի տակից դուրս է հանում իւր գլուխը կարմիր ու փայլուն արեւը:

43. ԶՐՕՐ ՀՆԷՔ

Յունուարի 6-ին, անաւօտեան արշալուսից առաջ Աշտարակ գիւղը եկեղեցու զանգերը խփեցին. ամէն մարդ իւր ընտանիքով գնաց եկեղեցի: Հէնց որ պատարագը վերջացաւ, տէրտէրներն ու տիրացուները առօք փառօք զարդարուած, խաչ ու խաչվառով, բշտիկները չրկչրկացնելով, բուրվառները շղջղկացնելով, կնիքով կի հոտը աշխարհը լցնելով, ժողովուրդը առաջներին գլխարաց գնալով, խաչը տարան «Մեղիքի բաղէն», այնտեղ առուումը ջուրը ձգելու համար: Առուի եզերքի ուռիների վերայ ամուրի երիտասարդները հրացանները վառօդով լցրած կանգնել էին. մեր Սօսն էր դոցա գլխաւորը: Առուի երկու կողմը շարուել էին մեծ բազմութիւն. «Ազգենց կալը»

կանանցով ու հարս ու աղջկերանցով զարդարուել էր. մի մարդ չկար, որ մի փոքրիկ «փարջ» կամ մի շեշ չունենար խաչալուայ վերցնելու համար:

Հէնց որ Մեռոնը ջրի մէջն ընկաւ, ուռիների միջեց հրացաններն սկսեցին որոտալ. ամէն բերանից այս խօսքերն էին դուրս գալիս. «Ո՛վ Սուրբ, Մեռոն, դու մեր Հայոց ազգը հաստատ պահես, ամէն ցաւի փորատում լինես, ամէն ցատումի զովում թիւն տաս»: Կանայքն էլ արտասուք թափելով՝ ջերմեռանդութեամբ աղօթում և իրանց ցաւերին դարման էին խնդրում: Առուի վերայ կանգնածներն էլ մի մի փարջ խաչալուայ էին վեր առնում, աչքներին քսում, մի քիչ խմում ու պահում տուն տանելու համար:

Խաչը ջրիցը հանելու ժամանակը, փառաւորութիւն տէր հայրը, մի այնպիսի ազգու քարոզ տուեց, որ թէ ինքը լաց եղաւ և թէ ժողովուրդին լացեցրեց: Ահա նորա քարոզը.

«Օրհնեալ ժողովուրդ, դուք գիտէք, որ ամէնքս էլ հայ բրիստոնեայ ենք, Լուսաւորչի լոյս հաւատիցն ենք, 12 խաչապաշտի գլուխը մենք ենք. մեր Մեռոնը ամէն ազգի մեռունիցն էլ զօրաւոր է, ոչ մի ազգի Մեռոն ինքն իրան չէ կարողանում եռ գալ: Եջմիածինը մեր սուրբ Աթոռն է, Լուսաւորչի լուսաթաթախ սուրբ Աջը այնտեղ բազմեցրած՝ մեզ համար բարեխօսութիւն է անում, որ Աստու աչքը մեզ վերայ քաղցր լինի. արեւակոլոլ սուրբ Դեղարգը, Կենաց փայտը այնտեղ են. մեր ազգին ամէն նեղութիւնից ազատել են և մինչև վերջը պէտք է ազատեն. աշխարհիս բոլոր սրբերի մասունքներինցն էլ այնտեղ կայ. զինաւոր Սուրբ Դէորգն էլ այստեղ, ծառայ եմ նորա սուրբ զօրութեանը, մեզ թե ու թիկունք է, մեր բանին ու գործին յաջողութիւն է տալիս, մեր այգիները կարկուտից, թրթուրից, ժանգից ապատում է. մենք էլ, օրհնեալ լինէք, սոցա փոխարէն պէտք է մեր ջերմեռանդութիւնը ցոյց տանք, սրտներս բաց անենք, ոչինչ չխնայենք: Քրիստոս Տէրն մեր ինքը այսօր մկրտում է. Յովհաննէս Մկրտիչը այսօր նորան կնքահայր դարձաւ, մենք էլ այն օրինակն ենք պահում: Պէտք է որ այս խաչը, որ Քրիստոսի փոխանակ

ջուրն ենք դրել, մէկդ հանէք՝ սուրբ եկեղեցուն օգուտ տաք, ինչ որ ձեր սրտիցը կը բղնի: Օրհնեալ լինիք, միք խնայի. ով որ ձեզանից շատ կը տայ, թող նա հանի. միւսներդ էլ եթէ ուղում էք, սուէք, թող եկեղեցին շահուի: Դեհ տեսնեմ, որդիք, ով է գալիս Քրիստոսին կնքահայր դառնում: Խաչի զօրութիւնը ձեր տուն ու տեղի, ձեր ազգի ու ընտանիքի, ձեր անդ ու անդաստանի վերայ լինի»:

Տէրտէրի քարոզը ամէն մարդու սիրան էլ գութ ձգեց. բայց մեր ջերմեռանդ Սօրը ամէնքիցն առաջ ընկաւ, ծառի վերայից ձայն տուեց. «Նս երեք ուրբի կը տամ, կը հանեմ. իմ կարողութիւնս այսքան է ներում. ով աւելի կը տայ՝ հրամեցէք»:

— Դեհ ցած արի, օրհնեալ լինի քո ծնունդը, ձայն տուեց մեծ քահանան, անցեալ տարի դուռնբացէքը դու արիր, հիմա էլ խաչին ես կնքահայր դառնում:

Սօրը ցած իջաւ, հրացանն ու զէնքերը կըօրը տուեց, զնայ տէրտէրի կողքին կանգնեց:

— Օրհնեալ լինի Սօրը, բարձր ձայնով ասաց տէր հայրը, Աստուած սորա հաւատն օրհնի, շատ ապրի, Քրիստոս սորա սրտի խորհուրդը կատարի. անցեալ տարի ժամի դուռը բաց արեց, հիմա խաչն է ջրիցը հանում, Գովհաննէս Մկրտչին փոխանորդ դառնում, երեք ուրբի փող է տալիս սուրբ եկեղեցու օգտին:

Ամէն տեղից կանչեցին. «Զօրանայ ինքը, խաչն իրան պահի, շատ լաւ է անում»:

Խաչը տէրտէրը ջրիցը հանեց, թաշկինակը ձգեց Սօսի կրծքին, տուեց զիրկը ու շարական ասելով յետ դարձան գէպի եկեղեցին: Մինչև եկեղեցի մտնելը երկատարները իրանց հրացանները ճանապարհին արաքաթաքեցին:

Խաչը տարան եկեղեցի. Սօսին կանգնեցրին սեղանի առաջը՝ խաչը գրկին. ջերմեռանդ ժողովուրդն եկան համբուրեցին ու զնային իրանց սները՝ Աստծուն փառք տալով հաց ուտելու:

Ժամերգութիւնից յետոյ, տէրտէրները, տիրացուները,

կրէցփոխը, մի քանի էլ պատուաւոր մարդիկ զնային Սօսին սուրը հաց ուտելու:

ԵՐԵԲ ԿԱՆՈՆԱԽՈՐ ՀՈԼՈՎՄՈՒՆԷ

1. Հաց, 2. Ոսկի, 3. Չուկի և Աշխատութիւն.

Ա. ԵԶԱԿԻ.

Ի՞նչ—Հաց	Ոսկի	Չուկ	Աշխատութիւն
Ի՞նչ—Հաց	Ոսկի	Չուկ	Աշխատութիւն
Ինչք—Հաց-ի	Ոսկ-ու	Չկ-ան	Աշխատութեան
Ինչք—Հաց-ին	Ոսկ-ու	Չկ-ան	Աշխատութեան
Ինչք—Հաց-ից	Ոսկ-ու	Չկ-նից	Աշխատութիւնից
Ինչք—Հաց-ով	Ոսկ-ով	Չկ-նով	Աշխատութիւնով
			Աշխատութեամբ

Բ. ՅՈԳՆԱԿԻ.

Ինչք—Հացեր	Ոսկիք և Ոսկիներ
Ինչք—Հացեր	Ոսկիք և Ոսկիներ
Ինչք—Հացեր-ի	Ոսկիներ-ի
Ինչք—Հացեր-ին	Ոսկիներ-ին
Ինչք—Հացեր-ից	Ոսկիներ-ից
Ինչք—Հացեր-ով	Ոսկիներ-ով

Չկներ	Աշխատութիւններ
Չկներ	Աշխատութիւններ
Չկներ-ի	Աշխատութիւններ-ի
Չկներ-ին	Աշխատութիւններ-ին
Չկներ-ից	Աշխատութիւններ-ից
Չկներ-ով	Աշխատութիւններ-ով

Երեբ. 1. «Հաց» անորոշ հոլովմունքի բառ է. իսկ «Ոսկի», «Չուկ» և «Աշխատութիւն»՝ որոշուած:

2. Մարդկանց անունները, որոնք տօնի անուններ են, մ. լ. մ հարցմունքին պատասխանում են «ի» վերջաւորութիւնով: — Ուն գիրքը:— «Համբարձում-ի, Յարութիւն-ի, Գալուստի» գիրքը:

Իսկ եթէ այդ բառերը տօններն են նշանակում, վերջաւորում են «ան» կամ «եան»:— «Համբարձման, Յարութեան, Գալուստեան»:

44. ԱՋԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀՆԱՐՔ

Վիճակ էին ձգում երկու գիւղացու մէջ, իմանալու թէ նոցանից որը պէտք է զինուոր գրուի: Փոքր գիւղացու ազգականները վիճակ ձգողին խնդրել էին, որ ազատէ նորան: Նա համաձայնեցաւ, և իւր նպատակին հասնելու համար՝ մտածեց հեռեւեալ խորամանկութիւնը: Մի ամանի մէջ երկու սեւ տոմսակ դրեց և գիւղացիներին ասաց.

— Ումը սեւ տոմսակն ընկնի, նա պէտք է զինուոր գնայ: Եւ դառնալով դէպի մեծը՝ ասաց. «Ակսիր»:

Բայց նա հասկանալով խորամանկութիւնը՝ հանեց մի տոմսակ և իսկոյն կուլ տուեց:

— Ի՜նչ ես անում, թշուառական, աղաղակեց վիճակ ձգողը:

Չինուորը պատասխանեց.

— Եթէ իմ կուլ տուած տոմսակը սեն էր, ուրեմն մընացածը սպիտակն է և ես գնում եմ զինուորական ծառայութիւնը: Իսկ եթէ ես սպիտակն եմ կուլ տուել, ուրեմն մնացածը սեն է և ընկերս պէտք է գնայ:

Այս պատասխանը լսելով՝ վիճակ ձգողը երկուսին էլ ազատեց:

45. ԱՄԻՍՆԵՐ

Բ.

4. ԱՊՐԻԼ

Սաստիկ հովերը դադարեցան և բարակ ու մեղմ քամին փչեց: Սարերի վերայից ձիւներ հալում է ու գետերն է թափւում: Գետերն էլ վարարելով՝ դաշտերն են մանում: Այն բլուրները, որոնք առաջ հեռուից քարոտ անապատի պէս էին երևում, այժմ կանաչով ծածկուում են: — Ծառերը կանաչում և ծաղիկներով զարդարւում են: Մինչ անգամ թփերն ու փշերն

էլ են արթնանում: Բոլոր բնութիւնը կենդանանում է և ամէն արարածները ողջունում են գարնանը: — Գառնուկները ցատկըտելով գնում են իրանց մայրերի մօտից: Կովն ու եզը մոռանալով իրանց գանգաղութիւնը՝ ժրանում են: Մանր թռչնիկները մեծ ուրախութեամբ անդադար ծըլվում, վազվզում ու ծըլծըլվում են:

Այս ամսին վար ու ցանք են անում և ծառեր են արնկում: Տնկում են՝ դեղձենի, սալոր, յաւմիկ, սոխ, սխտոր և այլն: Պարտէզները զարդարելու ժամանակն էլ այս է: Շերամի ձուիկները տաքացնում են, որ ձագեր դուրս գան. երկիրն էլ նոցա համար կերակուր է պատրաստում: Յաւմիկի տերեւները բացւում են և շուտով գորանից յետոյ թթնին էլ արթնանում է: Անձրեւները երկարատեւ չեն լինում. երբ մի կողմն անձրեւ է դալիս, միւս կողմը երկիրքը ծիծաղում է. և անձրեւի կաթիլներն փերայ տարածւում է գոյնգոյն ծիածանը: — Մշակն ուրախանում է, տեսնելով որ աշխատանքի ժամանակը մօտենում է և փառք է տալիս Աստծուն: Նկեղեցին էլ է զուարճանում Յիսուսի սուրբ Յարութիւնովը: Արեւմտեւն էլ կարմիր հաւկիթներ են կոորատում:

5. ՄԱՅԻՍ

Չարթեցէք. այսուհետեւ ամօթ է ուշ վեր կենալը: Բայց արեւը լուսամուտն ու տեսէք, դեռ արեւը չէ ծագել. բայց արշալոյսը ներկուել է ծիրանի գոյնով: Ի՜նչպէս օրերը երկարացել են. դեռ ժամի 4^{1/2} է: Ի՜նչպէս յստակ ու պայծառ է օդն ու երկինքը: Մայիսն ամիսների մէջ ամէնադեղեցիկն է. դաշտեր, պարտէզներ ու այգիներ այս ամսին աւելի զուարճալի են երևում: Ահա արեւը ծագում է և իւր ոսկեգոյն ճառագայթները խփում է սարերի դադաթներին ու բարձր ծառերի կատարներին: — Անուշ հովը օրօրում է թփերը և շարժում է ծառերի տերեւները: Ի՜նչպէս զուարճութեամբ երգում են սոխակներն ու ծիծեռնակները: Ամէն ծառ ու ծաղիկ իւր հոտն է բուրում և բոլորի նուիրումը միասին խառնուած՝ մարդուս սիրտն են զմայլե-

ցընում: Մանուկները զանազան տեսակ ծաղիկներից փնջեր են կապում: Ծառ ու ծաղիկ, դաշտ ու երկիրնք՝ ամենքն էլ պայծառացել են: Թռչունը ծառերի խոռոչներում բոյն է հիւսում: Տես, ինչպէս խնամքով պարտիզպանը մաքրում է պարտէզը. ոչմի անպիտան խոտ չէ թողնում: Ահա, կեռասներն էլ սկսել են հասունանալ. և նոցա կարմիրիկ դոյնը մի առանձին զեղեցկութիւն է տալիս կանաչ տերեւներին:

6. ՅՈՒՆԻՍ

Ջերմութիւնը օրէցօր սաստկանում է. թէպէտ երբեմն երբեմն անձրևները մի փոքր ցուրտ են բերում, բայց շուտ են դադարում: Ամառը, որ պէտք է ամսիս 21-ին սկսուի, շուտով վերայ է հասնում: Ծաղիկների տեղը հիմա հատիկներ են թափում: ցորենը հասունացել է. հնձելու ժամանակ է: Հրնձողները իրանց գերանդիներով հնձում են բարձր խոտը. մանր տղայքն էլ հնձած հատիկից խրձեր են կապում: մի քանիսն էլ հնձուած տեղում խաղում թաւալում են: Պարտիզպանը լորուն, վարունկին, ձմերուկին ու սևխին նեցուկ է զնում:

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Կանոնաւոր բառեր

Ա. ԵԶՍԿԻ.

1. Հաց:—Սեղանի վերայ դրուած է մի—: Քոչքա երկու— տարաւ: Այս—տակը աչրուած է: Այդ թաժայ—ինձ էլ տոնը: Մեղը—հեր:

2. Գինի:—Պաշարանում կոյ մի շէշ—: Ես խմեցի մի գաւաթ—: Այս—դոյնը մոյդ կարմիր է: Այդ—թթուած հոտ է դալիս: Զուրը—խմեցէք:

3. ա. Զուկ:—Տակառումը մի—կայ: Ձկնորը մի մեծ—բռնեց:—աբիւնը սառն է:

բ. Մուշուկութիւն:—Հատ փնատակար է: Արշակը թողել է իւր—:—վերջը աղքատութիւն է: Ամէն վատ բան—է առաջ դալիս:—նչ ոք մարդ չէ դարձել:

Բ. ՅՈՒՆԱԿԻ.

1. Հացեր:—Պաշարանի—լորտոսնէ են: Հացթուխը թորանից—է հանում: Այս—երեսներին հաւկիթ է քսած: ձանապարհորդը պարիւր—լցրեց:

2. Գինի:—Լաւ—մառանումն են դարձած: Մեր գինեւիճառը լաւ—է վաճառում: Այս—մարդ չի հարբէ:

3. Զկնի:—Վալժապումը—չկան: Հաչքա—է կտրատում: Այս—դոյնը, կարծես, սակեղօծ է: Վանայ լիճը առատ է—:

46 ՈՒՆՏԱԳՆԱՅՈՒԹԻՒՆ

Վարդափառի շաբաթ օրն էր: Դարեգինն ու Սօսը կէս օրուայ շոգի ժամանակ երեսների քրտինքը սրբելով, ձորամիջի ջրումը լողացած, տնքալով, քրտնաթաթախ դուրս էին դալիս ձորիցը: Հեռուից նկատեցին, որ ուխտաւորների մի մեծ բազմութիւն Նրեանի կողմից ուրախ ու զուարթ ձի հեծած՝ արշաւում են դէպի Ս. Վարդափառ վանքը, դատարկելով իրանց հրացանները և օդը թնդացնելով:

Երբ մօտ եկան սոցա, Դարեգինը ոչ մէկին չթողեց անց կենալու. քաշեց իրան ծանօթ բարեկամ Հրաչէի ձիու սանձն ու զիմեց դէպի իրանց տունը: Դրան առաջըը ճանապարհորդները իջան ձիաներից և բակումը նստոտեցին մի կուպերոսի վերայ, հով տեղում:

—Մի քիչ սառը ջուր չունէ՞ք, ասաց Հրաչեան:

Իսկոյն ներքնատնից հանեցին մի այնպիսի սառը ջուր, որ կարծես, Զրօրհնէքին լինէր լցրած:

Հէնց խմեց Հրաչեան, «Մխայ, ասաց, տիգ օրհնուի՛. քո պատճառ դարձողի հոգին դրախտական լինի. ես այսքան ման եմ եկել, լաւ ջրեր չառ տեսել, բայց այս օրհնուած Աշտարակայ ջրի պէս մարսական ու քաղցր ջուր ոչ մի տեղ չկայ: Վարդափառ շաբաթ օրն այսպիսի ջուր, Նրեանայ երկիրը քանդես՝ չես գտնի. Աբարան շատ աղբիւրներ կան, Արագեսզ շատ քաղցր ջրեր կան, բայց ոչ մէկը սորա պէս մարսական չէ. Ամբերթը գոված ջուր է, բայց սորա խումը չունի»:

— Մեռնեմ սուրբ Ականատեսի զօրութեանը. նա մեր գիւղը համար այս լաւութիւնն է արել, ասաց Գարեգինը, Կարբունքեից գետիցը գաւազանն առել է, աղօթք անելով ճանապարհ է ընկել և առաջ գնալով դէպի ցած, ուր գաւազանը գետնին է զիւղել, լայն առու է գոյացել, ջուրը հետն եկել է, ինչպէս որ ստուերը մարդու ետեիցը, որտեղ ապառաժ քար է եղել, գաւազանով խփել երկու կտոր է արել, կամ միջիցը ծակել, ջուրը անց կացրել, մինչև բերել հանել է գիւղատեղը: Նոր յետոյ կամաց կամաց մարդիկ են եկել, տեսել են՝ ջուր կայ, գիւղ են շինել, որ ահա այս անմահն Աշտարակն է: Ինքն էլ վերադարձել գնացել է Սաղմոսավանք՝ ճգնութիւն անելու. մեռնեմ նորա լոյս գերեզմանին, մենք նորան շատ կնք պարտական, նորա սուրբ գերեզմանը հիմա էլ Սաղմոսավանքի եկեղեցու մէջն է և մեզ համար աղօթք է անում:

Գարեգինը հիւրերին նստեցրեց և գնաց կախանատանից լաւ, ընտիր խաղող դուրս բերեց, լուաց սառը ջրով ու դրեց նոցա առաջը. «Հրամեցէք, ասաց, ներեցէք, որ չեմ կարողանում լաւ հիւրասիրել ձեզ. տանը ոչոք չկայ, ամէնքը այդին են գնացել»:

Խաղողը ուտելուց և մի փոքր հանգստանալուց յետոյ Հրաչեան ձայն տուեց. «Նեհ, տղայք ջան, վեր կացէք, մթնում է արդէն. շնորհակալութիւն, սիրելի Գարեգին, Աստուած օջախդ հաստատ պահի»:

Ամէնքն էլ «ամէն» ասացին, ձի հեծան և զիմեցին դէպի Հանավանքը:

Հետեւեալ առաւօտը, արեգակը նոր էր ծագել, գեռ այնքան զօրութիւն չուներ, որ մարդու աչքերը ծակծկէր, Աշտարակայ ուխտաւորներն էլ ճանապարհ ընկան: Ամուրիները խումբ խումբ իրանց հացըները կապել էին շալակներին ու առաջն էին գնում. պաս պահողներն էլ խնձորներ էին լցրել զրպանները և մուրացկաններին բաժանելով վազում էին, որ պատարագին հասնեն, սրբութիւն առնեն: Բազմութիւնը այն քան մեծ էր, որ քիչ էր մնացել կանանց մի տուտը Հանավանք հասնի, մինչդեռ միւս տուտը գեռ նոր էր դուրս գալիս

գիւղից: Նրեխայքն էլ զրպանները խնձորներ լցրած, ձեռք ձեռքից բռնել էին ու կանանց առաջը ընկած վազում էին: Գարեգինն էլ մատաղացու ոչխարը մորթել էր տուել, ու միսը լցրել մի մեծ կաթսայի մէջ:

Երբ տեղ հասան, պատարագը աւարտուեցաւ, պաս պահողները հաղորդուեցան: Սօսն էլ գնաց գործակալի մօտ, խընդրեց նորան, որ ժամադրին, միւս քահանաներին ու տիրացուներին հետն առած՝ գայ իրանց սեղանի վերայ:

Կանաչ խոտի վերայ սփռոցը տարածեցին ու սեղան բաց արին. ամէն Աստուծո թաղութիւնն էլ այնտեղ էր: Հացկերոյթի վերայ լաւ ուրախ ժամանակ անց կացնելուց յետոյ՝ ուխտաւորները սկսեցին կամաց կամաց քաշուիլ գնալ: Մնացին պարտեզներում զուարճացող մի քանի երիտասարդներ. սոքա էլ կամաց կամաց գնացին ձորը, շորհան եղան և կիսամերկ ընկան գետի մէջը. իսկ ով չէր ուզում իւր շորերի թրջուիլը, նորա վերայ ջուր էին ցանում՝ ասելով թէ. «Աարդավառ է»: Մի մեանց այնքան թրջեցին, որ ջուրը ծծլալով վերաներից թափւում էր: Լողանալը վերջացնելուց յետոյ, գետումը ձուկ բռնելով գնում էին դէպի Աշտարակ, որ այնտեղ դուրս գան, գնան այգիներն ու դարձեալ մի լաւ, ուրախ ժամանակ անց կացնեն:

47. ԶՈՒՐ

Երկրագործիս վերայ ջուրը աւելի շատ է, քան ցամաքը: Զրի մէջ բնակւում են աթիւ կենդանիներ. ջրի վերայ լողում են զանազան նաւեր, որոնք լաւ են պահւում ջրումը, որովհետեւ ծովի ջուրը աղի է: Այդ նաւերը մարդիկ ու պարանքներ են տանում գետերի ու ծովերի վերայով:

Ջուրը գտնում է կաթնումը և կենդանիների մոտը: Եւ որտեղ ջուր չկայ: Կը հաւատա՞նք, եթէ ասեմ, որ մեր մարմնի մէջ պարունակուած նիւթերի երեք քառորդը ջուր է: Նրեք փութ ծանրութիւն ունեցող մարդու մէջ երկու փութից աւելի ջուր կայ: Բայց կարելի է հաւատալ, որ մեր մէջը ջուր կայ: Ինչու չէ: Նրբ ձմեռը մենք չնշում ենք, մեր միջեց գոլորշի է

— 248 —
48. 248

Ձկան մարմինը երկայն է և կողքերից սեղմուած, այնպէս որ ջրումը լողանալիս մէնք միայն նորա մէջքն ենք տեսնում: Նորա մարմինը պատած է կոշտ ու փայլուն թեփով: Զուկը ձեռքերի ու ոտքերի փոխանակ ունի լողալու թեւեր, որոնք կոչւում են թեւալիւններ: Ձկան աչքերը կուպեր չունեն. նա ունի երկու քթածակ, որոնք չեն միանում նորա կոկորդի հետ, ինչպէս միւս կենդանիներին: Ձկան իսկական ականջները բոլորովին չեն երևում: Բայց նա անպատճառ ունի լսելիք, որովհետեւ շատ լաւ է լսում: Ձկան գլխի երկու կողմում մէնք նշմարում ենք երկու պինդ խուփ. եթէ բարձրացնենք այդ խուփը, նորա տակը կը տեսնենք կարմիր մաշկեղէն թերթեր, որոնցով նա շունչ է առնում: Ձկան բերանը մեծ է ու լայն է բացւում: Բերանումն ունի փոքրիկ լեզու և սուր ատամներ: Ձկան սպիտակ ու համեղ միսն ուտելիս պէտք է զգուշանալ նորա կողքերի սուր ոսկորներից կամ փշերից, որ եթէ անզգուշութեամբ ուտէք, կը ցցունեն ձեր կոկորդումը և մեծ վնաս կարող են տալ:

Ձկան արիւնը սառն է ու կարմիր: Նա էլ օդով է շունչ առնում, միայն թէ այն օդով, որ կայ ջրի մէջը: Զուկն այսպէս է շունչ առնում: Լողալու ժամանակը բերանը բանալով՝ ջրով լցնում է. յետոյ այդ ջրը մի առանձին ճեղքով մտնում է շնչառութեան թերթերի միջովը և այն տեղից կրկին դուրս է թափւում: Երբ ձուկը ջրից հանում են, խեղճը լայն բաց է անում բերանը, կարծես թէ ուզում է օդ ծծել: Բայց նորան օդ չէ հարկաւոր, այլ ջուր է հարկաւոր, և որովհետեւ ջուր չկայ, ուստի նորա շնչառութեան գործարանը շուտով չորանում է, շունչը կտրւում է և սատակում:

Ձկան փորումը կայ մի փամփուշտ, որ օդով լեքն է: Երբ այդ փամփուշտը օդով լցնում է, այն ժամանակ ձուկը ջրի երեսն է անում: Իսկ երբ սեղմում, օդը հանում է, այն ժամանակ ջրի տակն է գնում: Զուկը ձայն չէ հանում, որովհետեւ ձայնի գործարան չունի:

Ձկան փորումը անթիւ մանր ձուկներ կան միմեանց կպած: Երբ ձուկը իւր ձուկներն ածում է, թքով մի քարի կամ խոտի վերայ է կայցնում և այնպէս թողնում է: Յետոյ նոցա մի մասը ուրիշ ձկներն են ուտում: Իսկ մնացածներէն արեգակի տաքութիւնով 5 կամ 6 օրումը փոքրիկ ձկներ են դուրս գալիս:

Ձկները կերակրւում են որդերով, փոքրիկ ջրային կենդանիներով և մանր ձկներով:

49. ՈՍԿԵՆԱՅՑ 248

Մի հարուստ վաճառական երեսուն հոգի երեւելի մարդիկ հրաւիրեց իւր մօտ հացկերոյթի: Այդ ժամանակ ոսկեխայտ ձկներն այնքան հազուագիւտ էին, որ ամէն մէկը մի ոսկի արժէր:

Նստեցին հաց ուտելու: Երբ արդէն մի քանի տեսակ կերակուր վայելել էին, սպասաւորը բերեց մի ծածկած աման ու դրեց սեղանի վերայ:

— Պարոններ, ասաց վաճառականը, այս է ահա այն ոսկե ձկները, որ իմ կինը պատրաստել է ձեզ համար: Յոյս ունեմ, որ կը հաւանէք այս կերակրին:

Այս խօսքերն ասելով՝ նա բարձրացրեց ամանի խուփը: Բայց ձկների փոխանակ նորա մէջը դրած էր երեսուն հատ շորշորուն ոսկի: Վաճառականը պատմեց հիւրերին, թէ ինքն ու իւր կինը մտածելով, որ այդ թանկագին կերակուրն աւելորդ շնայլութիւն է, որովհետեւ իրանց շրջակայքում կան շատ աղքատներ, որոնք հազիւ են կարողանում ցամաք հաց ձագարել՝ ցանկացան փոքր ինչ թեթեւացնել նոցա թշուառ դրութիւնը: Յետոյ խնդրեց, որ հիւրերը մի մի հատ վեր առնեն այն ոսկե ձկներից և նոցանով մխիթարեն մի մի աղքատի: Բայց հիւրերն այնքան հաւանեցան տան տիրոջ գեղեցիկ բարեգործութեանը, որ միաձայն ասացին. «Թող մեզանից ամէն մէկը մի հատ ոսկի աւելացնի, որ այսօր աւելի շատ աղքատներ մասնակից լինեն մեր սեղանին»:

ժողովում են ամենքը միասին ու պառկում են ստուերներում։
 և համեստ կերակրով նախաճաշելուց յետոյ՝ ոյժերը կրկին
 վերանորոգում են։ Դարձեալ սկսում են աշխատել մինչև կէսօր,
 և ճաշն ուտելուց յետոյ ամէն մէկը մի կողմն է քաշւում,
 ականջը ձայնուի ձայնին տուած։— Երբ բոլոր հունձը վերջա-
 նում է գիւղացիք գալիս են սայլերով և կրում են զէզերը։
 Բայց դիզելուց առաջ նայում են, որ լաւ չորացած լինեն. եթէ
 ո՛չ յարդը կրմբլի և ցորենը կը փշանայ։ Բայց խեղճ գիւղա-
 ցիք որչափ են աշխատում այն ցորենի համար, որին ամէնքս
 կարօտում ենք. հնձելիս արեւի տակն են խաշւում, յետոյ էլ
 կալումը ծեծելիս որքան քրտինք են թափում։

8. ՕԳՈՍՏՈՍ

Այս ամիսը պտղաւէտ ամիս է և գեղեցիկ խնձորներով
 ու տանձերով։ Է գարդարում։ Առաջ բերում է մեզ համար ծի-
 րան, յետոյ՝ տեսակ տեսակ անուշահամ գեղձեր, վերջը կա-
 մաց կամաց գալիս են սեխն ու ձմերուկը, վարունկն ու լոբին,
 դդուժը և սոցա նման զովարար բոյսեր։ Դաշտային աշխա-
 տութիւնը դեռ այս ամիսն էլ չէ վերջանում։ Այս ամիսին
 են հնձում վուշն ու կանեփը։ Ժողովում են հասունացած
 սիսեռը, բակլան ու լոբին։— Այս ամիսին օրը պայծառ է, օդը՝
 տաք. բայց թէ պայծառութիւնը և թէ տաքութիւնը ամ-
 սուայ հետ նուազում են. և ամբողջ վերջին զօրաւոր օրերն
 են համարւում։

9. ՍԵՂՏԵՄԲԵՐ

Այս ամիսին ամառուայ տաքն իջնում է. աշունը վերայ
 է հասնում։ և դիշերն ու ցերեկը հաւասարում են։ Ամիս
 սկզբում մշակները գնում են այգիներն աչքի անց կացնելու։
 Նշան են գնում լաւ որթերի վերայ և նոցա ճիւղերը անկում
 են անշահ որթերի տեղը։— Պարտէզներումն էլ աշխատանքը
 պակաս չէ. ձմեռուայ համար կաղամբ և ուրիշ բանջարեղէն-

ներ են ցանում։ Պահելու գդումները ժողովում են և արեւում
 են պահում. գետնախնձորները հանում են հողի տակից։ Ծա-
 դիկ պահողը տնկում է նարդիզը, յասմիկը և այլն. հասած
 հունտերն էլ ժողովում է։

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Այս ծառ (ինչը) շատ պտղատու է։ Եռուն (նւմ) քարեր
 մէք եւփի։ Մեր տուն (ինչը) բարձրութիւնը չորս արշին է։ Զուր
 (ինչը) մէջը շատ ձուկ (ինչը) կան։ Զուկ (ինչը) միտը հա-
 մով է։ Իմ եղբայր (նւմ) գերբը կորել է։ Դրել (ինչը) պէտք
 է գրել գասը։ Այս եկեղեցի (ինչը) սեղանը շատ գեղեցիկ է։
 Ծառեր (ինչը) ծածկուել են խիտ տերեւներ (ինչը)։ Ու-
 սուցի (նւմ) առաջը զրուած է մի սեղան։ Այս դուռը (ինչը)
 գոյնը գեղին է։ Մեր դասատուն (ինչը) պատերը մոխրագոյն
 ներկով են ներկուած։ Ամառը (ինչը) օրերը տաք են և երկար։
 Գիշեր (ինչը) 2 ժամին դաստիկ անձրեւ եկաւ։ Իմ գիրք (ինչը)
 առաջին թուղթը պատուած է։ Զի (նւմ) աչքերը իմաստուն են
 նաշում։ Այժմ (նւմ) կաթը առողջարար է։ Էշ (նւմ) ատամները
 ստոխակ են։ Մուկ (նւմ) ատամները միշտ աճում և միշտ կրծելով
 մաշւում են։ Մարդ (նւմ) գլուխը կտրուել աւելի լաւ է, քան թէ
 անուշը։ Ամէն մարդ կը ստանայ իւր աշխատութիւն (ինչը)
 վարձը։ Մեղը հաց (ինչը) կերէք։ Ամանները մաքուր ջուր
 (ինչը) լուացէք։ Այս տուն (ինչը) տէր (նւմ) որդին իմ ընկեր
 (նւմ) եղբայր (նւմ) փեսան է։

52. ՍԱՐ ԳՆԱԼԸ

Գարունը բացւում է և հայ գիւղացիք սարն են գնում։
 Աղբիւրների գլխին, ծաղիկների վերայ վրաններ են տնկում և
 տաւարը ներս են անում այս անմահական դրախտը։ Առաւօտը
 երբ անկողնից վեր ես կենում, հազար սարի ծայրից ամպն
 ու ծուխը միմեանց հետ խառնուած՝ երկինք են բարձրա-
 նում ու ցօղը անձրեւի հետ նստում է մարգկանց շրերի ու
 երեսների վերայ։ Կանայքը կթի տաւարի հետն են լինում,

ժողովուրդների վերայ էր յարձակում, նոցա դնեցած չունեցածը յափշտակում էր և իւր ընկերների մէջ բաժանում: Այս պատճառով նորան քաջ որսորդ էին անուանում:

Հայկը՝ թէև քաջ էր, բայց խաղաղասէր էր: Նա հովուական կեանք էր վարում: Իւր համար տաւար և արտեր ունէր, որոնց մէջ շատ ոչխարներ էր պահում և նոցա կաթնով, պանրով ու մածնով պահում էր իւր ընտանիքը: Իւր ցեղի մէջ նա կոչւում էր «աղատասէր» և «գիւցաղն», որովհետև Բէլի պէս իւր քաջութիւնը մարդկանց վերայ չէր գործ դնում, նորա պէս ուրիշների ունեցածը չէր կողոպտում, այլ իւր զէնքը միշտ դարձնում էր վայրենի անասունների՝ աղուէսների, գայլերի և առիւծների վերայ. տկարների պաշտպանն էր և հովիւների՝ նահապետը: Սորա համար կոչւում էր արդարօք և շատ անգամ ինքը ոչ միայն իւր ազգակիցների, այլ և դրացիների մէջ ծագած վէճերը խաղաղութեամբ վերջացնում ու կարգադրում էր:

Բայց Բէլը օրէցօր գօրանում էր. նորա ընկերները շատանում էին և քաջութեան համբաւը աւելանում էր: Արդէն ինքը մի մեծ խմբի գլուխ էր դարձել և արշաւում էր այս ու այն կողմը. ժամանակ առ ժամանակ Հայկայ հողերն էլ էր կոխկրտում և նորա արջառներից գողանում ամուսն էր: Վերջապէս Բէլը մի լայն գետի (Նփրատ) եղերքում մէկ աւան է շինում, չորս կողմը պարիսպ է քաշել տալիս, որ իւր զինակիցներով նորա մէջ պատսպարուի և ժողոված կողոպուտները պահէ:

Շատ տկար մարդիկ, որոնք զազաններից վախենում էին, եկան խնդրեցին Բէլին, որ իրանց պաշտպանէ, և բնակուեցան նորա շինած աւանումը, որ Բաբելոն կոչուեցաւ: Բէլն էլ այս էր ուզում: Հետզհետէ Բաբելոնը մեծացրեց, միջի ժողովուրդները իւր իշխանութեան տակն առաւ և ուզեց, որ ինքը նոցա թագաւորը լինի:

Բէլը իւր փափաքին հասել էր, ժողովուրդներին հնազանդեցրել էր իրան. բայց միայն Հայկը գլուխ չէր խոնարհում և ասում էր. «Ո՛վ է այդ Բէլը. իմ գիտեցած աւագակը

չէ: Նա ի՞նչ իրաւունք ունի ինձ վերայ և իմ օտարացուածքի վերայ, որ ես իմ աշխատանքով եմ ձեռք բերել Աշխարհս ընդարձակ է, ամէնք ինն է. մարդս ազատ է, ուր ուզենայ, կարող է բնակուել. իւր և իւր ընտանիքի տէրն ինքն է: Ես էլ մարդ եմ, ոչ թէ՛ անբան անասունը: Եւ մտայ իմ անասունս:

Բէլը մարդ էր ուղարկում Հայկի մօտ, որ գոյ հնազանդուի իրան. բայց նա մի քանի անգամ նորա հրամանները չկատարեց և մինչ անգամ կռուեց նորա հետ իւր մարդկանցով: Վերջապէս, տեսնելով, որ Բէլն իրան հանդիստ թողնելու չէ, առաւ իւր զերդաստանը, որ 300 հոգու չափ կային, և ձառնադարձ ընկաւ դէպի հիւսիս. Հասաւ մէկ մեծ լճի մօտ. այնտեղ շինեց մի դիւղ և Հայկ աչէն անուանեց. և յոյս ունէր, որ այնտեղ իւր զաւակներովն ու թոռներովը կարող էր հանդիստ կեանք անց կացնել: Իրաւ, սիրուն բլուրներ, ծաղկաւէտ ձորեր, սառն ու վճիտ առուներ կային նորա բնակուած տեղում: Հեռուից ձնապատ լեռներ էին երևում, հողերը անմրջակ, ցիր ու ցան եղած բնակիչները կուպիտ ու վայրենի էին. բայց Հայկը գոհ էր, որովհետև ազատ էր և միտք ունէր այն ամալի տեղերը շինութիւն ձգել:

Իսկ Բէլը, որ մի ամբարտաւան հակայ էր, կատաղեց բարկութիւնից, երբ իմացաւ, որ Հայկը իւր ձեռքից փախել է: Շուտով ժողովեց իւր զինուորները, աղեղներ, սրեր ու նիզակներ սուեց նոցա. ինքն էլ իւր զրահը հագաւ և վահանը ձեռքին բռնելով՝ բանակի գլուխն անցած՝ դնաց Հայկին որոնելու: Արդէն առաջուց սուրհանդակներ էր ուղարկել, որ Հայկի բնակուած տեղն իմանան և զան յայտնեն իրան: Սոքա եկան ստացին, որ Հայկը բնակուել է մի բարձր լեռան ստորոտում և պատերազմի պատրաստութիւն է տեսնում: Զմարիտ, որ պատերազմի էր պատրաստուում, որովհետև իւր թուից իմացել էր Բէլի շարժումը: Սրբ Բէլն այս լեռն, սպառիկ բարկացաւ, կրակ

դարձաւ: Շուտով իւր գորքը ետևը թողնելով՝ մի գունդ մար-
զիկ առաւ հետը և առաջ տնցաւ, յուսարով, որ Հայկին ձեռ-
քով կը բռնէ ու վեր սպանէ: Բայց Հայկն անմխի էր, որով-
հետև յանցանք չունէր. Հայկն աւելի գորաւոր էր, որովհետև
իւր և իւր ընտանիքի կեանքը պէտք է պաշտպանելու: Ուստի
առաւ իւր որդիքն ու թոռները, շտապով տնցաւ ցար ու ձոր
և հասաւ մի լճի (Վանայ) եզերքը: Այնտեղ բարձրացաւ մի
բլրակի վերայ և շարեց իւր քաջ մարդկանցը:

Թէպէտ ծերունի էր Հայկը, բայց երիտաւարդի սիրտ ու-
հասնող ունէր: Նորա բարձր հասակը, յաղթանդամ մարմինը,
ազնիւ կերպարանքը և մանաւանդ ազատութեան սերը ամէն-
քին սիրտ եին տալիս և աւելացնում էին իւր ոյժը: Թէև
պատերազմաւոր չէր, բայց նկատվում էր նշան էր գնում և իւր-
փածը սպանում էր: Ուստի՝ երբ նա դիմացի բլրակի վերայ
յանկարծ տեսաւ իւր թշնամի Բէլին, իսկոյն իւր քակած աթիւ-
ղենու որնեւրին եռանկիւնու ձեով կանգնեցրեց և այս խօսքերն
ստաց.

Ո՛վ քաջեր, ահա առաջին անգամն է, որ մենք պէտք
է պատերազմենք մեր թշնամու դէմ: Կամ պէտք է յաղթուենք
և ամօթով մնանք մեր ապագայ որդիքերանց առաջը և մեր եր-
կիրը օտարի ձեռքը պէտք է մասնենք. կամ պէտք է քաջու-
թեամբ յարձակուինք նորա վերայ ու յաղթենք, որ մեր ա-
պագայ սերունդների մէջ անմահացնենք մեր անունը և մեր
երկիրն ազատենք օտարի ձեռքից:

Ամէնքն այս խօսքերից ոգևորուած՝ սպասում էին թըշ-
նամուն: Վերջապէս Հայկը տեսնելով Բէլի մօտենալը, նշան
տուեց իւր մարդկանցը, որ նետեր թափեն թշնամու վերայ.
և իւր հեռատես ու սուր աչքը Բէլի վերայ անկած՝ լարեց
իւր երկթեան լայն աղեղը և այնպէս ճիշդ նշան դրեց, որ
իւր սլաքը թռաւ դնաց Բէլի կուրծքը՝ ծակեց և նորան գե-
տին գլորեց: Այսպէս բռնաւ որ Բէլը պատժուեցաւ իւր զոռու-
ղութեամբը:

Պատերազմից ու փառաւոր յաղթութիւնից յետոյ Հայկը
զմուսել տուեց Բէլի մարմինը և թաղել տուեց մի բարձր տեղ,

որ իւր որդիքը տեսնեն իւր քաջութիւնը և այդպէս իրանք
էլ յաղթեն իրանց թշնամիներին:

Մենք ամէնքս Հայկի որդիքն ենք: Այս պատճառով մեր
ազգը Հայկի անունով կոչուեցաւ. Հայ և մեր երկիրը՝ Հայ-
ստան:

55. ՈՍԿԻ

Ոսկին մի գեղին և սաստիկ կռանուող մետաղ է: 19 ան-
գամ ծանր է ջրից: Որովհետև շատ կակուղ է, այս պատճառով
զուտ ոսկի չէ գործածուում: Այլ թէ ստակ և թէ ուրիշ
զարդեր շինելու համար՝ հետք մի փոքր պղինձ կամ արծաթ
են խառնում: Ոսկին թէ՛ կրակով հալում է և օդի մէջ ամէ-
նեւին չէ փոխւում: Ոսկին զուտ էլ է՝ դուրս գալիս գետնից.
բայց սովորաբար խառնուած է լինում պղնձի, երկաթի կամ
արծաթի հետ՝ զանազան գոյներով: Թէպէտ մեծ հատիկների
ձեով էլ է լինում, բայց առհասարակ փոշու ձեով է լինում:

Ոսկու գեղեցիկ գոյնը և սիրուն ցոլմունքը մարդս շատ է
գնահատել և ոսկուց շինում է զբոս ու անթիւ զարդեր:
Ռուսաստանում ոսկին սովորաբար 88 յարգ ունի. բայց ամէ-
նաբարձր յարգը 92 է: Դրամների մէջ իմպերիալն արժէ
10 ռ. 30 կոպ., պօլու-իմպերիալը՝ 5 ռ. 15 կ:

Ոսկով անթիւ բաներ են ոսկեգօծում: Ռուսաստանում
եղած ամէնամեծ ոսկին, որ գտնուել է 1842 թուին և պահ-
ւում է Պետերբուրգում, 2 փ. 7 գ. և 92 մնիսլ ծանրու-
թիւն ունի: Ոսկու բովադործութիւնը Ռուսաստանում սորա-
նից 135 տարի առաջ է սկսուել: Մի գրուանքայ երկաթը 7
կոպէկ արժէ. մի գրուանքայ ոսկին մօտ՝ 380 ռուբլի:

Ս. Ս. Ը: «Գեղին ոսկին սև օրուայ համար է»:

Դ Ո Ւ

Ես տեսայ, որ երեկ դու տուն էիր գնում: Ճանապարհին գտար քո տետրակը: Տանը մայրդ քեզ գովեց: Հայրդ էլ քեզ մի խնձոր տուեց: Նա քեզնեց խօսք առաւ, որ էլ չկորցնես: Դու այնպէս խելօք ես, որ մայրդ միշտ քեզնով է ուրախանում:

Ա. ԵԶԱԿԻ

Բ. ՅՈՔՆԱԿԻ

Ո՛ւ—Դու	Ո՛ւբեր—Դուք
Ո՛ւմ—Քո	Ո՛ւմ—Ձեր
Ո՛ւմը—Քեզ	Ո՛ւմը—Ձեզ
Ո՛ւմը—Քեզ	Ո՛ւմը—Ձեզ
Ո՛ւմնեց—Քեզնեց	Ո՛ւմնեց—Ձեզնեց
Ո՛ւմնեց—Քեզնեց	Ո՛ւմնեց—Ձեզնեց
Ո՛ւմնով—Քեզնով	Ո՛ւմնով—Ձեզնով
Ո՛ւմնով—Քեզնով	Ո՛ւմնով—Ձեզնով

56. ՈՍԿԻՆ ՈՒ ԵՐԿԱԹՐ

Մի անգամ ոսկին ասաց երկաթին.

— Երանի՛ գիտենամ՝ դու ինչանու ես, որ մետաղների կարգն ես ընկել. քո սե ու ժանգոտ երեսովդ մարդու վերայ զգուանք ես բերում: Նայիր ինձ վերայ. տես՝ ի՛նչպէս սիրուն փայլում, ի՛նչպէս շողշողում եմ: Նայիր մեր սիրուն օրիորդների ու հարսների ականջներին ու մատներին. դու կր տեսնես իմ փառքն ու պատիւը: Նայիր նոցա ճակատների շարքերին, դու կը տեսնես իմ փայլն ու գեղեցկութիւնը: Նայիր նոցա պարանոցներին ու կրծքերին. դու կը տեսնես իմ մանեակների ու շղթաների նրբութիւնը. էլ չեմ հաշուում ապարանջաններն ու գնտասեղները. գիտեմ, որ դու այնքան կոշտ ու կոպիտ ես, որ այդպիսի քնքոյշ բաները քեզ համար ոչինչ են:

— Ես չեմ ուրանում, ոսկի աղայ, որ դու գեղեցիկ ես, պատասխանեց երկաթը. ամէն բանի զարդն ու շնորհքը դու ես, շատ թանկագին ես. բայց ինչու ես չափիցդ դուրս գոռողանում: Քո սիրուն օղակները ոչ անկանջի լսողութիւնն են աւելցնում, ոչ մատներին ու բազուկներին են ոյժ ու զօրութիւն

տալիս: Ճակատների փայլուն շարքերը դիւին խելք չեն տալիս. և ոչ կրծքի նուրբ մանեակը՝ սրտին զուժ է տալիս: Ի՛նչ ասեմ մեր հարուստ օրիորդներին ու տիկնանցը, որ քեզ այդքան պատիւ են տալիս, քեզ համար հաշուում մաշուում են:

Իմ մի փոքրիկ ասեղը քո բոլոր զարդարանքներից աւելի է օգուտ տալիս: Դիտե՛ս, ոսկի աղայ, իմ փոքրիկ ասեղը քանի տուն է պահում, քանի որբի կերակրում: Իմ խոփն ու ձեւիչը ամբողջ աշխարհին հաց են տալիս: Իմ ուրազն ու կացինը աշխարհք են շինում. իմ սղոցն ու մուրճը, իմ դուրն ու շաղափը, իմ կարիչն ու խարտոցը որ չլինեն՝ էլ կարող են մարդիկ քարը քարի վերայ դնել, փայտը՝ փայտի վերայ. Լաւ մրտածիր, մեծ մեծ բրդեղը մի մեծ շնորհք չէ: Մի քիչ ձայնդ քեզ քաշիր:

57. ԱՐԴԱՐ ԴԱՏԱՍՏԱՆ

— Ողորմութիւն արէ՛ք, աղաղակեցին ողբալի ձայնով երկու պանդուխտ մուրացկան մի տաճիկ դատաւորի տուն պահուող հանի տակից:

Տան տէրը այդ միջոցին նստած էր մի փառաւոր բազմոցի վերայ և գիրք էր կարդում:

— Մեծ մարգարէն տայ, ասաց դատաւորը՝ կրթնելով չուսամուտի վերայ:

— Ողորմեցէ՛ք ի սէր մարգարէի, նորից կրկնեցին օտարականները:

— Կորէ՛ք այստեղից, անպիտաններ, աղաղակեց դատաւորը զայրանալով. և բարկութիւնից գիրքը վայր ձգեց յատակի վերայ:

Ո՛ր, խղճացէ՛ք մեզ վերայ և ողորմութիւն արէ՛ք, թէկուզ ի սէր Աստուծոյ, արտասուքն աչքըներին կրկնեցին օտարականները:

Այն ժամանակ դատաւորը վեր ցատկեց բազմոցից և դռնեց զարհուրելի ձայնով. «Ե՛յ, Մահմո՛ւդ, Ազամէ՛դ, կապեցէ՛ք այս թափառականներին և բանտը ձգեցէ՛ք»:

— Բայց օտարականներն արդէն անյայտացել էին:

Անց կացաւ սորանից երեք օր. դատաւորը մեծ հրաւերք
օւնէր, և ինքը կրթնելով լուսամտի վերայ՝ կանգնած
էր մեծ մուփթիի հետ և դիտում էր Բաղդադի շրջակայքը,
երբ պատուհանին մօտեցան երկու օտարական:

— Ի՞նչ մեծ ուրախութեան մէջ ես, մեծ դատաւոր,
ասացին օտարականները ցաւալի ձայնով. մի քիչ էլ մեզ մասը
հանիր այդ ուրախութիւնից:

Մեծ մուփթի, ասաց դատաւորը, ահա արդէն երկ-
րորդ անգամն է որ դալիս եմ այս թափառականները ինձ
նկողացնելու: Ի՛նչ է շինում մեր խելօք խալիփան: Նա քնած
է և չէ հրամայում, որ տանեն բանտարկէն այս դատարկաշը-
ջիկներին: Բայց ես կը հրամայեմ շղթայակապ անել, որ էլ
չկարողանան շրջել Բաղդադի փողոցներովը: Ե՛յ, ձայն տուեց
նա իւր սորուկներին, եկէք կապեցէք այս թափառա-
կաններին:

Այս ժամանակ օտարականները ներս մտան դահլիճը, և
նոցանից մէկը գէն ձգելով իւր վերայից՝ պատառուտած վե-
րաբլուն, ասաց սպառնալի ձայնով.

— Դատաւոր, այդպէս դու կարեկից և արդարադատ ես
դէպի խեղճերը: Են կարծում էի, թէ դու իմ ժողովրդի գը-
թասիրտ և արդարասէր դատաւորն ես, բայց սաատիկ սխալ-
ուած եմ եղել: Զափար, վեր առ այս չնչին որդը և դատիր
մեր խնամտուն օրէնքով: Թող գիտենան ամէնքը, որ թագաւորին
չէ կարելի խաբել, և որ՝ վաղ թէ ուշ՝ վատ գործքերը կը
յայտնուեն ու կը պատժուեն:

Բոլոր հիւրերը զարմանքից ու երկիւղից քարացան, տես-
նելով, որ օտարականի հագուստով խօսող մարդը իրանց թա-
գաւոր՝ Հարուն—Ալ-Ռաշիդն է. իսկ նորա ընկերը՝ մեծ վե-
ղեր Զափարը:

Ն Ա

Գէորգը շատ երկեղեցատէր է: Այսօր նա երկեղեցի էր գնում:
Ճանապարհին նորա եղբայր Արշակը գտաւ երեք ռուբլի: Նզարարը

նորան համբուրեց և մի ռուբլին նորան ընծայեց: Արշակը
նորանից առաւ փողը և նորանով գնեց մի նոր երգարան:

Ա. ԵԶՍԿԻ.

Բ. ՅՈԳՆԱԿԻ.

Ո՛ղ—Նա

Ո՛ղքեր—Նոքա

Ո՛ւմ—Նորա

Ո՛ւմ—Նոցա

Ո՛ւմը—Նորան

Ո՛ւմը—Նոցա

Ո՛ւմը—Նորան

Ո՛ւմը—Նոցա

Ո՛ւմնից—Նորանից

Ո՛ւմնից—Նոցանից

Ո՛ւմնով—Նորանով

Ո՛ւմնով—Նոցանով.

58. Ա Ր Զ

Արջը վայրենի և մէնակութիւն սիրող գազան է, այս
պատճառով լեռաների ու անտառների խոր այրերումը և մութ
տեղերումն է ապրում: Արջի ականջները կարճ ու փոքր ինչ
կտր են. աչքերը՝ մանր և կոպի նման մի մաշկ ունեն. դունչը՝
սուր է, հոտառութիւնը՝ սաստիկ, կողքերն ու սրունքը՝ հաստ
ու ջղոտ, թաթերը՝ երկայն, ճանկերը՝ այնպէս ծուռը, որ
կարողանում է շուտ շուտ ծառերը բարձրանալ: ձայնն էլ ահ-
ռելի է: Արջը ուժեղ կենդանի է. իւր թաթի հարուածով կա-
րող է սպանել ձիուն և իւր առաջնի ոտքերով կարող է տանել
կովին: Արջին որսալու համար դաշտերում փոսեր են շինում,
որ արջն անցնի ու բռնուի մէջքները: Արջը շատ մեղրասէր է:
Նրբ ծառի վերայ մի փեթակ է դանում, բարձրանում է ծառը
և ժամերով կրծում ու կրծում է նորա կեղևը, մինչև որ մի
բաւական լայն ծակ է բաց անում, որ թաթը նորա մէջը մոցնէ:
Էլ մեղունների խայթոցը բանի տեղ չդնելով՝ թաթը կոխում է
ծակի մէջը և մեղրի հետ բջիջի կտորներ է դուրս հանում:
Մինչև խեղճ մեղունների պաշարը չէ հատեցնում, այնտեղից
չէ հեռանում: Նա շուտով է ընտելանում մարդուն և ռուս
զիւղացիք նորան քաղաքներում պտրտեցնելով ու խաղացնե-
լով՝ փող են վաստակում: Արջի մորթը ծանր է, բայց շատ
տաք է. նորա միսը կարելի է ուտել: Եգ արջը սովորաբար եր-

կու թոթոթ է բերում: Երբ արջը ծնում է, բոլորովին կտր է լինում: միայն դուռնը խիստ սուր է երևում:

Ամենակատաղի արջը սպիտակ արջն է, որ սեւից բաւական երկայն է և բնակում է սառուցեալ ովկիանոսների սառցակոտորների վերայ: Ծառ անգամ նա այդպիսի սառցակոտորների վերայ տարւում է, ովկիանոսումը և երկար օրերով քաղցած մնալով՝ աւելի կատաղում է: Երբեմն պատահմամբ նաւն է ընկնում ու նաւաւարները նորան զգուշութեամբ եզերքն են դուրս տանում, որ իրանց չվնասէ. շատ անգամ էլ նաւաւարներին ուտում է: Սպիտակ արջերը իրանց սուր հոտառութեամբ շատ հեշտ են գտնում ամենահեռաւոր որսերը: Սև արջը ձմեռը քարայրի մէջ է մանում ու թմրում: Իսկ սպիտակը ձիւնի ու սառոյցի տակն է մանում մինչև օրերի տաքոնալը: Սպիտակ արջը կրակից ու տաքութիւնից խիստ է վախենում ու փախչում:

Անոտում արջը որսալով՝ մարդիկ նորա մորթուց վերարկու և մուշտակ են շինում: միսն ուտում են և ճարպից խոշեն տգտրաստում:

59. ԿԵԱՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆՔ

Երբ Արամազդ ստեղծեց աշխարհը, կամեցաւ երկարաւիցում թեան համար ժամանակ նշանակել իւրաքանչիւր արտաբանի ցանկութեան համեմատ: Եկաւ էլ ը և տաւ է:

— Արամազդ, քանի տարի կեանք ես նշանակում ինձ:

— Երեսուն, բաւական է քեզ:

— Ո՛հ, Ստեղծող, ի՛նչպէս կարելի է. այդ խիստ շատ է: Մէկ մտածիր, թէ ի՛նչպէս դժուար ու անտանելի է իմ կեանքը: Առաջ տու անից մինչև երեկոյ կրի՛ր ուսերիդ վերայ ծանր բեռներ. տար ջրաղաց պարկերով ալիւր, որ ուրիշների համար հաց թխեն. իսկ քեզ դուրս փոխարէն՝ աքացիներ հացցեն: Ո՛հ, խնդրեմ կարճացրո՛ւ այդ արտաբանութեան և չարչարանքի ծանր ժամանակը:

Ողորմած Արամազդը խղճաց իշի վերայ և որոշեց նորան

18 տարի կեանք: Էլը մխիթարուած դուրս գնաց և նորա տեղը մտաւ շողունը:

— Քանի տարի ես ուզում ապրել, հարցրեց Արամազդը: ահա էլն ասում է, 30 տարին նորա համար չափազանց շատ է. բայց շատ կարելի է, դու չես համաձայնի նորա կարծիքին և կը ցանկանաս աւելի երկար ապրել:

— Մի՛թէ այդպէս է քո կամքը, Ստեղծող, ձայն տուեց շողունը: Դեհ, ի՛նքզ քննիր, որքան իմ կեանքումը պէտք է վաղվընձ: կարող են արդեօք այս շան կեանքում երկար ցիւմանալ իմ խեղճ թաթերը. իսկ երբ ձայնս կարուի ու չկարողանամ խածնել ի՛նչ պէտք է անեմ այն ժամանակ, մի անկիւնից միւսը քարշ գալով պէտք է մրմնան: Ո՛հ, ո՛չ:

Ամենաողորմած Արամազդը բնութենեց նորա խօսքերի ճշմարտութիւնը և որոշեց 12 տարի կեանք: Երբ ճշմարտութիւնը պիկին:

— Ի՜նչ հօ ուրախութեամբ յանձք կ'աւնես երեսուն տարի ապրել, հարցրեց Արամազդը, որովհետեւ ստիպուած չես շատ աշխատելու, քո բանն ու գործը ուրիշներին գուարձացրենք է և ատամներդ ցոյց տալը:

— Այո՛, քեզ այդպէս է թւում, ասաց կապիկը: Բայց իսկապէս այդպէս չէ: Ես պարտաւորուած եմ անդադար կոտրաւորել ու դժուար խեղկատակութիւններ անել՝ մարդկանցը ծիծաղեցնելու համար: Սակաւ կը պատահի, որ նոքա ինձ խնձոր ձգեն, այն էլ կը խածնես, միշտ դառն է լինում: Ծիծաղես տակ միշտ ծածկուած են առատ և դառն արտասուքներ: Ո՛հ, ո՛չ, չեմ կարող երեսուն տարի ապրել: — Արամազդը խորշձաց նորա վերայ էլ և միայն 10 տարի սահմանեց ապրելու:

Ահա, վերջապէս գալիս է ուրախ, ժիր և առողջ մարդը և խնդրում է Արամազդից, որ նշանակէ իւր կեանքի սահմանը:

— Շատ բարի, քեզ տալիս եմ երեսուն տարի, ասաց Արամազդը, բաւականէ, թէ՛ ո՛չ:

— Ո՛հ, ի՛նչպէս կարելի է այդքան քիչ, բացաղանջեց մարդը, այդքան կարճ միջոցում ես չեմ էլ կարող տեղաւորուիլ և ինձ համար սեպհական տուն ունենալ Բացի դուրս-

նից. Միթէ այդ կարծ միջոցում կարող են ծաղկիլ տնկած ծառերս և պտուղ տալ: Ինչպէս մարդ մեռնի՝ դեռ չիմացած կեանքի երջանկութիւնը: Ո՞վ երկնքի ու երկրի տէր, էլի մի քիչ աւելացրո՞ւ ինձ:

— Լաւ, ասաց Արամազդը, քեզ կ'աւելացնեմ իշի 18 տարին:

— Դեռ այդ էլ քիչ է:

— Եթէ այդպէս է, ահա տալիս եմ քեզ էլի 12 տարի շան կեանքից:

— Այդ էլ շատ քիչ է:

— Լաւ. ահա քեզ էլի 10 տարի կապիկի կեանքից, տես, աւել չուզես:

Մարդը գնաց, բայց դարձեալ դժգոհ իւր վիճակից: Եւ ապա այն օրից մարդս ապրում է մինչև 70 տարի: Առաջին երեսուն տարին բնական տարիներն են. բայց շատ չուտ են անց կենում: Այդ հասակում մարդս ժիր, առողջ և զուարթ է լինում: Գալիս են յետոյ իշի տարիները. այդ միջոցում մարդս ծանրաբեռնում է հոգսերով և կերակրում է ուրիշներին: Ահա եկաւ շան կեանքն էլ. նստում է մարդը տան մի անկիւնում և և քթի տակը քրթմնջում է. խածնել չէ կարող, առամներ չունի: Անցնում է այդ ժամանակն էլ և կեանքը վերջանում է կապիկի տարիներով. այդ միջոցում մարդս բոլորովին ակաթա՝ նում է. գլուխն սկսում է երերալ. նա միշտ միւսնոյն խօսքերն է կրկնում և աւաղ, շատ անգամ նորա արած գործքերը ծիծաղի առարկայ են դառնում երիտասարդների համար:

Ի Ն Բ Ը

Երեկ Գարեգինը ասում էր, թէ աչսօր ինքը կը գաջ մեռ տուն և իւր եղբօրն էլ հետը կը բերէ: Նա իրան չաչանեցի, որ մեշտ սիրում և յարգում եմ իրան: Նա իրանից շատ լաւ լաւ խրատներ եմ ստացել և մեշտ կ'ասեմ, որ իրանով շատ եմ բազմաւորուել:

Ա. ԵԶԱԿԻ

Ռ. ՅՈԳՆԱԿԻ

Ո՞վ—Ինքը

Ո՞վքեր—Իրանը

Ո՞ւմ—Իւր

Ո՞ւմ—Իրանց

Ո՞ւմը—Իրան

Ո՞ւմը—Իրանց

Ո՞ւմը—Իրան

Ո՞ւմը—Իրանց

Ո՞ւմնից—Իրանից

Ո՞ւմնից—Իրանից

Ո՞ւմնով—Իրանով

Ո՞ւմնով—Իրանով

Նա ինքը—Մենք ինքներս

Դու ինքդ—Դուք ինքներդ

Նա ինքը—Իրանը

Ինձ ու ինձ—Մեզ ու մեզ

Քեզ ու քեզ—Ձեզ ու ձեզ

Ինքն իրան—Իրանց իրանց.

60. ԱՄԻՍՆԵՐ

10. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Այս ամիսը այգեկութի ամիսն է. որովհետեւ խաղողը լաւ հասունացած է լինում. իսկ խաղողի հասունանալու նշանը ողկուղի կոթի սևանալն է: Այս ամսին են չորացնում տանձը, խաղողն ու սունկը: Ժողովում են՝ տանձը, խնձորը, սերկեիլը, զկեւը, յուշարը, սինը և այլն՝ ձմեռը պահելու համար: Ընկուղի վերայի կանաչ կճեպը հանելուց յետոյ՝ բնկոյզները չորացնում ու պահում են: Այս ամսուայ վերջը հերկած ու պտորաստած արտերում ցանում են ցորենը. ծաղիկ պահողը ժողովում է աշնանային ծաղիկների հունտերը՝ չորացնելու և պահելու համար:

11. ՆՈՅՆՄԲԵՐ

Դաշտերը մերկանում են իրանց գեղեցիկութիւնից. պրտուղների ժողովելու ժամանակն անցել է. ծառերը կորցրել են իրանց զարդերը, թափուած տերեւները դեղնում են. մերկացած ճիւղերը չորանում են. — էլ չեն երևում ծիծեռնակները. լուսաբացին չեն լսում թռչունների երգերը, ճնճղակների ծրլվելոցը դադարում է: Դաշտերում գոգգում են ագռաւները. օդի մէջ լսում է չուղ թռչունների սուր ձայնը: — Մէզն ու անձրեւը շատ անգամ արգելում են արևի լոյսը: Արեւմտեցից սառը քամիներ են փչում. և ձիւն է գալիս: — Պարտիպում մնացած ծաղիկներն էլ իմաց են անում, որ ձմեռը հասնելու վերայ է: Պարտիզպանը յօտում է պտղատու ծառերը: Զի-թապտուղն սկսում է սեւանալ, և երբ բոլորովին սեւանում է, քաղում են ու իւրը հանում: Գիւղացին նայում է, որ անձրևի ջրերը արտերի մէջ չլճանան և ջրի ճանապարհները փակուած չլինեն: Աւելորդ ջրերը հանում են ու դատարկում դէպի փոսերն ու առուակները:

12. ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Յուրաքանչեւ հետզհետէ սաստկանում է. ցերեկը կարճանում է և հէնց որ երևում է արևի երեսը, իսկոյն կրկին ծածկւում է: Մինչև այս ամսի 10-ը այսպէս օրէցօր ցերեկը կարճանում է ու գիշերը՝ երկարանում: Զմեռուայ սկսուելու նշանները բոլոր բնութեան վերայ է երևում: Կովերը, եզներն ու ոչխարները փակում են տաք գոմերում. գիւղացիքն էլ գիշերներն այնտեղ ժողովուած՝ իրանց անային գործքերն են չինում: Նոքա դարմանում են իրանց անասունները և պատրաստում են մշակութեան հարկաւոր գործիքները: Կանայք մտնում, հիւսում ու կարում են: — Այգեպանն էլ անկելու որթերի համար տեղ է պատրաստում: Նուսով պէտք է գայ նոր—տարին:

61. ԱՐԱՄ

Երբ ամառն անց ցրտեցիկից փոքր նեւում ան շանկ ցրտն անմայր էր, նա իւր անգին այնպէս էր կառավարում: Ինչպէս հայրը՝ իւր ընտանիքը: Նա սիրում էր իւր անգինը: Բայց էջը կարողանում իւր սէրը գործքով ցոյց տալ: Հարման Արամաւոր քաղաքում անհոգ ու թոյլ կեանք էր անց կացնում: Եւ երբ նորան ասում էին, թէ դրացի բարբարոս անգինը Հայաստանի սահմաններն արշաւում, որքի տակ են տալիս, բնակիչներին նեղացնում են և գիւղեր ու քաղաքներ են կողոպտում: Հարման բոլորովին անհոգ ասում էր. «Ես Արամաւորի մէջ հանգիստ եմ: Թող ամէն Հայ իւր անունը պաշտպան է»:

Հարմայի այս դանդաղութիւնը տեսնելով՝ թշնամիները երես էին առնում: Իսկ միւս կողմի Հայերը դանգաւում էին. բայց նորա որդի Արամ ինչ շատ էին սիրում: Արամը աշխոյժ, արիւնասիրտ և անգին երիտասարդ էր: Նա սիրում էր իւր հօրը, բայց նորա գործքերից դժգոհ էր: Աւտի սիրտը ցաւելով լսում էր, որ Հայերը վատ էին խօսում իւր հօր վերայ և շատ անգամ ասում էր նորան.

— Հայր իմ, ամէն օր արամաւի լուրեր են հասնում Արամաւոր: Մեր թշնամիները խլում են մեր հոգերը, մեր տուարները, մեր ձիւները, և հայ գիւղացիներին դուրս են քշում իրանց տներից: Ինչ թոյլ ես, հայր իմ, չեմ կարողանում պաշտպանուել այդ բարբարոսների դէմ, որոնք եկել են մեր ունեցած չունեցածը կողոպտելու: Հարման տուր ինձ, որ դնամ նոցա դէմ և ազատեմ մեր խեղճ ժողովուրդը:

— Որդեակ դու պե՛տ անխորձ ես, պատասխանում էր հայրը. կարծում ես թէ հեշտ բան է յաղթել վայրենի և արենարբու թշնամիներին: Նոքա մի տեղ չեն մնայ. այսօր եկան, վաղը կը դնան: Թոյլ չեմ ես. բայց ոչ զօրք ունեմ և ոչ՝ զէնք:

— Ես զօրք էլ կը ճարեմ, զէնք էլ, ասում էր Արամը. միայն

Հրաման տուր ինձ: Աս ունեւմ որսի ընկերներ, շատ անգամ
նոցա հետ պատերազմ եմ խաղում, սարեր ու ձորեր եմ ար-
շաւում, գազանների դէմ կռւում: Ահա, իմ վերարկուն վագրի
մորթ է, իմ խոյրը՝ սամոյրի, իմ կամարը եղջերուի կաշի:
Այս կենդանիներին ես եմ բռնել ու սպանել: Մի՞թէ Մարք
ու Ասորիք առիւծից աւելի զօրաւոր են: Զանճրացել եմ ես
այս կեանքից: Նիժէ ինձ միշտ մօտդ պէտք է պահէիր, էլ
ինչո՞ւ տուիր ինձ այս գաշոյնը, այս աղեղն ու նիզակը: Արիւնս
եւ է գալիս երակներիս մէջ, սիրտս մորմոքում է, քանի մեր
թշուառ ժողովրդի կրած նեղութիւնները տեսնում եմ:

Բայց Հարման ականջ չէր զնուժ իւր վառվառն որդու խնդրին և միշտ մերժում էր:

Անցաւ ժամանակ և Հարման մեռաւ։ Արամը իւր հօր տնոյն անցաւ։ Նա շուտով ման եկաւ Արարատայ նահանգը, ամէն գիւղեց ու քաղաքից երկտասարգներ ժողովեց, նոցա զէնք տուեց և Թոշակ նշանակեց այն սպայմանով, որ միշտ իւր մօտ մնան։ Այսպիսով 50 հազար հօգի ժողովեց իւր շուրջը, ամէնքն էլ պատրաստ էին Արամի ու հայրենիքի համար մեռնելու։ Արամն այս կորիճների գլուխն անցաւ և հետզհետեւ լոյր Թշնամիներին հալածեց Հայաստանից. մէկ քանիսին էլ անգթաբար սպանեց, որովհետեւ նոքա էլ չատ անմեղ հայեր էին սպանել։

Բայց Արամը պատերազմասէր լինելով՝ սորանով գոհ
չմնաց: Կամեցաւ առելի առաջ գնալ իւր զօրքով և հասաւ
մինչև մի մեծ ծովի (Միջերկրական) մոտերը: Տիրապետեց
այնտեղ մէկ իշխանի երկրներին և այնտեղի օտարազգի բնա-
կիչներին հրամայեց, որ ամէնքը հայերէն խօսեն:

Այս անցքը պատահեցաւ մեզնից մօտ 3200 տարի առաջ:—Օտար ազգերը շատ սակաւ մեզ Հայ են կոչում: այլ մեր քաջ ու հայրենասէր նահապետ Արամի անունով մեզ կոչում են Արմէն և մեր երկիրը՝ Արմէնիա:

ሂህጽታዎች

$$0^{\circ} \leq \delta - 0^{\circ} \leq 90^{\circ}$$

Ո՛ւմ—Ես գիւրքը կորաւ: Գուռ մատիտը լաւն է: Սմբատը
ինքը եղբօրը շատ է սիրում: Արամը նա մտերիմ բարեկամն է:

Այսօր մե ն ք տունը հիւրեր եկան: Դու ք աղջկն կանաչեւ
է: Նոքա ի բան ք հօրը շատ են յարգում: Նոքա հայրը շատ
աշխատասէր մարդ է:

Ո՛ւ ճ ճ ք:—Աստուած, տո՛ւր ես կարողութիւն, որ բարութեամբ չաղթեմ իմ թշնամիներէն: Աստուած դ ու երկար կեանք տա՛ց: Տիգրանը նորա գիրքը ինքը տուեց: Նա ինձ լաւութիւն արեց, ես էլ նա պէտք է լաւութիւն անեմ:

մայ Աստուած մե նրբ խեղճ է ատեն, որ բարե բաներն վերայ գործ
դնենք:

Եւ դուք այն պատճառով ներեցի, որ դուք էլ ձեր եղբորը
ներեք: Եւ իրանք ասացի, որ չնկապնեն իրանք ծնողներին:
Եւ նոքա հրաւիրեցի մեր տուն:

62. ሆኖኩኩ

Արծիւը թռչունների թաղաւորն է և ամէնայնափր ուս
կեփեաւորը: Նա մէկ կանգուն երկայնութիւն ունի. երբ թեւերը
բաց է անում՝ երկու և կէս կանգուն տեղ է բռնում: Նստած
ժամանակ նորա թեւերը խաչմերուկ են լինում: Կուրծքը լայն
է և դուրս ընկած. աչքերը շատ սրասեւ են ու հեռատես:
Նա միայն կենդանի որս է բռնում: Գէշ չէ ուտում: Արծիւը
ոչնչացնում է նոյնպէս մկներին և փոքր նապաստակներին: Նա
խւր որսը ողջ ողջ է կուլ տալիս և յետոյ պինդ մասները
դուրս է ործկում:

Արծիւը բնակւում է ժայռերի և աշտարակների վերայ:
Նա շատ ուժեղ է և իւր մագիլներով գետնից ոչխար ու այծ
է վեր առնում ու տանում է օդի մէջ: Կան ազգեր, ինչպէս
Թաթարները, որոնք արծիւը մարդում են և նորանով ճագար,
աղուէս ու այծ են որսում: Որսորդը ձիու վերայ նստած՝ ար-
ծիւր գնում է իւր ուտի վերայ: Այդ ժամանակ նորա գլուխը

մի կնքուղով ծածկուած է լինում: երբ որսը տեսնում է, որսորդը հանում է նորա վերայից կնքուղը և արձակում է: Արծիւը սլանում է օդի մէջ. յետոյ ընկնում է որսի վերայ և բռնում է նորան, մինչև որ տէրը զննում առնում է նորա մազերէնը:

63. ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ

Շուներ չորս թաթ ունի և իւր լակոտներին կաթնով է մեծացնում: Նան մարմինը պատած է մազով: ձնձղուկը երկու ոտք ունի, թռչում է, հաւկիթ է ածում և ձագ է հանում: մարմինը պատած է փետրով: Զուկը ոչ ոտք ունի, ոչ թև, և մարմինը պատած է թեփով: Զուկը ոչ կարող է շան պէս ման գալ և ոչ թռչունի պէս թռչել, այս պատճառով լողալու թեւձակներ ունի: Գորտը չորս թաթ ունի, որոնցից յետիններն առաջիններից երկայն են, և իւր թաթերով նա աւելի լաւ է կարողանում լողալ, քան թէ՛ ման գալ: Թէպէտ իսկապէս ոչ թէ ման է գալիս, այլ ցատկում է: Նա ջրումն էլ է ապրում, ցամաքումն էլ ուտի և կոչւում է երկակնցող, այսինքն՝ երկու տեսակ կեանք ունեցող կենդանի: Սորդը ունի ութ ոտք և մարմինը կազմուած է շատ օղակաձև մասերից:

Բոլոր կենդանիները՝ բացի ձկներից, որդերից ու միջատներից, ձայն ունեն: Աստուած նոցա ամէնքին էլ առեւ է տաք հագուստ: Ոմանք մազով կամ բրդով են ծածկուած: ոմանք՝ թեփով, ոմանք՝ փշերով. . . :— Կենդանիները կերակրւում են դանազան եղանակով: Ոմանք սպանում կամ գիշատում են ուրիշ կենդանիք և ուտում են, ուստի կոչւում են գիշատիչ, այսինքն՝ գէշ պատառող կենդանիք: Ոմանք կերակրւում են խոտով, արմատով, տերեւներով, ծաղկի հիւթով, և կոչւում են խոտակեր կենդանիք:— Սգը, կովը, ոչխարը, ձին ուտում են խոտ և ուրիշ կերակուր: Հաւերն ու թռչունները հունտ են ուտում: Սեղուն ու թիթեռն ուտում են ծաղիկների հիւթը. իսկ որդը՝ փայտ ու տերեւ:

Երբ կենդանիները յոգնում են՝ հանգստանում ու քնում են: Նոցա մեծ մասը քնում են գիշերը. բայց կան և մի քանի կենդանիներ, օրինակ բուն և չղջեկը, որոնք ցերեկը քնում են, իսկ գիշերն արթուն են կենում: Այնպիսի կենդանիներ էլ կան, որոնք ամբողջ ձմեռը թմրում ու խորը քնի մէջ են ընկղմւում, իսկ գարնանը դարթում են. օրինակ՝ արջը:

Մի քանի կենդանիներ կենդանի ձագեր են ծնում և իրանց կաթնովն են կերակրում: Այսպէս են՝ կովը, ձին, ոչխարը, շուներ, կատուն, մուկը. . . : որոնք այդ պատճառով կաթնասուն կենդանիներ են կոչւում: Թռչունները հաւկիթ են ածում իրանց բոյների մէջ. նոցա վերայ թռչաւ են նրստում ու տաքացնում են: Նոցա տաքութիւնից հաւկիթների մէջ ձագեր են գոյանում և երբ ժամանակը գալիս է, հաւկիթի կձեպը կոտրում են ու դուրս գալիս: Ձկներն իրանց բազմաթիւ ձուիկները ածում են ջրի ծանծաղ տեղերում կամ խոտերի վերայ. և յետոյ նոցանից արեգակի տաքութիւնով հարիւրաւոր ու հազարաւոր ձկներ են դուրս գալիս:

ԹՈՒՆԻ

Ա. ԲԱՅԱՐՁԱԿ

Բոլոր աշխարհը ստեղծել է 1 Աստուած: ձանձը ունի 2 զոյգ թև: Սաժէնը ունի 3 արջն: Տարնն ունի 4 եղանակ: Զոջիկն ունի 5 մատ: Աստուած աշխարհը ստեղծեց 6 օրում: Մըդոնը ունի 7 վերտ: Զրհեղեղի ժամանակ տապանը մտնողները 8 հօգել էին: Հիմալայեան սարե ըսրձրութիւնը 9 վերտ է: Աստուած Մովսէս մարգարէին 10 պատուիրանք տուեց:

Մէկ դիւթինը 12 հատ է: Արջինը ունի 16 վերջուկ: Երեանից մինչև Ս. Իշմիածին 18 վերտ է: Օրը ունի 24 ժամ: Փետրուար ամիսը երեք տարե շարունակ 28 օր ունի: Մարդս ունի 32 առամ: Փութը ունի 40 զրուանքայ: Տարուայ մէջ կայ 52 շաբաթ: Ժամը ունի 60 րոպէ: Գարը 100 տարե է:

Ա. Գրեգոր Լուսուորէքը ծնուեցաւ 257 թուին: Նորան ձգեցին Խոր—Վերապը 287-ին. Խոր—Վերապից հանեցին 301 թուին: Նա եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ 302 թուին և վախճանուեցաւ 333 թուին՝ 76 տարեկան հասակում:

Տարին ունի 365 կամ 366 օր: Հայոց տառերը գտնուեցան 406 թուին: Մեր վերջին թագաւորն մահաց ձինքն օրս անցել է 488 տարի:

64. ՀՆԴԻԿՆ ՈՒ ՃԱԳԱՐԸ

Մի Հնդիկ որսի գնաց և մի ճագար սպանեց: ճագարի մորթը հանեց, աղեց և պատից կախ արեց՝ որ չորանայ: Յետոյ դուրս գնաց հաց գնելու: Բայց երբ վերադարձաւ, տեսաւ, որ իւր որսի միսը գողացել են: Զորս կողմը մի լաւ գննեց և շուտով դուրս վազեց, որ գողի ետեւից համարի ու բռնէ: Մէկ անառիկ անցնելու ժամանակ մի քանի մօրդ տեսաւ և հարցրեց.

— Բարեկամներ, արդեօք ձեր ճանապարհին մի կարճ ծերունի տեսա՞ք. մի փոքրիկ հրացան ունի և մի երկայնապոչ շնիկ:

— Հա, տեսանք. ճիշդ քո ասածի պէս է:

— Լաւ. այդ մարդն իմ ճագարը գողացել է:

— Տեսա՞ր իրան:

— Ոչ. չեմ տեսել:

— Ուրեմն, ինչնից զխտեա, որ ծերունի է, կարճ է և հրացան ու շուն ունի, այն էլ փոքր է ու երկայն պոչով:

— Որովհետեւ չորս կողմն զխտեցի և զանազան նշաններից հասկացայ: Ահա պատմեմ ձեզ: Այդ գողը կարճ աստակ մարդ է, որովհետեւ գետնին քարեր էր գրել իրար վերայ և վերան կանգնելով՝ բարձր տեղից կախուած ճագարի մորթը ցած էր բերել: Ծեր մարդ է, որովհետեւ գետնին նայելով՝ չոր խոտերի վերայ մանր քայլափոխեր տեսայ: Նորա հրացանը կարճ է, որովհետեւ դէմ էր արել մի ծառի և հրացանի փողի բերանը ծառի կեղևի վերայ նշան է թողել: Նորա շունը փոքր է, որովհետեւ փոքրիկ հեաքեր է թողել իսկ պոչը երկայն է, որովհետեւ աւագի վերայ նշան է թողել:

65. ԲԱՄԲԱԿ

Բամբակը ստացւում է բամբակի ծառից, որ մօտ 100 տեսակ է լինում: Բամբակենին բնում է տաք երկրներում: Այս բոյսի վերայ բաւական դեղին ու կարմիր ծաղիկներ են լինում: Ծաղիկը եռանկիւնի արկղիկի ձև ունի. այդ արկղիկը որ խողակ է կոչւում՝ բաժանուած է չորս մանր թերթերի, որոնցից իւրաքանչիւրը պարունակում է իւր մէջ սերմի հատիկներ, որոնք ծածկուած ու փաթաթուած են շատ բարակ աղուամազով կամ մետաքսէ թելերով:

Երբ բոյսը հասունանում է, մանր թերթերից փոքրիկ փեղկերը իրանց իրանց բացւում են և նոցա միջեց դուրս են գալիս հատիկները իրանց ծածկող աղուամազով: Այս աղուամազը հէնց ինքը բամբակն է: Բամբակը բամբակենուց հանում են ձեռքերով սեպտեմբերի վերջերում, և հոկտեմբերի սկզբին. արեւումը չորացնում են և յետոյ մի առանձին մեքենայով հատիկները բաժանում են բամբակից. ապա հակներով (7—8 փոթ) ուղարկում են բամբակի գործարանները: Այնտեղ երկաթէ սանդերքով սանրում են, մանեկ են տալիս և յետոյ յանձնում են ոստայնակին:

Որովհետեւ բամբակի պատրաստելը շատ աժան է նստում, այս պատճառով բամբակը խիստ շատ է գործ ածւում: Բամբակից շինում են չիթ և զանազան հագուստեղէնի գործուածներ. երբեմն բամբակէ գործուածքի հետ խառնում են մետաքսէ թելեր:

ԹՈՒԵՐ

Բ. ԿԱՐԳ ՅՈՅՅ ՏՈՒԵՐ.

1 նստաբանի աշակերտները աշս տարեկը փոխուեն 2 դասատուներ: Գրեգոր Լուսաւորիչը ծնուեցաւ 3 դարումը և վախճանուեցաւ 4 դարումը: Մեր տառերը գտնուեցան 5 դարումը:

Մարդս ստեղծուեցաւ 6 օրումը: Աստուած 7 օրը Հանգստացաւ: Քո եղբայրը դեռեւս եօթը տարեկան չկայ, իսկ իմը արդէն 8 տարումն է: Աստուծոյ անունները բացուում են տարուայ 9 ամսումը: Հոկտեմբերը 10 ամիսն է:

66. ՆԱԿԱՍՏԱԿՆ ՈՒ ԿՐԻԱՆ

Մի նապաստակ պարծենում էր, որ շատ շուտ վաղող է: Մէկ անգամ կրիայի հետ մրցելով՝ սկսեց նորա առաջնից վաղվողել. այնինչ՝ կրիան իւր տունը մէջքին շալակած՝ ծանր ծանր փոխում էր ոտքերը: Նապաստակը կէս ճանապարհի վերայ կանգ առաւ, որ տեսնէ, թէ կրիան ինչտեղ մնաց և սկսեց ծիծաղելով ոտել:

— Հա, հա, հա, բարեկամ. եթէ քո կարծւորքերդ միքիչ աւելի շուտ չշարժես, ես աշխարհի ծայրը կը հասնեմ, մինչև դու դաշտի ծայրը հասնես:

Կրիան ոչինչ չասաց. այլ շարունակ առաջ էր դնում:

— Իրաւ, որ, ասաց անամօթ նապաստակը, եթէ մինչ անգամ երեք ոտքով ման դամ, քեզնից շուտ կը հասնեմ: Կարծեմ, լաւ կը լինի, եթէ մի թեթեւ քուն մտնեմ: Եթէ դու մինչ անգամ դաշտի ծայրին մօտենաս, բաւական է, որ ես մի երկու անգամ ցատկեմ և արդէն քեզ կը հասնեմ:

Այս ասելով՝ նապաստակը մեկնուեցաւ խոտի վերայ և շուտով քնեց, այնպէս որ չլսեց կրիայի խոնաձայնը, երբ նա իւր մօտից անց կացաւ, չտեսաւ նորան, երբ նա առաջ էր գրնում՝ առանց յետ նայելու: Յանկարծ նա զարթեց ու ցատկեց: Նապաստակը պատրաստ էր նետի պէս դուրս թռչել և դաշտի ծայրը հասնել: Յուսահատութեամբ աղաղակեց իսկոյն.

— Ո՛ր է կրիան:

— Այստեղ եմ, ձայն եկաւ դաշտի ծայրից:

67. ԹՈՒՂԹ

Հին ժամանակը, երբ մարդիկ ուզում էին մի նշանաւոր պատահմունք անմահացնել՝ արձանագրում էին ժայռերի կրճքի վերայ: Յետոյ սկսեցին գրել քարերի վերայ, որոնց տեղափոխելը շատ դժուար էր: Դորանից յետոյ գրում էին մոմով օժած փայտի վերայ: Սորանից էլ յետոյ եգիպտոսում բանող պապիւրուս կոչուած բոյսի տերեւներն վերայ էին գրում: Դորանից յետոյ գրում էին մագաղաթի վերայ, որ շինում էին իշի կամ ոչխարի կաշուց: Աերջապէս այսօր գրում են թղթի վերայ:

Թուղթը շինում են ամէն տեսակ հին ցնցոտիներից: Իրդէ և բամբակէ հնոտիքը նոյնպէս գործ են ածում թղթի համար. բայց ոչ թէ գրելու կամ տպագրելու թղթի, այլ՝ կազմի թղթի համար: Յարդից, բանանի տերեւներից ու ծառի կեղևից էլ են թուղթ շինում: Բայց որովհետեւ այդ նիւթերից լաւ թուղթ չէ շինում, և բացի դորանից՝ հնոտիքը թանկ չէ, ուստի գլխաւորապէս հին ցնցոտիներից են պատրաստում:

Այդ ցնցոտիները գործ ածելուց առաջ լաւ մաքրում ու ընտրում են, փոշին հանում և լուանում են: Մաքրելու ժամանակը կտրատում են կոճակները, կոճկատեղերը և առհասարակ այն կոշտ մասները, որոնք կարող են դժուարացնել հնոտների մանր կտրատելը: Կտրատում են ձեռքերով. բայց թէ փոշին հանելու և թէ սեղմելու համար առանձին գործիքներ կան գործարաններում: Բոլոր գործը վերջացնելուց յետոյ՝ թուղթը ծալում են դեւտերով (24 թերթ), օգմաներով (20 դեստ) և տանում են խանութները՝ ծախելու:

Իսկ այժմ, 1871 թուից ցնցոտիների թանկանալու և դժուար ձարելու պատճառով՝ թուղթ շինելիս խառնում են հետը՝ փայտ, հին փախթ և ուրիշ բաներ:

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

Ուղղադրութիւն սովորելու համար մեշտ ուղադրութեամբ պէտք է գրել: Անցեալ օրը քոյրս գրում էր իւր նամակը: Երեկ նա գրեց վերջացրեց: Այսօր հայրս գրում է իւր հաշիւները: Վաղը մայրս կը գրէ իմ դասը: Տեղւորս, դասդ գրելը: Երբ գրեմ:—Կան մայրս գրելը կան՝ վաղը:

Ի՞նչ պէտք է անել ուղղի գրելու համար:—Ուղադրութեամբ պէտք է գրել:

Ի՞նչ էր անում քոյրդ անցեալ օրը:—Քոյրս գրում էր:

Ի՞նչ արեց երեկ:—Երեկ գրեց:

Ի՞նչ է անում այսօր հայրդ:—Հայրս գրում է:

Ի՞նչ կ'անէ վաղը մայրդ:—Մայրս կը գրէ:

Ի՞նչ անեմ:—Դասդ գրել:

Ի՞նչ անել—Գրել:

Երբ էր գրում—Անցեալ օրն էր գրում:

Երբ գրեց—Երեկ գրեց:

Երբ է գրում—Այսօր է գրում:

Երբ կը գրէ—Վաղը կը գրէ:

Երբ գրեմ—Այսօր կամ վաղը գրել:

Ի՞նչ անել—Գրել:

Անցեալ օրը ի՞նչ էր անում—գրում էր:

Երեկ ի՞նչ արեց—գրեց:

Այսօր ի՞նչ է անում—գրում է:

Վաղը ի՞նչ կ'անէ—կը գրէ:

Ի՞նչ անեմ—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

Ի՞նչ անել—գրել:

68. ԱՐԱԳԱԳՈՐԾՆ ՈՒ ԺԱՐԱԳԼՈՒԽԸ

—Աստ տեսնեմ, Վարդուհի քոյրիկ, թաշկինակդ վերջացնելու վերայ է, ձայն տուեց Աննան:

—Դեռ չէ, պատասխանեց փոքրիկ ու հանդարտ Վարդուհին՝ առանց զուխը վեր բարձրացնելու, հազիւ թէ մի կողմը կարեցի:

—Մէկ կողմը, ասաց Աննան ծիծաղելով: Զէ՞ որ միասին սխեցինք կարել մեր թաշկինակները, և ահա ես արդէն չորրորդ կողմը կարելու վերայ եմ:

—Գիտեմ, որ դանդաղ եմ, հառաչեց Վարդուհին:

—Միշտ այդպէս ես ասում, ձայն տուեց Աննան:

—Բայց պէտք է աշխատեմ ժիր լինել և ձեռքիցս եկածն անել, ասաց փոքրիկ Վարդուհին՝ դերձանը տակի ծակն անց կացնելով, և շարունակեց իւր կարը:

—Իսկ ես յոյս ունեմ, որ կէսօր չեղած՝ իմ թաշկինակս կը վերջանայ: Ուստի կարող եմ գնալ պարտեզը ման գալ, տեսնեմ՝ վարդերը բացուել են:—Այս ասելով՝ Աննան կարը աթոռի վերայ ձգեց ու թռաւ դնոց:

Վարդուհին էլ էր ցանկանում թարմ օդ ծծել և ծաղիկները տեսնել: Բայց ուզում էր, որ առաջ ձեռքի գործը վերջացնէ: Նա գլուխը կախած, շարունակ կարելով՝ իւր թաշկինակի երկրորդ կողմն աւարտեց:

—Ահ, դու ժրաջան աղջիկ, ձայն տուեց Աննան, պարտիզի վերադառնալով: միթէ կարծում ես, ինձ կարող ես հասնել: Դեռ ժամանակ կայ. դնամ իմ նոր պատկերը պատից կախ անեմ:

Աննան ուրախ զուարթ կրկին դուրս գնաց. Վարդուհին իւր կարը շարունակեց և իւր թաշկինակի երրորդ կողմն էլ վերջացրեց:

—Աւելի լաւ չե՞ լինի, որ գործդ վերջացնես, քոյրիկ, ասաց Վարդուհին: Կէսօրը մօտ է:

—Էհ, շատ հոգքս է. ես երկու ընդհուր կարող եմ կարս վերջացնել: միայն ուզում էի կարգաւ եղբօրս ասած պատմութիւնը, որ շատ զուարճալի է, ասաց:

Խեղճ Վարդուհին ձայն չհանեց. անդադար և հանդարտ ասեղը շարժում էր ու շարժում: Իսկ Աննան բոլորովին մոռացել էր իւր կարը և երբ ժամացոյցը 12 զարկեց՝ այն ժամանակ նոր աթափուեցաւ:

—Արդեօք տասերեկուսը զարկեց, ձայն տուեց Աննան: Ոհ սիրելիս, իմ թաշկինակը դեռ չեմ վերջացրել: Իսկ քո՞նը:

— Այս ընդհանուր վերջացրի իմը, ասաց Վարդուհին, կամաց կամաց թաշկինակը ծալելով:

Ճիշտ այս էլ նա պատահեց, որ կրիայի առակը դարձաւ, մտածեց ինքն իրան Աննան:

Առաջ. — «Այսօրուայ գործը վաղուան մի ձգելի:»

69. ԱՌԻԻԾ

Առիւծը «կենդանիների թագաւոր» է կոչուում: Նա վայրենի ու յանդուգն է և շատ ուժեղ: Մեծ առիւծները շատ հեռու լեռներումն են բնակւում: Յերեկը առիւծը շատ քիչ է դուրս գնում, բայց երբ արեւը մայր է մտնում, թողնում է իւր քարայրը և գնում է: Առիւծը թեթեւ քայլերով է գնում և ման գալիս ձայն չէ հանում: Նրբ ամէն կողմը հանդարտ է, նորա սոսկալի ձայնն է լսւում: Ղիշերուայ մէջ ամպերի պէս որոտում գոռում է: Նրբ մօտենում է գիւղին, շներն սկսում են հաջել, ձիաները, կովերն ու ուղտաները սոսկալով փախչում են: Վարդիկ իրանց բնակարանի չորս կողմը կրակ են վառում և լսպտերներ են օրօրում, որ այդ ահարկու կենդանուն վախեցնեն: Բայց առիւծը ոչ մի բանի վերայ ուշադրութիւն չէ դարձնում, ուղղակի գնում է դէպի գոմը և մի ընդհանում մէկ ձի կամ կով իւր ահուկ ճիրանի տակն է ընկնում:

Թէպէտ առիւծը իւր քարայրից դուրս չէ դաշն, բայց երբ քաղցած է լինում, ցերեկն էլ է թափառում դաշտերում, ուր վայրենի իշաները հեռուից նորա հոտն առնելով ու նորա ձայնը լսելով՝ անապատի մէջ կայծակի պէս վազում են, որ չբռնուեն: Այսպէս ահ ու գողի մէջ եղած ժամանակ ոմանք յանկարծ ընկնում են առիւծի թագնուած տեղը: Այն ժամանակ առիւծը պառկում է գետնին, նորա աչքերը շողշողում են և մի ցատկումով որսի վերայ է ընկնում:

Առիւծը երկայն ու թանձր բաշ ունի. նորա մորթը բաց դեղին գոյն ունի: Մատակ առիւծն արուից փոքր է և բաշ չունի: Նա իւր բնակարանը շինում է անտառի խորքերում և

այնտեղ է ապրում իւր կորիւններով: Վաղ նորան, ով մտակառ առիւծի քարայրի մօտովը կանցնի:

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Անցեալ օրը ես գրում էի երեկուայ դասը: Նրեկ գրեցի այսօրուայ դասը: Այսօր գրում եմ վաղուայ դասը: Վաղը ևը գրեմ նոր դասը:

Անցեալ օրը գրեւ երգում էի եր: Նրեկ երգեցի եր: Այսօր երգում եմ: Վաղը կ'երգեմ:

Անցեալ օրը նա պատմում էր: Նրեկ պատմեց: Այսօր պատմում է: Վաղը կը պատմէ:

Արի ես դասս գրեմ: Դու երգեւ երգեր: Նա էլ թող մե առակ պատմէ:

Թուով շատացնել:

70. ԱՌԻԻԾՆ ՈՒ ՄՈՒԿԸ

Անտառում քնած էր մի առիւծ: Մկներն սկսեցին խաղալ և երբեմն երբեմն առիւծի վերայ բարձրանալով՝ վազվզում էին: Առիւծը նոցա ձայնից արթնացաւ. մկները փախան, միայն մէկ մուկ չկարողացաւ փախչել և առիւծի թաթի տակն ընկաւ:

Առիւծը պէտք է սպանէր նորան. բայց նա այնքան տղաչեց ու պաղատեց իւր կեանքը խնայելու, որ առիւծը թողեց նորան, որ գնայ: Այն ժամանակ երախտադէտ մուկն ասաց. «Աղնիւ առիւծ, յոյս ունեմ, որ մէկ օր կարող եմ այս բարու թեան փոխարէնը հատուցանել քեզ»:

Առիւծը ծիծաղեց և ամէնեւն հաւատաց, որ մէկ այնպիսի փոքրիկ կենդանի պէտք է կարողանայ իրան օգտակար լինել:

Շատ ժամանակ չանցաւ, երբ առիւծն ընկաւ մի հաստ պարանով շինուած ցանցի մէջ: Այդ ցանցը որսորդներն էին փռել անտառի մէջ: Առիւծը զուր էր աշխատում ցանցից դուրս գալ և սկսեց կատաղաբար մռնչել:

Փոքր մուկիկը նորա ձայնը լսեց և օգնութեան վաղեց: Նա սկսեց իւր սուր ատամներով ցանցը կրծել և երկար ժամանակ աշխատելուց յետոյ՝ պարանր կտրեց և առիւծն աղատուեցաւ:

71. ԱՅՔ ՈՒ ԲԷՆ

Մեր Տրդատ Թագաւորը և Գրիգոր Լուսաւորիչը մեզնից 1580 տարի առաջ Հայաստանում ուսումնարաններ բաց արին, որ Հայ մանուկները ուսում առնեն: Բայց որովհետեւ Հայք տառեր չունէին, ուստի սովորեցնում էին Յունաց և Ասորաց տառերով:

Անց կացաւ այն օրից 100 տարի և Հայաստանի վերայ Թագաւորում էր Հայրենասէր և ուսումնասէր Վառձապուհ Թագաւորը: Սորա ժամանակ մեր կաթողիկոսը Ս. Սահակն էր. իսկ Թագաւորական դիւանատանը ծառայում էր Ս. Մեսրոպ փարգապետը:

Այդ երեք մեծ մարդիկը անձնագործութեամբ աշխատում էին դանել Հայոց տառերը, որ աւելի հեշտ սովորեցնեն Հայ մանուկներին իրանց լեզուն և զանազան գիտութիւններ: Այս նպատակով Ս. Սահակն ու Ս. Մեսրոպը Վաղարշապատ քաղաքում ժողով կազմեցին, որին Թագաւորն ինքն էլ ներկայ էր: Փոքրիկ մէջ Թագաւորը յայտնեց, թէ ինքը լսել է, որ Դանիէլ անունով մէկ ասորի եպիսկոպոս ունի Հայոց տառերը. ուստի մարդ ուղարկեցին նորանից խնդրելու այն տառերը:

Թէպէտ այդ տառերը բերին Հայաստան, բայց որովհետեւ մի քանի տառ պակաս էր, ուստի ուսումը դժուարութեամբ էր առաջ գնում: Այս պատճառով աշխատասէր Մեսրոպը անդադար աղօթում էր ու գիշեր ցերեկ միայն այն տառերի վերայ էր մտածում: Վերջապէս մի անգամ նա տեսիլքով տեսաւ, որ մի ձեռք գրում էր Հայոց տառերը. և երբ նա դարձեցաւ, մի յոյն գրագէտի հետ ձեակերպեց իւր տեսածը: Ահա այսպիսով դանուեցան այն տառերը, որոնցով դուք այս րոպէիս կարդում էք այս գիրքը:

Գ Ր Ե Լ

Ա յ ս օ ր

ԵԶԱԿԻ

ՅՈՒՆԱԿԻ

1. Ես գրում եմ
2. Դու գրում ես
3. Նա գրում է.

1. Մենք գրում ենք
2. Դուք գրում էք
3. Նոքա գրում են.

Ա ն յ ե ա լ օ ր Ը

- Ես գրում էի
Դու գրում էիր
Նա գրում էր

- Մենք գրում էինք
Դուք գրում էիք
Նոքա գրում էին.

Ե Ր Ե Կ

- Ես գրեցի
Դու գրեցիր
Նա գրեց

- Մենք գրեցինք
Դուք գրեցիք
Նոքա գրեցին.

Վ ա ղ ր

- Ես կը գրեմ
Դու կը գրես
Նա կը գրէ

- Մենք կը գրենք
Դուք կը գրէք
Նոքա կը գրեն.

Ա յ ս օ ր, Վ ա ղ ր

2. Գրիւր (դու)
3. Թո՛ղ գրէ (նա)

2. Գրեցէք (դուք)
3. Թո՛ղ գրեն (նոքա).

Լ Ի Ն Ե Լ

Ա յ ս օ ր

- Ես եմ
Դու ես
Նա է

- Մենք ենք
Դուք էք
Նոքա են

Անցեալ օրը

Ես էե	Մենք էենք
Դու էեր	Դուք էեք
Նա էր	Նոքա էին.

72. ԹՈՒԹԱԿ

Մի խեղճ մարդ ունէր մի թութակ, որ սովորել էր ասել. «Ի հարկէ. ի՛նչ զարմանալու բան է»: Մէնակ այս խօսքերն ասել գիտէր և շատ անգամ ամբողջ օրը աղաղակում էր. «Ի հարկէ. ի՛նչ զարմանալու բան է, — ի հարկէ. ի՛նչ զարմանալու բան է»:

Ամէն հարցմունքի թութակը նոյն պատասխանն էր տալիս:

Մէկ օր տէրն առաւ նորան և շուկայ տարաւ ծախելու:

— Ո՛վ կը գնէ իմ թութակը, ձայն էր տալիս նա. քսան ոսկի ո՞վ կը տայ թութակիս»:

Մի մարդ լսեց «քսան ոսկին», զարմացաւ և դառնալով թութակին՝ հարցրեց.

— Թութակ, մի՞թէ դու արժէս քսան ոսկի:

— Ի հարկէ. ի՛նչ զարմանալու բան է, պատասխանեց նա:

Այն մարդը այս պատասխանին այնչափ հաւանեց, որ թռչունը գնեց և տարաւ տուն:

Փոքր ժամանակ անցնելուց յետոյ՝ նա զզջաց նորան գնելու մասին և, երբ մէկ օր կանգնած էր նորա վանդակի մօտ, ասաց.

— Յիմար չէի՞, որ այնքան փողը ջուրը ձգեցի՝ այս թութակը գնելու համար:

— Ի հարկէ. ի՛նչ զարմանալու բան է, աղաղակեց թռչունը:

Փողը ջուրը ձգել: = Փողը եզուր բռնելուն կորցնել:

73. ԱՄՊԱՆՁՐԵԻ ԶԻԻՆ

Արեգակն անդադար տաքացնելով երկրիս վերայ, եղած ջրերի երեսները՝ գոցացնում է գոլորշիք, որոնք օդից աւելի թեթեւ լինելով՝ բարձրանում են դէպի երկինք: Նրկնքում ժողոված գոլորշիքը կոչւում են ամպ: Նրբ այդ ամպերին մի սառը քամի է փչում, նոքա թանձրանում, մանր կաթիլներ են դառնում. յետոյ այդ կաթիլները զարձեալ միանում են ու խոշոր կաթիլներ դառնալով՝ երկնքից թափւում են երկրի վերայ: Այդ կաթիլներին ասում ենք անձրև:

Ամպերը լինում են զանազան բարձրութեան վերայ: Աւթ վերստից բարձր ամպ չկայ: Այգալիսի ամպերը, որոնք շատ բարձր են կանգնած՝ արծաթի գոյն ունեն: Դոքա երկար ժամանակ են մնում վերևը՝ առանց ամպ դառնալու: Նիթէ երկրնքումը սպիտակ ու արծաթափայլ ամպեր են կրելում, նշանակում է լաւ եղանակ կը լինի: Բայց երբ երկինքն ամէն կողմից ծածկւում է թանձր ամպերով, նշանակում է անձրև պէտք է գայ:

Ծովերի և մեծամեծ գետերի մօտ եղած երկրներում անձրև շատ է դալիս. այս է պատճառը, որ այն անապատներում, որոնք ծովերից կամ մեծամեծ գետերից շատ հեռու են, ամէնեւին անձրև չէ գալիս:

Երբ գոլորշին մանր կաթիլներ է դառնում և այդ կաթիլները իրար հետ միանալուց առաջ սկսում են սառչել, այն ժամանակ նոքա ձիւն են դառնում: Չմեռը անձրևի փոխանակ՝ ձիւն է գալիս: Տաք երկրներում ձիւն ամէնեւին չէ գալիս: Նրբ եղանակը շատ ցուրտ չէ, ձիւնի հատիկները մեծ մեծ են լինում. իսկ եթէ շատ ցուրտ է, մանր են լինում: Սաստիկ ցուրտ երկրներում մինչև ութ ամիս ձիւնը գետնի վերայ է մնում. իսկ մեր կողմերում միայն մինչև երեք ամիս է մնում:

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Այսօր. — գրում են: — խաղում են: — երգում է:
 — պատմում ենք: — նկարում էք: — ջնջում են:
 Անցեալ օրը. — նա: — Դու: — Նա: — Մենք: —
 Դուք: — Նրա: —
 Նրեկ. — գրեցիք: — խաղացիք: — երգեցիք: — պատմեցին:
 — նկարեցինք: — ջնջեցինք:
 Վաղը. — Մենք: — Կը խաղան: Դուք: — Կը պատմեն: Դու: — Կը ջնջեն:

74. ՓՈՐՉՈՒՆԾ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ

Արտաշէս անունով մի աղայ 16 տարեկան հասակում որը մնաց: Թէպէտ նա երկու հօրեղբայր ունէր, բայց որովհետեւ նոցանից մէկը իւր անկարեկցութեան պատճառով, իսկ միւսը իւր խեղճութեան պատճառով չուզեցին ու չկարողացան պահել նորան, ուստի նա տուաւ իւր հօր թողած փոքրիկ դումարը և գնաց մի հեռաւոր քաղաք:

Այնտեղ նա իւր բարի բնասիրութեամբ և աշխատասիրութեամբ երևելի մարդ դարձաւ. բայց շուտով կիրք մեռաւ և ինքը մնաց անորդի: Նրեսուն տարի օտարութեան մէջ մնալով՝ նա շատ ու շատ հարստացաւ և գնաց իւր հայրենիքը, որ իւր մեծ հարստութիւնը բաժանէ իւր հօրեղբայրների հետ: Բայց նա առաջուց ցանկանում էր իմանալ, թէ իւր հօրեղբայրները արժանի՞ են իրանից այդ լաւութիւնը ստանալու, թէ՞ ոչ:

Նա առաջ անդեկացաւ նոցա դուրսէն և իմացաւ, որ մեծ հօրեղբայրը վաճառականութեան մէջ առաջ գնալով՝ բաւական հարստացել է. այն ինչ փոքրը ձախորդութեան մէջ ընկնելով՝ հազիւ էր կարողանում օրական ապրուստ ձարել: Արտաշէսը հագաւ մի հին վերարկու և բոլորովին մաշուած շորերով գնաց բաղնից մեծ հօրեղբոր առն դուռ:

Յովհաննէս հօրեղբայրը տեսաւ այս վատ հագնուած

մարդուն, որ ձեռքերը պարզած՝ վազում էր դէպի ինքը և ասում.

— Հօրեղբայրս, իմ սիրելի հօրեղբայր, ի՞նչքան բաղաւոր եմ, որ կրկին տեսնում եմ քեզ:

— Խեղադար էք, պարոն, ասաց Յովհաննէսը բարկացած և յետ մղեց այս անտանելի այցելութիւն: Նա ձեզ ամէնէն չեմ ճանաչում. և եթէ ես ձեզ նման բարեկամ ունենայի, իսկոյն կը հրաժարուէի:

— Ի՞նչ էք ասում. մի՞թէ չէք ճանաչում Արտաշէսին, որ արդէն երեսուն տարի է, որ...

— Երեսուն տարի է, լաւ. շատ կարելի է, միայն իմ միտքս չէ դալիս: Բայց եթէ Արտաշէսն օտար երկիր է եղել գնացած, և եթէ այն Արտաշէսը դուք էք, ասացէք ինձ երկու խօսքով՝ ի՞նչ էք ուզում: Նտապեցէք ինչպէս և կարճ կը տրեցէք: Նա մարդու եմ սպասում տանս:

— Ի՞նչ ասեմ, սիրելի հօրեղբայր, մի՞թէ իմ արտաքին տեսքը բաւական չէ, որ դուք իմանաք, թէ ինչ եմ ուզում ձեզնից. մի բարի խորհուրդ, որ ինձ ազատէք այս թշուառ դրութիւնից. մի բարեկամութիւն արէք ինձ: Աւա՛ղ, ես կորցրի բոլոր ունեցածս... բայց գալով այստեղ, իմացայ, որ դուք բաղտաւոր վեճակի մէջ էք: Նա ձեզնից շատ յոյս ունեմ. խրդ՝ ձացէք ինձ վերայ:

— Դուք փչացրել էք ձեր գործերը, և ինձ առաջարկում էք, որ ես ուղղեմ. դուք յիմարութիւններ էք արել և ե՞ս պէտք է փոխարէնը վճարեմ ու վարձատրեմ ձեզ: Այդ լաւ է: Ո՛չ. պարոն, ես ձեզ չեմ ճանաչում. հեռացէք:

Այս խօսքերն ասելով՝ Յովհաննէսը դուրս արեց իւր եղբոր որդուն մինչև դուռը և այնտեղից հրելով՝ դուրս ձգեց փողոցը:

Արտաշէսի սիրտը ցաւեցաւ:

— Ի՞նչ կոպտութիւն է, ասում էր նա, որքան ժաւառութիւն է: Ահա, թէ ի՞նչ է անում ինձ իմ հարուստ հօրեղբայրը. ուրեմն ի՞նչ ընդունելութիւն պէտք է գտնեմ սորա եղբոր մօտ, որ այնքան խեղճ է: Ա՛խ, ինչ լաւ է, որ ես

փորձում եմ բարեկամներին: Եթէ ներսէսն էլ նման է իւր եղբորը, ես էգուց և եթէ կը գնամ այնտեղ, որտեղից եկել եմ, և այս բոլոր մարդիկ ինձնից ոչ մի կոպէկ չեն կարող ստանալ:

Նա գնաց ներսեսի տունը: Բայց որքան զանազանութիւն: Այստեղ հարկաւոր չէր, որ նա յայտնէր իւր ով լինելը: Հէնց որ տուն մտաւ, իսկոյն ներսէսը փաթաթուեցաւ նորա պարանոցովը, աղաղակելով.

— Արտաշէս, սիրելի որդեակս:

Նա կանչեց իւր կնոջն ու որդեւորանցը, որ նոցա էլ ուրախացնէ և հանդիսով ընդունէ այս նորեկին: — Քնքալբար իրար դրութեան մասին հարց ու փորձ անելուց յետոյ՝ Արտաշէսը յայտնեց, որ ինքը շատ թշուառ վիճակի մէջ է ու կարօտ է օրական հացի և չգիտէ թէ ինչպէս ազատուի այդ անտանելի դրութիւնից:

Ներսէսը սեղմելով նորա ձեռքը, ասաց.

— Այդպէս ուրեմն, իմ սիրելի Արտաշէս, դու աւելի խղճալի դրութեան մէջ ես, քան թէ ես: Բայց ես այնքան էլ խեղճ չեմ, որ չկարողանամ ընդունել իմ եղբոր որդուն: Նսկաշխատեմ քեզ համար էլ մի անկ գանել, որ կարողանաս ապրել: Իսկ մինչև քեզ համար դործ գանելը, նստի՛ր՝ միասին ուտենք մեր համեստ ճաշը: Նաշխատեմ թեթեւացնել քո դստը վիճակը: — Այս ասելով՝ նա գնաց մօտեցաւ մի արկղի և ասաց.

— Խօսք չկայ, որ դու փողի կարօտութիւն ունես. թոյլ տուր ինձ, որ փոխ տամ քեզ այս մի ռուբլին, որ կը վերադարձնես ինձ, երբ կարողանաս: Շատ ցաւում եմ, որ չեմ կարողանում աւելի օգնել: — Նս նա տուեց Արտաշէսին իւր վերջին ռուբլանոցը, որ պահած ունէր իւր արկղում:

Արտաշէսի աչքերն արտասուքով լցուեցան: Նա առաւ ռուբլանոցը ներսեսի ձեռքից, և մօտեցնելով փողը իւր շրթերին՝ համբուրեց ու ասաց.

— Ո՛հ, ես այս փողը կը պահեմ մինչև իմ մահը. սա քո բարի սրտի ապացոյցն է: Իմ բարեկամ, իմ հայր, իմ սիրելի: Նս չքաւոր չեմ, այլ միլիոնի տէր եմ. ես եկել եմ իմ հարստութիւնը բաժանելու քեզ հետ. քո որդիքը կը լինեն

իմ որդիքս . . . Ներիր միայն, որ փորձեցի քո սրտի պէս մի բարի սիրտ . . . :

Երբ Յովհաննէսն իմացաւ այս անցքը, կատաղութիւնից հիւանդացաւ: Նա ամէն միջոց դործ գրեց, որ գրաւէ իւր եղբոր որդուն սիրտը, բայց ի զո՛ւր. նա պատժուեցաւ իւր անխորճութեան պատճառով:

Կարճ կարեցէ՛ք: — Նրկու խօսքով ասացէ՛ք:

75. ԱՂՈՒԷՍ

Աղուէսը անուանի է իւր խարամանկութեամբ. ինչ որ դային ուժով է անում, այն աղուէսը հնարքով է անում: Աղուէսը խորագէտ, զգոյշ, հնարագէտ, խոհեմ և համբերող է: Թէպէտ նա դայից աւելի արագընթաց է, բայց իւր վազելու վերայ չէ վստահանում. այլ աշխատում է մի ապաստանարան գտնել, ուր կարողանայ մտնել վտանգի ժամանակ: Նա թափառող կենդանի չէ. այլ իւր համար բնակարան ունի, ուր մեծացնում է իւր ձագերին: Աղուէսը բնակւում է զիւղերի մօտ եղած անտառներում. հեռուից ականջ է զննում ազաղաղի ձայնին ու թռչունների երգին և վերայ հասնելով նոցա՝ բռնում է ու ախորժակով ուտում:

Աղուէսը պատեհ ժամանակով ու խոհեմութեամբ է դործ տեսնում: Դէմքն ու քայլերը ծածկում է, սպրդում է, յարձակւում է և սակաւ է պատահում, որ իւր որսը ձեռքից փախցնէ: Եթէ կարողանայ մտնել հաւանոցը, առանց մի բոպէ կորցնելու՝ բոլոր հաւերը կը խեղտատէ և վեր առնելով՝ արագութեամբ կը տանէ կամ հողի տակը կը պահէ. կամ իւր որջում: Մի քանի բոպէից յետոյ կրկին կը գնայ նոյն հաւանոցը, մի ուրիշ հաւ էլ կը բռնէ և միւսնոյն կերպով, բայց ուրիշ տեղ կը պահէ: Յետոյ կրկին կը վերադառնայ՝ երբորդը, չորրորդն էլ . . . բռնելու, մինչև լուսանալը կամ տան մէջ ձայներ լսելու. և ապա կը քաշուի ու այլ ևս չի վերադառնայ:

Աղուէսը դաշտերում նապաստակի ձագեր է որսում և երբեմն էլ նոցա որջերը մտնելով՝ նապաստակ է բռնում: Մըտ-

նում է կաքաւների ու լորամարգիների բոյները, և երբ նոքա հաւկիթի վերայ են լինում նստած՝ իսկոյն բռնառում է: Աղուէսը թէև մսակեր է, բայց ամէն բան էլ անյազուլթեամբ ուտում է. թէ հաւկիթ, թէ կաթ, թէ պանիր և թէ պրտուղներ, մանաւանդ՝ խաղող: Երբ նապաստակ կամ կաքաւ չէ գտնում՝ կառուների, դաշտամկների, օձերի, մողէսների և գորտերի վերայ է յարձակում: Նա ողնի, ձուկ, խեցգետին ու մորեխ էլ է բռնում: Աղուէսը շատ է սիրում մեղրը, և մրտնելով մեղուանոցը՝ մեղուների զէմ պատերազմելով, դուրս է քշում նոցա և ինքը մտնում է մեղրն ու մօմն ուտում: է

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Այսօր թռչունը երգել է ծառի վերայ: Անշուշտ օրը եղբայրս գրել է լւր դատը: Երէ՛ կատուն բռնել է մուկը: Վաղը հայրս գնաւ քաղաք: Այսօր ես սովորել էի դասս: Անշուշտ օրը մենք տնկել էինք ծառերը: Երէ՛ ես ջրել էի պարտէզը: Վաղը մենք քաղել էինք պտուղները: Եղբայրս կարգում է իւր նոր գիւղը: Երբս գնաց ուսումնարան: Մարեամբ կարում էր իւր թռչկինակը: Դուք հաց կը թխէք:

76. ԱՂՈՒԷՍՆ ՈՒ ԱԳԱՂԱՂԸ

Աղուէսը տեսնելով, որ հաւերը թառած են մի բարձր տեղ՝ մտածեց, որ սուտ ու մուտ խօսքերով նոցա մօտենայ:

— Ձեզ մեծ աւետիս ունեմ տալու, ասաց նա. բոլոր կենդանիները մեծ ժողով կազմեցին և վճռեցին, որ այսուհետեւ իրանց մէջ սէր ու խաղաղութիւն լինի: Եկէք մենք էլ հաշտուենք իրար հետ և այսուհետեւ եղբօր պէս ապրենք:

Ազաղաղը հասկանալով նորա խորամանկութիւնը՝ բարձրացաւ, ուղղուեցաւ և մէկ չորս կողմը նայեց:

— Ինչո՞ւ նայեցիր, հարցրեց աղուէսը:

— Ինչո՞ւ պէտք է նայեմ, պատասխանեց ազաղաղը. ահա երկու շուն է գալիս այս կողմը:

— Աղուէսը այդ լսելուն պէս՝ թողեց փախաւ:

— Ո՞ր բարով, ասաց ազաղաղը, դու չասացիր, որ կենդանիները սէր ու խաղաղութիւն արին:

— Այդ շները, կալծեմ, դեռ չեն խմացել, ասաց աղուէսն ու յետ վաղեց:

Ա.Մ.Ժ. — «Աղուէսի զունքը խաղողին չհասաւ, ասաց. «Դեռ խակ է»:

77. ՕԳՏԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐԺԷՔ

Սմբատը իւր հօր հետ գիւղեց գնացել էր Տփլիս, ուր շատ նոր բաներ էր տեսել: Մի բան մանաւանդ զարմացրել էր նորան, այն է՝ որ քաղաքում ջուրը փողով են ծախում:

Ընկերները չէին ուզում հաւատալ նորա խօսքին: «Այդ անկարելի է, ասում էին նոքա, ջուրը ոչինչ չարժէ»:

Լեռնը, որ ամէնից աւելի բան գիտէր, ասաց ծանրութեամբ. «Կարելի է փողով գնել ցորեն, դարի, եգինը, սայլեր, տրեխներ. իսկ ջուր՝ այդ չլուած բան է. ջուրը հանում են գետից կամ ջրհորից»:

Եւ բոլոր ընկերները սկսեցին ծաղը անել Սմբատին: Բայց Սմբատը ամէնեւին չկոտորուեցաւ: «Ջուրը, ասում էր նա, մի տեսակ տիճորների մէջ են ածած, որ թոււուիս են անուանում, և ձիու վերայ բարձած, ջրկիրը այդ թոււուիսներից ամէն մէկը ծախում է տասը կոպէկով»:

Երեխաների վէճը ուսուցչի ականջին հասաւ:

— «Սմբատը իրաւունք ունի», ասաց նա:

Այս խօսքի վերայ ընկերները ապշած ֆնացին:

— «Ասացէք ինձ տեսեմ, շարունակեց ուսուցիչը, դուք կարո՞ղ էք առանց ջրի ապրել»:

— Ո՛չ, ո՛չ, աղաղակեցին երեխաները ամէն կողմից:

— Ուրեմն, ջուրը օգտակար է, մինչև անգամ անհրաժեշտ է մարդու: Բայց ինչո՞ւ ջուրը փողով չէք առնում:

— Որովհետեւ ձրի ենք ստանում, ասաց Տիգրանը, որ պատասխանելու համար միշտ պատրաստ էր:

— Ճշմարիտ է, շարունակեց ուսուցիչը. բայց եթէ ձրի չստանայիք, չէ որ պէտք է փող վճարէիք: Այժմ տեսէք, մի մեծ գետ է անցնում Տփլիսի միջով, որից ամէն մարդու թոյլ է տրուում ջուր հանել, և սակայն ջրկիրին փող են վճարում: Ի՞նչ էք կարծում, իսկապէս ջրի համար են վճարում:

— Ո՛չ, ջրկիրի աշխատութեան համար են վճարում, աղա- ղակեց դարձեալ Տիգրանը:

— Այո՛, ջրկիրի աշխատութեան համար են վճարում: Կորած տալիս են տասը կոպէկ իւր քաշած նեղութեան և դործ դրած ժամանակի համար ջուրը գետից բերելու: Բայց հարկաւոր չէ Տփլիս գնալ, որ տեսնենք թէ ջուրը ծախուում է: Հէնց այստեղ՝ մեր գիւղում ջուրը փողով է գնուում, թէև մենք մի փոքրիկ գետակ էլ ունենք: Ո՞ր տեղից էք հանում ջուրը:

— Զրհորից, աղաղակեցին միասին շատերը:

— Այդ Զրհորը ինքն իրան է շինուել:

— Ո՛չ, մարդիկ են փորել, ասաց Սմբատը. մեր Զրհորը 40 ուրբէ է նստել:

— Լաւ ուրեմն, եթէ Զրհորը նստել է 40 ուրբէ, և եթէ նա 20 տարի է բանում, ջուրը որքան արժէ:

— 20-ը 40-ի մէջ, 2 անգամ, երկու ուրբէ տարին, ձայն տուին շատերը:

— Եւ մենք այստեղ չենք հաշուում ո՛չ չուանները և ո՛չ զոյլերը:

— Այն առարկաները, որոնք գնուում են փողով, ասաց ուսուցիչը վերջացնելով իւր խօսքերը, արժէք ունեն. սորա համար է որ հարցնում են, թէ որքան արժէ այս ինչ առար- կան, կամ ի՛նչ է նորա արժէքը: Իսկ այն բաները, որոնք ձրի են ստացուում, ինչպէս՝ օդը, անձրևը, արեգակի ճառագայթ- ները, օգտակար են, բայց արժէք չունեն:

ՏԱՆԶՈՒՆ

Այժմ

Եւ տանջ-ուում-էն
Դու տանջ-ուում-էն
Նա տանջ-ուում-էն

Մենք տանջ-ուում-էնք
Դուք տանջ-ուում-էք
Նոքա տանջ-ուում-էն.

Անցեալ օրը

Երեկ

Եւ տանջ-ու-եցաւ
Դու տանջ-ու-եցաւ
Նա տանջ-ու-եցաւ.

Վաղը

Այժմ, վաղը

Տանջ-ու-ել (դու)
Թող տանջ-ու-ի (նա)

Տանջ-ու-եցէք (դուք)
Թող տանջ-ու-են (նոքա)

78. ԼՈՒՅԿԻ

Հին ժամանակը վայրենի ազգերը և նոր ժամանակներում անկիրթ ազգերը շատ հասարակ կերպով էին կրակ գոյացնում: Ահր էին առնում երկու կտոր չոր փայտ զանազան հաստութեան, և մէկը միւսին շփելով՝ այնքան էին շփում, մինչև որ փայտերից կայծեր էին դուրս թռչում: Տեսնելով կայծերը՝ նոքա ծածկում էին փայտերը չոր տերեւներով, և փչելով՝ բոց էին արտադրում: Դա բան է, բայց ի՞նչ անես, որ շատ անյարմար է:

Սորանից յետոյ մարդիկ հնարեցին աւելի յարմար միջոց. մի ձեռքին բռնում էին կայծաքարը, վերան դնում էին մի կտոր աբէթ և երբ միւս ձեռքով հրահանը զարկում էին, իսկոյն կայծաքարից կայծեր էին դուրս թռչում: Դեռ հիմա էլ կան այնպիսի զիւղեր, ուր այսպէս են կրակ վառում: Իսկ մեր ժամանակներում գտան մի այնպիսի լաւ միջոց, որ թէ յարմարութեամբ և թէ աժանութեամբ գերազանցում է միւս բոլոր միջոցներին՝ այդ լուցկին է, որ մինչ անգամ զիւղերումն էլ են գործ ածում: Բայց շատ ժամանակ է արդեօք: Հազիւ անցել է 60 տարի այն օրից, երբ առաջին անգամ Փարիզում 100 խեղճ մարդ պարապում էին լուցկի շինելով, և նոցա խեղճութիւնը մինչև այն աստիճանի էր հասնում, որ չկարողանալով գնել հարկաւոր եղած փայտը, ստիպուած էին ամէն օրուայ շինած լուցկին ծախել ու փայտ գնել, որ միւս օրուայ համար լուցկի պատրաստէին:

Լուցկին շինում են՝ փայտից, ծծումբից, լուսածնից, արաբական խէժից, բորակից և մի որ և իցէ ներկից:

Լուցկու փայտը եղենին է, որ շատ մատաղ չպէտք է լինի: Բայց փայտը առաջուց լաւ չորացնում են, յետոյ քառանկիւնի ձողեր են կտրատում: Ապա այդ ձողերը դնում են մի մեծ մեքենայի ծայրում: Միւս ծայրում ամրացրուած է մի մանր ծակոտիներով քառանկիւնի մետաղէ ձող: Երբ մեքենան շարժւում է, հեռուից արագութեամբ գալիս է փայտէ ձողը և

սաստիկ ուժով դիպչելով մետաղէ ձողին, իսկոյն նորա ծակոտիներից դուրս են թափւում բարակ ու կլորացած լուցափայտերը: Մի ընդհանուր 2,500 հատ լուցկի են պատրաստում: Ահա այս է պատճառը, որ լուցկին այնպէս շատ տարածուած է, սաստիկ աժան է և ամէն տան մէջ ու ամէն օր գործ է ածւում առանց խնայողութեան:

Ծծումբը մի դեղնագոյն այրուող նիւթ է, որ ամէնահին ժամանակներից յայտնի է իբրեւ ամէնադիւրաժառ նիւթ: Վառուելիս կապտագոյն բոց է արձակում և տարածում է իւր խեղտող հոտը: Ծծումբը ոչ տաք ջրումն է լուծւում և ոչ սառը ջրում: Բայց եթէ նորան եռացող ջրի չափ տաքացնենք, լուծւում ու լողում է: Ահա այսպիսի հեղուկ դրութեան մէջ գործ է ածւում լուցկու համար:

Լուսածինը կամ փոսփորը ծծմբի նման մի մարմին է. բայց բնութեան մէջ ինքնածին փոսփոր չկայ. այլ ստացւում է ոսկորից: Մի բացօդեայ տեղում վառւում են ոսկորները և նոցա մոխրից հանում են լուսածինը: Սա ծծմբի պէս բոց է արձակում, բայց աւելի հեշտ և շուտ՝ մինչ անգամ ամառուայ շոգ օրը ինքն իրան վառւում է, այս պատճառով նորան ջրումն են պահում ու կտրում: Լուսածինն էլ ծծմբի պէս լուծւում, լողում, հեռ է գալիս, գոլորշիանում և վառւում է. վառուելիս էլ սխտորի հոտ է արձակում: Լուսածինը նոր ժամանակը գոյն չունի. բայց երկար պահուելուց դեղնում է և ծածկւում է սպիտակ կեղևով. այս պատճառով նորան անուանել են սպիտակ լուսածին: Այս լուսածինը սաստիկ տաքացնելով՝ կարմրում է, և դառնում է կարմիր լուսածին: Բայց սպիտակ լուսածնից շատ պէտք է զգուշանալ, որովհետև սաստիկ թունաւոր է և մինչ անգամ նորա ամէնափոքր մասն ուտելով՝ մարդ կը մեռնի: Բնդհակառակն՝ կարմիր լուսածինը որքան էլ ուտէ մարդ, բոլորովին անվնաս է:

Արաբական խէժը ծառի հիւթ է, որ ծորում է ծառի ճեղքերից և ինքն իրան ծառի վերայ չորանում է: Այդ խէժը ջրումը բացւում է, հոտ չունի, բայց համ ունի. սառչելուց յետոյ ապակու պէս է դառնում:

Երբ վերոյիշեալ բոլոր նիւթերը յայտնի չափերով մի-
մեանց հետ խառնուած ու հալուած են, նորանից ստացուած է մի
հեղանիւթ, որի մէջ յետոյ թաթախելով լոցափայտերի
գլխները՝ պատրաստուած են լուցկին. յետոյ դնում են դանազան
ձևերով շինած տուփերի մէջ և ծախուած են:

Այս. այսպէս յարմար ու այսպէս աժան է լուցկին. ին-
քան է, խօսք չկայ: Նորհակալութիւն թէ այն մարդուն, որ
անաջին անգամ մտածեց դորա վերայ և թէ նոցա, որոնք
յետոյ աւելի հեշտացրին նորա շինելը ու լաւացրին: Բայց մի
բանով միայն լաւ է լուցկին. Ի՜նչպէս. . . ինչով: Նորանով
արդեօք, որ հէնց որ լուցկին յայտնուեցաւ, նորա հետ էլ
սկսուեցաւ դիտմամբ շինութիւններ կրակ տալը: Ի՜նչ էք
ասում. մի՞թէ լուցկին է մեղաւոր: Յայտնի բան է, մարդիկ են
մեղաւոր, որոնք նորան գործ են ածում չար նպատակով կամ
անգգուշութեամբ: Այլ այդ է լուցկու վատը. նորա մէջ մի
ուրիշ վատ բան կայ. . . դա սցիտակ լուսածինն է, որով ոչ
միայն շատ չարագործներ թունաւորում են իրանց գոհերին ու
սպանում, այլ և նոյն իսկ այն գործարանի բանուորներն են
թունաւորում, որանդ պատրաստում են լուցկին: Նոքա յա-
ճախ սաստիկ հազում են, արիւն են թքում, նոցա ստամոքսում
ծակոց է գոյանում. բացի սորանից՝ առաջ է գալիս մի ան-
բժշկելի հիւանդութիւն, այն է՝ ծնօտամահ: Այս հիւան-
դութիւնը յանկարծ է յայտնուում. այլ՝ երկու երեք տարուց
յետոյ: Առաջ թեթեւ կերպով ատամնացաւ է սկսում, յետոյ
ուռչում են ծնօտներն ու ընդերքը. ապա թափոււմ են ատամ-
ները, քանդոււմ է ծնօտը և շուտով բանուորը մեռնում է:
Սորա պատճառը լուսածնի գոլորշիանալն է:

Բայց ուսումը դորա դեղն էլ գտաւ: Այժմ լուցկին բո-
լորովին առանց լուսածնի են պատրաստում: Փառք Աստուծոյ,
որ հարիւրաւոր բանուորներ ազատուած են այս սարսափելի
հիւանդութիւնից:

Եւ այժմ լուցկին լաւ է ծախուում, որովհետեւ ինչպէս
նախկինում, այժմ էլ լուցկին լաւ է ծախուում:

679. ԹԱԳԱՆՈՐԻ ՈՐԴԻՔԸ

Մի թագաւոր ունէր երեք չափահաս որդի: Որովհետեւ
ինքը ծերացել էր, ուստի կամեցաւ իւր որդեւերանցից մէկին
ընտրել իւր ժողանդ. բայց ցանկանալով իմանալ, թէ նոցանից
որն աւելի արժանաւոր է, ասաց նոցա.

— Որդիք, դուք ամէն օր գնում էք իմ անասնոցը, ուր
տեսնում էք վանազան կենդանիներ: Ասացէք տեսնեմ, ձեռնից
ով որին է հաւանում, որ իւրաքանչիւրիդ ընծայեմ իւր ցան-
կացածը:

— Հայրիկ, ասաց աւագ որդին, այնտեղ կայ մի չուն,
որին ես շատ եմ սիրում: Հէնց որ ես գնում եմ, նա սկսում է
փաթաթուիլ ինձ. գուշակում է, ինչ որ ես ուզում եմ և
անում է այն ամէն բանը, ինչ որ ինձ ցանկալի է:

— Քեզ եմ տալիս այդ շունը, որդեակ, ասաց թագաւորը.
բայց զգուշացնում եմ, որ հեռու կենաս քեզ շողորթութիւն-
ներից, որոնք վնասում են մարդու, կատարելով նորա բոլոր
ցանկութիւնները:

— Իսկ ես, հայրիկ, ասաց միջակ որդին. մի կապիկ կայ,
որին միւս բոլոր կենդանիներից շատ եմ սիրում. նա այնպիսի
ծամածութիւններ է անում, որ ես ծիծաղու թուա-
նում եմ:

— Այ, որդիս, ասաց հայրը, տալիս եմ քեզ այն կա-
պիկը: Բայց լաւ դիտենաս, որ նոքա, ովքեր բացի իրանց տի-
րջը զուարճացնելուց ուրիշ ոչինչ բանի պէտք չեն, ամէնեւին
յարգուելու էլ արժանի չեն:

— Հայրիկ, ասաց վերջապէս կրտսեր որդին, ես տեսել
եմ քո անասնոցում մէկ ուղտ, որ անում է քո ճանապարհ-
հորդական բեռը պատերազմում և հեռու երկրներ գնալիս:
Ես սիրում եմ նորան այն պատճառով, որ քեզ լաւ և օգտա-
կար ծառայութիւն է անում:

Թագաւորը դրկեց իւր երրորդ որդուն և ասաց.

— Որդեակս, ես տալիս եմ քեզ այն ուղտն էլ, անասնոցն

էլ և իմ բոլոր թագաւորութիւնն էլ, որ դու կառավարես
ինձնից յետոյ, որովհետեւ օգտակար ծառայողին դու նախա-
պահիւ ես համարում շողորթներից ու զուարճացող-
ներից:

ԿԱՐԴԱՆ

Դու կարդ-ացել

Նա կարդ-աց

Մենք կարդ-ացինք

Դուք կարդ-ացեք

Նոքա կարդ-ացին

ՎԱՂԸ

Ես կը կարդ-ամ

Դու կը կարդ-աս

Նա կը կարդ-այ

Մենք կը կարդ-անք

Դուք կը կարդ-աք

Նոքա կը կարդ-ան

Ա յ ս օ ր, վ ա ղ ք

Կարդան

Թող կարդայ

Կարդացէք

Թող կարդան

80. ԹՈՂՈՒՆՆԵՐ

Թոռւնները արտաքին կերպարանքով շատ նման են մի-
մեանց, որովհետեւ ամէնքն էլ երկու ոտք, երկու թև, եղջե-
րային կտուց և փետրապատ մարմին ունեն: Նոքա ամէնատուր
և մեծ փետուրները դանւում են թևերի և պոչի վերայ: Հա-
մարեա թէ բոլոր թոռւններն ապրում են ծառերի և հողի
վերայ, մի քանիսը՝ ջրի մէջ, և այդպիսիների մասները միա-
ւորուած են լողացողական թաղանթով:

Թոռւնները ստամոքի չունեն. նոքա կերակուրը կամ
կացո՞վ են փշրում կամ կուլ են տալիս ամբողջապէս: Այն

թոռւնները, որոնք հատիկներով ու հունտերով են կերակու-
րւում և ամբողջապէս են կուլ տալիս, խոշափողից փոքր ինչ
ցած մի մաշկեղէն պարկ ունեն, որ կոչւում է կտնարք: Կե-
րակուրն առաջ դորա մէջն է փափկում և ապա այդ տեղից
խջնում է ստամոքսը: Շատ Թոռւններ քարեր են կուլ տալիս,
որ մարսողութիւնը հեշտանայ: Թոռւններն իրանց կտուցը
ոչ միայն կրկտելու համար են գործ ածում, այլ և նորանով
յտակում են իրանց փետուրները, բոյն են շինում, կերակուր
են կրում և պաշտպանում են իրանց անձը:

Թոռւնների աչքերը մերերի պէս կոպերով չեն խրի-
ւում, այլ մի առանձին փառով: Թոռւնները շատ սոււր տե-
սողութիւն ունեն. վառեկը ուրուրին այնքան հեռուից է
նկատում, որ մինչ անգամ ամէնասրատես մարդը չէ կարող տես-
նել: Մի քանի թոռւն, ինչպէս բուերը՝ ցերեկը չեն կարողա-
նում տեսնել, այլ միայն գիշերն են տեսնում: ուստի և ցերեկը
քնում են, իսկ գիշերը դուրս են գալիս իրանց համար կերա-
կուր որոնելու:

Եթէ թոռւնի կտուցը սեղմես, նորա շունչը կը կտրուի
ու կը ստատիկ, ուրեմն թոռւններն էլ չնշառութիւն ունեն.
նոքա տաք ու կարմիր արիւն ունեն: Շատ Թոռւններ ձմեռը
չում են դէպի տաք երկրներ, և այդպիսիք չուող թոռ-
ւններ են կոչւում: Եւ նոքա այնքան սոււր յիշողութիւն ու-
նեն, որ երբ միւս տարի, գարնանը կրկին վերադառնում են՝
գտնում են իրանց բոյները:

Թոռւններն իրանց բոյները մեծ ճարտարութեամբ և
ապահով տեղերում են շինում: Ոմանք շինում են ծառերի վե-
րայ, ոմանք՝ ժայռերի ճեղքերում կամ՝ ծառերի խոռոչնե-
րում, և ոմանք տան պատերում: Բոյները շինելու համար
ոմանք ծառի ճիւղեր, արմատներ, խոտ, յարդ, եղէգն են
փողովում: Ոմանք բացի գոցանից՝ փողովում են կաւ, մամուռ,
մաղ, բուրդ և այլն: Սովորաբար միայն արուն է շինում բոյնը.
իսկ ծիծեռնակների մէջ էգն էլ է շինում, արուն էլ

Թոռւններից մի քանիսը գեղեցիկ ձայն ունեն, ինչպէս՝
սոխակը, գեղձանիկը, ուստի և մարդիկ բռնում ու պահում

են նոցա իրանց ասնք վանգակներում: Բայց նոքա մեծ մասամբ տխուր են լինում և երկար չեն կարողանում ապրել: Թռչուններից ոմանք գեղեցիկ են, ինչպէս՝ սիրամարգը, դրախտահաւը, քնարահաւը, փասիանը, թութակը և այլն:

81. ԳԻՐՔ

Գիրք շարադրողին հեղինակ են ասում: Իւր ձեռագիրը շարագրութիւնը տպագրելու համար նա վաճառականից թուղթ է գնում և իւր ձեռագրի հետ տալիս է տպարանատիրոջը: Սա էլ այդ ձեռագիրը տալիս է իւր գրաշարներին, իսկ թուղթը թրջոց է գնում:

Գրաշարը ձեռագրի առաջին թերթը կտրելով՝ գնում է իւր առաջը անց կացնելով փոքրիկ խաչափայտի մէջ և նորա վերայ նայելով՝ ժողովում է ձեռքում տիպէրը՝ կամ գրերը իւր առաջը դրուած մանր արկղիկներից՝ ինչպէս որ ցոյց է տալիս ձեռագիրը: Մի մի տող տիպեր շարելուց յետոյ՝ երբ արդէն գրքի երեսի մեծութեան չափ պատրաստում է, կապում է բոլորը միասին բարակ պարանով և գնում է մամուլի վերայ: Այդ ժամանակ մրադարկը իւր ձեռքի գլանով մուր է զարկում տիպերի երեսին: Իսկ ապուղը ցամաքած թղթերից մէկը գնում է այդ կապուած երեսի վերայ: յետոյ այդ երեսը փակելով մամուլի վերին երեսի տախտակի տակ, շրջեցնում է մեքենայի բռնակը, պինդ սեղմում է և ապա երեսի տախտակը վեր բարձրացնելով՝ նորա վերայից վեր է առնում առաջին տպուած թերթը, որի առաջին տպագրութիւնը ասում է սեւագրութիւն:

Սորանից յետոյ սրբագրողը նոր տպուած թերթը համեմատում է ձեռագրի հետ և, եթէ սխալներ կան, ուղղում է, սխալմամբ դրուած տիպերի տեղը դնելով հարկաւոր եղած տիպերը: Այսպէս սրբագրելուց յետոյ դարձեալ մի քանի անգամ տպում է և կրկին սրբագրում է, աշխատելով, որ սխալներ չմնան: Այսուամէնայնիւ շատ գծուար է պատահում, որ դոնէ մի քանի սխալ չմնայ: Ահա այս է պատճառը, որ դուք ամէն գրքում երբեմն տառասխալների էք պատահում:

Գրքի առաջին երեսի վերայ տպում են նորա անունը, հեղինակի ազգանունը, այն քաղաքի ու տպարանի անունը, որտեղ տպուել է գիրքը: Նոյնպէս և տպուելու թուականը: Իսկ գրքի կապի երեսի վերայ տպում է նորա գինը: Բայց եթէ սրբագրութեան աւարտուելուց յետոյ դարձեալ առաւել տիպեր են մնում, այն էլ տպում են գրքի վերջին երեսներում, որ կարգացողն ինքը կարողանայ ուղղել:

Մի քանի ժամանակից յետոյ պատրաստում են բոլոր թերթերը: Այժմ կան արագատպ մեքենաներ, որոնցով մի րոպէսում տպում են 250 թերթ:

Տպագրութիւնը վերջանալուց յետոյ հեղինակը վճարում է տպարանի տիրոջը տպագրելու գինը. և ապա վեր են առնում բոլոր տպուած թերթերը և տանում են կազմարարի խանութը: Սովորաբար գիրքը տպում են 1200 օրինակ: Կազմարարը ծառում է թերթերը մի երեսի մեծութեամբ. յետոյ գրքի բոլոր թերթերը միասին կարում կամ սոսինձ է քսում և, գնելով իւր փայտէ մամուլի մէջը՝ սեղմում է ու սուր դանակով կտրտում է երկու կողմի աւելորդ մասները: Սորանից յետոյ թղթ է կազմով պատում ու կազմում է: Սեւահա գիրքը բոլորովին պատրաստ է:

Երբ կազմարարը վերջացնում է իւր գործը, հեղինակը վճարում է նորա աշխատութեան վարձն էլ և գրքերը տանում յանձնում է գրադատին՝ այն պայմանով, որ 1 ուրբու գիրք ծախելուց յետոյ՝ 10, 15 կամ 20 կոպէկն ինքը վերցնի. իսկ մնացած փողը ստանայ հեղինակը: Սորան ասում են 100-ին 10, 15 կամ 20%:

Վերջապէս մարդիկ գնում են գրադատան օրը և գնում են գրքեր թէ իրանց և թէ իրանց որդեկանց համար:— Ահա, թէ որքան աշխատանք կայ այն գրքի վերայ, որ այս րոպէիս կարդում էք դուք:

Տպագրութիւնը հնարեց գերմանացի Հանս Գուտտենբերգը 1440 թուին, և առաջին փորձն արեց Ստրազբուրգ քաղաքում: Բայց առաջին տպարանը հիմնուեցաւ Հոմբա

ղաքում 1467-ին: Իսկ հետեւեալ տարին վախճանուեցաւ Փռա-
տենքերդը, որի անունը անմահ կը մնայ, քանի որ կը լինի
աշխարհը:

Ռուսաստանի Հայերը իրանց համար տպարաններ ունեն
հետեւեալ քաղաքներում: Տիֆլիսում, Մոսկուայում, Ռոստովում,
Ս. Էջմիածնում, Երեւանում, Բաղուում, Աղէքանդրոպոլում
և այլն:

Ուր տպարան կայ՝ տանեւ աշխատեց
նուկն երին ու ծանօթացնել տպագրական
արհեստի հետ:

ՄԵԾԱՆԱԼ

Երեկ

Եւ մեծ—ացալ	Մենք մեծ—ացանք
Դու մեծ—ացար	Դուք մեծ—ացաք
Նա մեծ—ացաւ	Նոքա մեծ—ացան

Այսօր, վաղը

Մեծ—ացիր	Մեծ—ացէք
Թող մեծ—անայ	Թող մեծ—անան

ԳԻՏԵՆԱԼ, ՈՒՆԵՆԱԼ

Այսօր

Եւ գիտեմ, ունեմ	Մենք գիտենք, ունենք
Դու գիտես, ունես	Դուք գիտէք, ունէք
Նա գիտէ, ունի	Նոքա գիտեն, ունեն

Երեկ

Եւ ունեցայ	Մենք ունեցանք
Դու ունեցար	Դուք ունեցաք
Նա ունեցաւ	Նոքա ունեցան

ՅԶ. ԱՀԻԱՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ

Մի օր ուսուցիչն ասաց աշակերտներին. «Բռնք հաղած
ունէք մահուէ անդրափարտիք, բամբակէ արծալուի, կտաւէ
շապիկի, կոշիկների, և այլն: Խօսելէք նախ մահուի մասին,
ինչից է շինուում մահուիդ:

ԱՐՇԱԿ.—Ոչխարների բրդից:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ.—Պէտք է ուրեմն հովիւներ ու հօտաղներ լի-
նեն ոչխարները մեծացնելու համար: Երբ բուրդը խուզում,
լուանում, մաքրում և և գլում են, այդ բրդից:

ԱՐԱՄ.—Թեւ են մանում:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ.—Մեղանում բուրդը տանն են մանում, իսկ
լուաւորեալ երկրներում այդ բունի համար մեքենաներ են գործ-
դնում, որոնք շինուում են փայտից, երկաթից, կաշուց: Քանի
մարդ է հարկաւոր այս բոլոր նիւթերը պատրաստելու և մի-
մեանց հետ յարմարեցնելու համար, իսկ երբ մեքենան պատ-
րաստ է, էլի քանի մարդիկ են հարկաւոր բուրդը մանելու
համար:

«Բայց թողնէք այդ և շարունակներ: Բուրդը մանուե-
ցաւ, պէտք է ներկել նորան: Ո՞վ է ներկում մահուիդ»:

ԼՆԻՈՆ.—Ներկարարը:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ.—Բայց ինչո՞վ նորան հարկաւոր են գոյն տուող
նիւթեր, որոնցից միքանիսը, ինչպէս լեղակը հեռաւոր տեղից
են բերւում, այն էլ պէտք է արտադրել նոցա, որովհետեւ
իրանց իրանց չեն դոյանում:

«Թեւ ներկելուց յետոյ պէտք է մահուիդ գործել: Այս
բանի համար ոստայնանկը ոստայնի պէտք ունի. այդ ոստայնը
բաղկացած է փայտից, երկաթից, կաշուց, որոնցից իւրաքան-
չիւրը տարբեր գործաւորների ձեռքով են արտադրուել:

«Վերջապէս մահուիդ գործուեցաւ, ծախու հանուեցաւ
և տարուեցաւ գերձակի խանութը, որ հազասելէն կարելու

Համար՝ մկրատ, ասեղներ ու թել պէտք է ունենայ: Ո՛րքան մարդիկ են հարկաւոր այս իրեղէնները տրտալորելու համար: Խօսենք այժմ արխալուսի վերայ:

ԼՆԻՈՆ.— Բամբակը, որից շինուած է արխալուսը, մեր Հայաստանումն է դուրս գալիս, այնպէս չէ՞, պարոն ուսուցիչ: ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ.— Հայաստանումն ուրիշ շատ հեռաւոր երկրներում, ինչպէս են՝ Ամերիկան, Հնդկաստանը, Նեպոլտոնը, և այլ երկրները գնալու համար պէտք է ծով ու ցամաք անցնել: Դիտէ՞ք ինչպէս են ճանապարհորդում ծովի վերայ:

ԱՐՇԱԿ.— Մեծ նաւերով:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ.— Շատ մեծ նաւերով: Եւ ո՛րքան մարդ է հարկաւոր մի նաւ շինելու համար. որքան՝ փայտը, երկաթը, պղինձը, պարանները, առագաստները, պաշարեղէնները ձեռք բերելու համար: Քանի՞ մարդիկ քննել, գննել, տքնել, հաշուել և ամէն կերպով աշխատել են մինչև որ հնարաւոր է կղել նաւը անվտանգ տանել ծովի ալեքների վերայ:

«Տեսէ՞ք, ես ձեզ հետ խօսում էի երկաթի վերայ. բայց միայն մի հատը ունենալու համար այն բեւեռներից, որ գործ են գնում նաւերի շինութեան մէջ, հարկաւոր կամ գուցէ հազարաւոր մարդիկ են հարկաւոր:

«Պէտք է նախ գետինը փորել երկաթի նիւթը հանելու համար՝ որ դուրս է գալիս մանր փոշու ձեով հողի կամ քարերի հետ խառն: Պէտք է սայլեր պատրաստել և ձիաներ մեծացնել դուրս բերուած հանքը գործատան տանելու համար. և ո՛րքան մարդիկ են շինել գործատուներ: Գործատան մէջ երկաթի հանքը հալում են ածուխով. և ո՛րքան մարդիկ են բռնել ածուխը այրելու համար: Հալած երկաթը փաների մէջ ձողերի են փոխակերպում: Այս կերպով պատրաստուած ձողերը բերում են բեւեռագործի մօտ, որ ունի իւր դարբնոցն ու փուքսը, որ ուրիշ արհեստաւորներ են շինել, մօւրճ, ունիւղներ և ուրիշ գործիքներ, որոնք նոյնպէս իրանց իրանց չեն շինուել, վերջապէս ածուխ, կամ ուր որ փայտը թանգ է՝ քարածուխ, որ մեծ աշխատանքով գեանի տակից են հանում:

«Մի խօսքով, եթէ կարելի լինէր ձիւշա հաշուել, թէ

որքան մարդիկ են աշխատել արտադրելու այն շորերը, որ Տիգրանը կամ Արամը հագած ունի, գուցէ հարկւր 1000 հոգի դռնէինք, ով գիտէ, գուցէ նաև աւելի, և ոչ պակաս:

Շուտով կը տեսնենք, թէ ինչն համար աշխատութիւնները այդպէս բաժանուած են:»

ԱՐՅԵՍ ԵՒ ՊԱՇՏՈՆ

Մշակը բանում է ուրիշ համար և օրական վարձ է ստանում: Հողագործը գետին է մշակում. հաց թուխը հաց է թխում. հիւսնը շինութեան փայտեղէնն է շինում. առաջ՝ ձագործը սեղան ու աթոռ է շինում. աւինագործը թանկագին քարերն առուստը է անում. վաճառականը ապրանք է գնում ու ծախում. ոսկերիչը ոսկեղէն ու արծաթեղէն անօթներ է շինում. դարբինը երկաթեղէն գործիքներ է շինում. սրմնագիրը տան պատերն է շինում. դերձակը հագուստներ է կտրում. խաղաղսրդը կաշի է շինում. պաշտառը ձիաներ ու դոմէշներ է պաշտում. կօշկակարը կօշիկ է կտրում. գինեւաճառը ոգելից ըմպելիքներ է վաճառում. գրավաճառը գրք է վաճառում:

Հովիւը ոչխարներ է արածեցնում. ջրադացպանը ցորեն է աղում. կառապանը կտուք է բռնում. բժիշկը հիւանդութիւններ է բժշկում. հեղինակը գրք է շարադրում. ուսուցիչը մանուկներ է կրթում. խմբագիրը լրագիր է հրատարակում:

ՅՅ. ՆԱՊԱՍՏԱԿՆ ՈՒ ՈՋՆԻՆ

Մի ամառային առաւօտ, հնձի ժամանակ, երբ արեղակը փայլում էր երկնակամարի վերայ, թեթեւ ու քաղցր հողմը շարժում էր ցորենի հասկերը, արտուսները երգում էին, մեղուները բըզզում էին, մարդիկ հանգիստական շորերով եկեղեցի էին գնում և բոլոր արարածները ուրախութեան մէջ էին: Ոգնին էլ դուրս էր եկել՝ հաղորդակից լինելու այս ընդհանուր ուրախութեանը: Հազիւ թէ նա մի քանի քայլ արեց, մէկ էլ տեսնեա գիմացը դուրս եկաւ նապաստակը: Ոգնին նորան բա-

րեկամարար ողջոյն տուեց, բարի լոյս ցանկանալով նորան: Բայց նապաստակը, որ իւր կարծիքով մի շատ երեւելի կենդանի էր և հպարտ, ողջունին ողջոյն չտուեց, այլ ծաղրածութեամբ ասաց նորան.

— Այդ ի՞նչպէս պատահեցաւ, որ այսպիսի գեղեցիկ առաւօտ դու էլ վազվըղում ես դաշտերում:

— Գնում եմ զբօսնելու, պատասխանեց ոգնին:

— Զբօսնելու, կրկնեց նապաստակը բարձրաձայն ծիծաղելով. կարծեմ դորա համար ուրիշ ոտքեր են հարկաւոր քեզ: Այս պատասխանը խիստ անհաճոյ թուեցաւ ոգնուն: Նա երբէք չէր բարկանում, եթէ իւր ոտքերի վերայ չէին ծիծաղում. բայց երբ բանը վերաբերում էր նորա ոտքերին, որոնք ծնուելու օրից ծուռն էին, այն ժամանակ, Աստուած մի՛ արասցէ, ինչ անելքը չգիտէր:

— Դու կարծեմ երեւակայում ես, պատասխանեց նա նապաստակին, որ քո ոտքերը իմերից լաւն են:

— Յոյս ունեմ, պատասխանեց նապաստակը:

— Սպասիր. դեռ այդ յայտնի չէ, նկատեց ոգնին: Ես պատրաստ եմ վիճել քեզ հետ, որ քո առաջը կը կտրեմ, եթէ միասին վաղենք:

— Դու, քո ծուռ ոտքերով, ծաղիկ ես անում, ինչ է, ասաց նապաստակը:

Բայց, շատ լաւ. ես պատրաստ եմ վազել, եթէ դու այդքան ցանկանում ես: Ուրեմն ի՞նչ լինի գրաւը:

— Մի բուռը ոսկի և մի շեշ օղի, պատասխան տուեց ոգնին:

— Համաձայն եմ, թող այդպէս լինի, ասաց նապաստակը: Մենք այս րոպէիս կը սկսենք:

— Ոչ. շտապելու ոչինչ չկայ, պատասխանեց ոգնին: Ես առաւօտունից մինչև հիմա դեռ մի պատառ չեմ զրկւել բերանս. առաջ տուն գնամ, մի բան ուտեմ, ապա կէս ժամից յետոյ ուրախութեամբ պատրաստ եմ:

Սորա համաձայնում են ու գնում: Զանազան հին ոգնին ասում է ինքն իրան. «Նապաստակը յոյս ունի իւր երկայն

ոտքերի վերայ. բայց չգիտէ խեղճը, թէ ի՞նչ խաղ պէտք է խաղամ իւր հետ: Թէպէտ շատ է պարծենում, բայց իսկապէս յիմարների յիմարն է. ուստի և վերջը շատ կը զղջայ դորա համար:

Երբ ոգնին տուն հասաւ, ասաց իւր կնոջը.

— Սիրելիս, հազնուիր շուտով. գնանք դաշտը:

— Ինչե՞ համար. ի՞նչ կայ դաշտում, հարցրեց կինը:

— Ահա ինչ կայ. մենք պէտք է նապաստակի հետ վազենք դաշտում. ով մեզնից առաջ կտրէ, նա յետ մնացողից ստանալու է մի բուռը ոսկի և մի շեշ օղի. ուստի դու պէտք է օգնես ինձ:

— Ո՛հ, տէ՛ր Աստուած, բացականչեց ոգնուհին. խեղճ վերնի է արդեօք, թէ՞ ցնորուել ես: Դու ի՞նչպէս կարող ես վիճել նապաստակի հետ:

— Լռի՛ր կի՛ն, ասաց ոգնին, այդ իմ գործն է: Արագ շարժուիր, հազնուիր շուտով և գնանք:

Ի՞նչ պէտք է անէր ոգնուհին. կամայ ակամայ հնազանդուեցաւ:

Երբ անից դուրս գնացին, ոգնին ասաց իւր կնոջը.

— Լաւ լի՛ր, ինչ որ ասելու եմ քեզ: Մեր վաղելու տեղը այս դաշտն է: Նապաստակը մի ակօսի միջեց կը վազի, մենք միւսի միջեց: Քո պարտականութիւնը միայն այն է, որ թաղնուես ակօսի մէջ և, երբ նապաստակը վաղելով կը գայ քեզ մօտ, դու յանկարծ դուրս կը գաս նորա առաջը աղաղակելով. «Ես այստեղ եմ»:

Այս միջոցին նոցա ճանապարհորդութիւնը վերջացաւ: Ոգնին ցոյց տուեց կնոջը նորա թաղնուելու տեղը. իսկ ինքը դնաց դաշտի միւս ծայրը: Այնտեղ նորան պատահեցաւ նապաստակը, որ հարցրեց նորան.

— Ի՞նչ է. վաղելու ենք:

— Ի հարկ է, պատասխանեց ոգնին:

— Ուրեմն սկսենք:

Եւ նոցանից իւրաքանչիւրը կանգնեց իւր ակօսի մօտ: Նապաստակն ասաց. «Մէկ, երկու, երեք», և կայծակի պէս

սլացաւ առանց յետ նայելու: Իսկ ողնին հազիւ երեք քայլ արեց, իսկոյն կպաւ գետնից ու անշարժ մնաց:

Երբ նապաստակը մեծ մեծ ոտովներով հասաւ դաշտի ծայրը, այնտեղ ողնուհին դուրս եկաւ նորա առաջը կանչելով. «Ես այստեղ եմ»: Նապաստակը զարմացաւ: Նա կարծում էր, թէ իսկապէս իւր առաջը կանգնած է ողնին, որովհետեւ կինը շատ նման էր ամուսնուն: Նապաստակը մըրթմըրթաց. «Այստեղ մի սատանայ ու թիւն կայ» և յետոյ աւելացրեց.

— Մի անգամ էլ:

Այս անգամ նա վազեց փոթորկի պէս, այնպէս որ միայն ականջներն էին երևում: Իսկ ողնուհին տեղից չշարժուեցաւ: Երբ նապաստակը հասաւ միւս ծայրը, ողնին դուրս եկաւ նորա առաջը և կանչեց.

— Ես այստեղ եմ:

Նապաստակը շփոթուած պատասխանեց.

— Վազենք նորից:

— Շատ լաւ, ասաց ողնին. ես պատրաստ եմ հարկւր անգամ էլ վազել, եթէ ուզում ես:

Այսպէս նապաստակը 73 անգամ անդադար դաշտի մի ծայրից մինչև միւսը վազեց և ողնին միշտ յաղթող մնաց: Հէնց որ նապաստակը հասնում էր դաշտի ծայրը, ողնին կամ ողնուհին դուրս էր դալիս նորա առաջը և կանչում. «Ես այստեղ եմ»: Իսկ 74-րդ անգամին նապաստակն այլ ևս չկարողացաւ դիմանալ և ոտքերը փռեց դաշտի մէջ: Արիւնք վողեց նորա կոկորդից և նա այնտեղ և եթ հոգին փչեց:

Ողնին վեր առաւ ձեռք բերած ոսկին և մի շէշ օղին, կանչեց կնոջը և նորա հետ ուրախ ուրախ տուն վերադարձաւ:

Ահա այսպէս յաղթեց ողնին նապաստակին. և այնուհետև ոչ մի նապաստակ չէր համաձայնում վազել նորա հետ:

ԱՆՎԱՆՈՒ

ԲԵՐԵԼ, ԴՆԵԼ, ԱՆԵԼ.

ՓԱԽՁԵԼ, ՏԱՆԵԼ, ՏԱԼ.

ԵՐԵԼ

Նա բերե, դե, արե, Մենք բերինք, դրինք, արինք.

Փախաւ, տարաւ, տուե. Փախանք, տարանք, տուինք.

Դու բերե, դրե, արե: Դուք բերե, դրե, արե.

Փախաւ, տարաւ, տուե. Փախաւ, տարաւ, տուե.

Նա բերեց, դրեց, արեց. Նոքա բերին, դրին, արին.

Փախաւ, տարաւ, տուեց. Փախան, տարան, տուին.

Այսօր, վաղը

Բեր, դեր, արաւ—Բերէք, դրէք, արէք.

Փախեր, տան, տուր.—Փախէք, տարէք, տուէք:

84. ԴԱՆԴ

Հանձր միջասների մէջ մեզ ամէնից աւելի ծանօթն է ուրաղմութիւնը. և առհասարակ ամէն տեղ զանուում է թէ տաք և թէ ցուրտ երկրներում: Մի քանի տեղ այնքան շատ ձանձկայ, որ բնակիչներին սաստիկ նեղութիւն են տալիս: Զանձի ձանձրալի բրզզալու ձայնը նորա երկու կողմ վերայ եղած մաշկիցն է առաջ դալիս. որովհետեւ եթէ թեւերը փրցնես ու ոտիկները բռնես, այն ժամանակն էլ է այնպէս բրզզում: Զանձի ոտիկները մածուցիկ են և այդ պատճառով նա ման է դալիս առաստաղի վերայ և չէ վայր ընկնում:

Հանձր երկու հատ խոշոր աչք ունի գլխի երկու կողմում, անթիւ վեցանիւնի կողմերով: Բացի այդ աչքերից՝ նա ձակատի վերայ էլ մանր աչքեր ունի՝ հեռու եղած բաները տեսնելու համար: Այդ է պատճառը, որ որ կողմից մատդ մօտեցնես ձանձին, նա իսկոյն թռչում փախչում է քեզնից:

ձանձերը սիրում են լոյսը. այս պատճառով հեշտ է նոցա դուրս անել սենեակից, եթէ փակէք լուսամուտների փեղկերը:— ձանձերն աւելի շատանում են յուլիսի և օգոստոսի տաք ժամանակները:

Ճանձը կարծր բան չէ կարող ուտել. այլ նա միայն կարող է ծծել հիւթերը իւր կնձիթով: ձանձը աւելի այն հիւթերն է սիրում, որ դուրս են գալիս կենդանիներից. նա կերակրւում է քրոնքով, թքով, կաթնով:

Ճանձերը շատ փնտաւար են տարափոխիկ հիւանդութիւնների ժամանակը, որովհետեւ նոքա ուտելով սատակած գէշերի հիւթերը՝ տարածում են իրանց հետ հիւանդութիւնները:

Մօտ 10 հազար տեսակ ձանձեր կան, որոնցից մօտ տասը տեսակը նշանաւոր են: Ամերիկայի հարաւային կողմը մի տեսակ ձանձ կայ 3—4 մասնաշափ մեծութեամբ, որ շատ լոյս է տարածում իւր միջից: ձանապարհորդները այդպիսի ձանձը անց են կացնում իրանց գաւազանի վերայ, որ գիշեր ժամանակ ձանապարհը տեսնեն:

85. ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ

Բ. ՊԱՏՃԱՌԸ:

Մի օր մանկւով դրացու տունը. ուսուցիչը լսեց որ Արամը առում էր իւր հօրը. «Բայց եթէ փոյը պէտք է շատ խնայելով ծախսել, ինչո՞ւ մենք ինքներս չենք շինում մեր հագուստներն ու կօշիկները, մեր սայլերն ու բահերը»:

Հայրը պատասխանեց. «Որովհետեւ մենք չենք կարող այդ բոլոր բաները շինել»:

— Այդ բաւական չէ, աւելացրեց ուսուցիչը, այլ պատճառն այն է, որ այն ժամանակ այդ բաները մեզ աւելի թանկ կը նստէին:

Եւ որովհետեւ բոլոր տան մէջ եղողները զարմացած էին թուում, ուստի ուսուցիչը դարձաւ հարցրեց Արամի մօրը. «Ասացէ՛ք, խնդրեմ, որքան ժամանակ հարկաւոր կը լինէր ձեզ

բուրդ մանկու, կտաւեղէն գործելու և հագստեղէն կարելու ամբողջ ընտանիքի համար»:

— Գուցէ 200 օր, պատասխանեց Արամի մայրը:

— Եւ որքան արժէ մի օրուայ աշխատանքը:

— 40 կոպէկ:

— Երկու հարիւր օրը կ'անէ 8000 կոպէկ կամ 80 ռուբլի:

«Իսկ եթէ խանութից առնէիք, այդ հագուստը հազիւ 30 կամ 40 ռուբլի կը նստէր ձեզ»:

«Եւ եթէ դուք ամբողջ օրը մանէիք, գործէիք ու կարէիք, ո՞վ կը մաքրէր ձեր տունը, ո՞վ կ'եփէր կերակուրը, ո՞վ կը կթէր կովերը»:

«Հապա դուք, բարեկամ, հարցրեց նա Արամի հօրը, կարո՞ղ էիք այնպէս շուտ շինել մի դուլթան, ինչպէս դարբինը»:

— Իհարկէ, ո՛չ:

— Եւ որտեղից կ'առնէիք երկաթը. գետնի տակից կը հանէիք ու կը ծեծէիք, ինչպէս նաեւ պղինձը և ուրիշ մետաղները, որոնք կարող էին պէտք գալ ձեզ:

«Ուրեմն շատ լաւ է, շարունակեց ուսուցիչը, որ աշխատութիւնները բաժանուած են մարդկանց մէջ, որ ոմանք միայն բահեր են շինում, ոմանք ժամացոյցներ, զրքեր, կօշիկներ: Մարդս միշտ մի և նոյն բանը շինելով, թէ արագ և թէ լաւ է շինում»:

— Այժմ հասկանում եմ, ասաց այն կողմից Արամը, թէ ինչի համար երբեմն մի և նոյն նախագասութիւնը մի քանի անգամ էք գրել տալիս ինձ:

— Ուղիղ նկատեցիր, ասաց ուսուցիչը ժպտալով:

Յետոյ շարունակեց. «Ով որ շատ նախադասութիւններ կ'առնենար գրելու ուրիշներին ծախելու համար՝ կը հնարէր տպագրութիւնը, կամ գուցէ միայն երկաթէ գրիչները: Այն մարդը, որ միշտ մի և նոյն գործն է կատարում, անդադար աշխատում է այդ գործը աւելի հեշտացնել ու արդիւնաւոր անել, նա հնարում է զանազան գործիքներ ու մեքենաներ: Մեքենաներով մարդս հազար կամ տասը հազար անգամ աւելի արագ է բանում քան ձեռքերով: Տեսէ՛ք, օրինակի համար,

առաջ մարդը ինքն էր շալակում բեռները, յետոյ նա ընտելացրեց ձիուն, որ երկու կամ երեք անգամ աւելի ծանրութիւն է տանում: ապա հնարուեցաւ սայլը, որ տանն անգամ աւելի բեռն է կրում: վերջապէս եկաւ շողեկափքը, որ հազար անգամ աւելի է տանում, այն էլ ամէնամեծ արագութեամբ:

— Ի՞նչպէս են կոչւում այն մարդիկը, որոնք շինում են շողեկափք մեքենաները, հարցրեց մի երեխայ:

— Նոքա մեքենագործ են կոչւում, պատասխանեց ուսուցիչը: Բայց մէնակ մէկը չէ շինում: Մէկը՝ որ սովորել է մաթեմատիկական զիտութիւնները և մեքենաբանութիւնը, յատակադիծն է կազմում: միւսը մեքենան նկարում է թղթի վերայ փոքր ձևով: յետոյ բաժանում են զանազան մասների և իւրաքանչիւր արհեստաւոր միայն մի կտորն է շինում, այն էլ միշտ միեւնոյն կտորը, որպէս զի սովորէ լաւ և շուտ շինել: յետոյ ուրիշ մարդիկ յարմարեցնում են իրար հետ այդ կտորները և դուրս են բերում ամբողջ մեքենան:

— Այդ տեղ էլ նոյնն է լինում, ինչոր մի մեծ կալուածի մէջ, ասաց Արամի հայրը: այն տեղ կայ հովիւ ու հօտաղ, մի կամ աւելի սայլագաններ, հերկողներ, ցանողներ ու հնձողներ և ուրիշ շատ մշակներ, որոնցից ամէն մէկը իւր յատուկ գործն ունի, և այս բոլոր մարդկանց ու կանանց կառավարում է կալուածատէրը կամ իւր գործակատարը, որ կարող է շատ գործ ունենալ, թէեւ նա ոչ գութանի մածն է բռնում, ոչ էլ ուրիշ գործիքի մօտենում:

— Այժմ կարող ես ասել: Ա՛րամ, ասաց ուսուցիչը, թէ ինչե՞հ համար սահմանուեցաւ աշխատութեան բաժանումն:

— Որպէս զի ամէն մարդ կարողանայ աւելի լաւ, աւելի արագ և աւելի աժան գնով արտադրել, պատասխանեց Արամը:

ՅԱՌԱՅԻՄ ԳԱԼԻՅԻ ԲՈՅԸ

յո ից ճիշդագինն իցից (SUL, LUL) արժան զան ժող Ս

նա զալիւ ևմ Մենք զալիւ ենք իմ ից

Դու զալիւ ևս Դուք զալիւ էք իմ ից

Նա զալիւ է Նոքա զալիւ են իմ ից

ևր և կ Մենք եկանք

Դու եկաք Դուք եկաք

Նա եկաւ Նոքա եկան

Անցեալ օրը

Մենք զալիւ էինք

Դուք զալիւ էիք

Նա զալիւ էր Նոքա զալիւ էին

Վաղը

Մենք կը գան

Դու կը գաս

Նա կը գայ

Արե

Թնդ գայ

Եկէք

Թնդ գան:

Այս օր, Վաղը

Արե

Թնդ գայ

Եկէք

Թնդ գան:

86. ՅՕՂ, ԵՂԵԱՄՆ, ԿԱՐԿՈՒՑ

Արևի մայր մանկուց յետոյ երկրի մակերևոյթը, որ ցերեկը տաքացած էր, սկսում է սառչել: Իսկ ցերեկուայ տաքութիւնը գիշերը օդի մէջն է մնում: Երբ երկիրն սկսում է ցրտիլ, այն ժամանակ նորա մակերևոյթի վերայ սկսում է կաթիլ կաթիլ ժողովուիլ այն գոլորշին, որ գիշերը օդի մէջն էր: Այդ կաթիլները կոչւում են ցօղ: Սովորաբար ցօղը լինում է խոտերի ու ծառերի վերայ առաւօտները, երբ երկիրն աւելի է սառչում: Արևի ծագելու ժամանակ ցօղը փայլում շողշողում է, և բաւական երկար ժամանակ մնալուց յետոյ ցամաքում է, այսինքն՝ կրկին գոլորշի է դառնում:

Աշնանը շատ անգամ ցօղը սառչում է գետնի երեսին, և երբ մենք առաւօտը վաղ դարձնում ենք, տեսնում ենք, որ գետինը, խոտերը, տերեւները և տների կտուրները սպիտակացել են: Այդ եղեամն է: Ուրեմն եղեամն սառած ցօղն է: Բայց երբ արևը ծագում և բուսական բարձրանում է, եղեամն շուտով ցօղ է դառնում: Իսկ ցօղը դարձեալ գոլորշիանում է:

Երբ անձրևի կաթիլները երկնքից թափուելիս մանում են այնպիսի օդի մէջ, որ ամպից աւելի սառն է, նոքա արդէն ճանապարհին սառչում են և դառնում են պինդ սառույցի կտոր, որ կոչւում է կարկուտ: Ուրեմն կարկուտը սառած անձրև է:

Այնպիսի երկիր կայ, ուր երբեմն հաւկիթի մեծութեամբ կարկուտ է գալիս և կոտորում է թռչուններին ու զազաններին:

87. ԿԱՐԿՈՒՑ

Ամպը շատ է բարձրացել. Ահա հիւսիս սևակնեց
երկինքը կապտել սևացել. և մեծ վըշվընոց էլ լսուեց.
Քամի չը կայ որ շարժէ, Իսկ զիւղում տէր-Սարկոսը
Ամպերը ցըրէ հալածէ: Զանգահարեն ըսկսեց:

Սարսափեցան բոլորը. Մեծ և փոքրին անգամ
Ամպի ուժգին գոռոցքից. և զաշտերում լաց եղան:
Օձաձև նետ-սրերը. Լաց մի լինի, զիւղացի,
Թռչում էին երկնքից: Տէրը կրկին քեզ կ'օգնի:

Անց չը կացաւ քառորդ ժամ, Էլի կը տայ ցորեն դարի,
Վըշվըշալով դուրս եկան Առատ խոտ, պտուղ բարի:

ՈՒՏԵԼ

Ա յ ս օ ը

Նա ուտում եմ	Մենք ուտում ենք
Դու ուտում ես	Դուք ուտում էք
Նա ուտում է	Նոքա ուտում են

Վ ա ղ ը

Նա կ'ուտեմ	Մենք կ'ուտենք
Դու կ'ուտես	Դուք կ'ուտէք
Նա կ'ուտէ	Նոքա կ'ուտեն

Ե ը ե կ

Նա կեւալ	Մենք կեւանք
Դու կեւար	Դուք կեւաք
Նա կեւաւ	Նոքա կեւան

Ա յ ս օ ը, Վ ա ղ ը

Կեք	Կեքէք
Թո՛ղ ուտէ	Թո՛ղ ուտեն.

88. Փ Ո Ղ

Երեխայքը դեռ լաւ չէին ըմբռնել, թէ ինչպէս է լինում, որ ամէն բան կարելի է փողով գնել: Ուսուցիչը վերջրեց երկու կտոր չուան և ասաց. «Ի՞նչ պէտք է անել, որ իմանանք թէ այս երկու չուաններից որն աւելի երկայն է»:

ԵՐԵՒԱՅՔԸ. — Պէտք է չափել:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Ինչով պէտք է չափել:

ԱՄԷՆՔԸ. — Արշնով:

Չափեցին և իմացան, որ չուաններից մէկը տասնմէկ արշն երկայնութիւն ունէր, իսկ միւսը՝ միայն տասն արշն:

Ուսուցիչը շարունակեց. «Ահա երկու դոյլ, մէկը կարճ է ու լայն, միւսը՝ երկայն ու նեղ. ո՞վ կարող է ասել, թէ որն աւելի ջուր կը պարունակէ»:

Երեխայքը զանազան կարծիքներ յայտնելով, հարկ եղաւ դոյլերը չափել. վերջրին մի շնչ և շուտով երևեցաւ, որ դոյլերից մէկը հինգ շնչ ջուր էր պարունակում և միւսը՝ վեց:

«Գիտէ՞ք այժմ, թէ ինչի համար փողով են բան գնում», հարցրեց ուսուցիչը: Երեխայքը միմեանց երեսին նայեցան. նոքա դեռ չէին հասկացել:

Ուսուցիչն ասաց. «Նստե՛ք և օգնե՛մ, սիրելիք: Ահա մի սեղան և մի աթոռ. սոցանից որն աւելի թանկ արժէ: Չգիտէ՞ք, ես ձեզ ասեմ. սեղանը արժէ 4 ուրբի, իսկ աթոռը 1 ուրբի 50 կոպէկ:

Այժմ ասացէ՛ք, որն աւելի արժէ:

ԵՐԵՒԱՅՔԸ. — Սեղանը:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Եւ որքանով:

ԵՐԵՒԱՅՔԸ. — 2 ուրբի և 50 կոպէկով:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Դուք տեսնում էք, որ ես ուրբիանոցը գործ դրի սեղանի ու աթոռի արժէքը չափելու կամ որոշելու համար:

Սմբատը այս բացատրութիւնը լսելով՝ ասաց. «Բայց ինչի՞ պղինձը, արծաթը կամ ոսկին են գործ ածում առարկաների արժէքը որոշելու համար»:

Այդ բացատրելը շատ հեշտ է, պատասխանեց ուսուցիչը: Մի ժամանակ ասում էին. այս ինչ բանը արժէ երկու ոչխար, 5 դառը, կամ 2 եղ, 3 կով: Բայց այդ շատ անյարմար փող էր, որովհետեւ ոչ զրպանը կտրելի էր դնել և ոչ մանր կտորներ անել: Եթէ ոչխարը 2, 3, կամ 8 կտոր բաժանուէր, այդ կտորները չէր կարելի երկար ժամանակ պահ պահել. իսկ եթէ ոչխարը ողջ պահուէր, պէտք կը լինէր կերակրել նորան:

«Չնայելով այս անյարմարութեանը, մարդիկ երկար ժամանակ կենդանիներն ու բնական բերքերը փողի տեղ էին գործ դնում: Այսպէս՝ Նոալիայում առարկաների արժէքը որոշում էր եգներով, հին գերմանացւոյ մէջ՝ ձիաներով, Ռուսաստանում՝ կղնաքիւսի մորթով, Դանիայում՝ ցորենով: Այսօր իսկ, Պարսկաստանի թափառական ցեղերի մէջ արժէքը որոշում է ոչխարներով, կամ երբեմն նաեւ ցորենով, յարդով: Իսկ Ափրիկայի ներսերը նոյն նպատակի համար գործ է ածում աղը, որ այն կողմերը հազուադիւրս է և քարաւաններով է բերում: Ուրիշ տեղեր էլ կան, ուր փողի տեղ մի տեսակ խեցի են գործ ածում, որին կոչի ս են ասում: Բայց որովհետեւ այդ խեցիից շատ կայ, պէտք է մի պարկ լցնել այդ տեսակ փողից՝ մի եղ դնելու համար. իսկ այս յարմար չէ:

«Այն ինչ մետաղները այսպիսի քանակութեամբ չեն գտնւում. նոքա երկար ու ծանր աշխատանքով են ստացւում, պահպանւում են այնքան ժամանակ, որքան մարդ կամենայ, և նոցա կարելի է բաժանել մանր կտորների, որոնց արժէքը իրանց կշռի համաչափ կը լինի:

«Հասկանո՞ւմ էք այժմ», հարցրեց ուսուցիչը:

«Այո, հասկանում ենք, ասաց Սմբատը. փողով չափում են առարկաների իսկական արժէքը»:

89. ԻՆՉՊԷՍ ԵՆ ՓՈՂ ՓՈԽ ԱՌՆՈՒՄ:

Այս գիւղացի՝ Յովհաննէս Պետրոսեան Վարտիրոսեանց անունով և մականունով 1879 թուին մարտի տուած վնասներէ իրց առաջ եկած սաստիկ թանգութեան պատճառով մինչև այն աստիճան նեղ գրութեան մէջ ընկաւ, որ հետեւեալ գարնանայանի համար սերմացու ցորեն չունենալով՝ ստիպուած էր փող խնդրել իւր գրացիներէ այն պայմանով, որ վերադարձնէ նոցա իւր պարտքը նոր հնձի ժամանակ:

Բայց այն գիւղումը ոչ մի գիւղացի աւելորդ ցորեն չունէր. բոլոր ունեցածը դեռ ևս աշնանը ծախուած էր: Թէպէտ գիւղի խանութպանը շատ ցորեն ունէր, բայց նա պահանջում էր Վարտիրոսեանցից, որ իրանից գարնանը ստացած մի թաղար ցորենի փոխանակ աշնանը երկու թաղար վերադարձնէ:

Այս պայմանը ծանր թուեցաւ Վարտիրոսեանցին. ուստի նա վճռեց փող փոխ ուղել, որ գնայ մերձակայ գիւղը՝ նորանով ցորեն գնելու: Բայց նորա բաղադր իրանց գիւղումը գրանուեցաւ մի բարի վաճառական, որ համաձայնեցաւ փող տալ Վարտիրոսեանցին՝ աշնանը յետ ստանալու պայմանով:

Սորա համար նա նորան ասաց. «Բարեկամ, ինչպէս երեւում է, դու չքաւոր մարդ ես: Եթէ Սարգիս Վարդանեանցը կը համաձայնի պատասխանատու լինել քո փոխանակ այն դէպքում, որ կարելի է դու չկարողանաս նշանակած ժամանակին վերադարձնել ինձ իմ փողը, ես քեզ փող կը տամ»: Վարտիրոսեանցը սորան ոչինչ չունէր ասելու: Իսկ Վարդանեանցը խղճալով նորա վերայ՝ համաձայնեցաւ երաշխաւոր կանգնել նորա կողմից: Եւ գիտենալով, որ ամէն փոխառութեան համար, օրէնքի դրութեան համեմատ պէտք է մի առանձին պարտամուրհակ գրել, Վարտիրոսեանցն ու Վարդանեանցը տուին վաճառականին հետեւեալ

ՎԿԱՅԱԹՂԹԵՐԸ

Ա.

«1880 թուի փետրուարի 1-ին. ես ներքոյ ստորագրեալ երևանայ նահանգի, Նախիջևան գաւառի, Նորաշէն գիւղի բնակիչ Յովհաննէս Պետրոսեան Վարտիրոսեանցս փոխ առայ Նախիջևանի քաղաքացի Յ-րդ. կարգի (ГИЛДІЯ) վաճառական Պողոս Յովսէփեան Առկասեանցից քսան ուրբի արծաթ (20 ո. ա.) ութ ամիս ժամանակով, այսինքն՝ մինչև այս տարուայ հոկտեմբերի 1-ը օրէնքով սահմանուած տոկոսով: Ի հաստատութիւն վերոյիշեալի ստորագրում եմ սեպհական ձեռքովս. գիւղացի Յովհաննէս Վարտիրոսեանց»:

Բ.

«1880 թուի փետրուարի 1-ին. ես ներքոյ ստորագրեալ երևանայ նահանգի, Նախիջևան գաւառի, Նորաշէն գիւղի բնակիչ Սարգիս Վարդանեանցս երաշխաւորում եմ իւր ժամանակին ճշտութեամբ հատուցանելու գիւղացի Յովհաննէս Վարտիրոսեանցի կողմից վաճառական Առկասեանցին քսան ուրբի արծաթ՝ օրէնքով սահմանուած տոկոսով սկսեալ փետրուարի 5-ից մինչև այս տարուայ հոկտեմբերի 1-ը: Ի հաստատութիւն վերոյիշեալի ստորագրում եմ սեպհական ձեռքովս՝ Սարգիս Վարդանեանց»:

Փողերը ստանալով, Յովհաննէս Վարտիրոսեանցը գնեց ցորենը, ժամանակին ցանեց, ժամանակին հնձեց և ժամանակին վճարեց Առկասեանցին 20 ո. արծաթ և 80 կոպէկ տուելու: Եւ արծաթ և 80 կոպէկ կրո ութ ամիսուայ համար: Նա չէր ցաւում այս 80 կոպէկի վերայ, որովհետեւ նա ցորեն ցանելով՝ Առկասեանցի փողով վաստակեց 80 ուրբի:

զողի ճիւթ լինեն: Մեղուապանը գալիս է, նոցա թափ է տալիս կօթի մէջ և դնում է նոր փեթակում: Նիթէ մեղուապանը ուշանում է, նորա դնում են դէպի անտառները՝ բնակարան դանելու:

Միւսնոյն փեթակը տարուայ մէջ 3—4 անգամ ձագ է տալիս: Աշնանը որձամեղուններին դուրս են անում փեթակից, որովհետեւ եթէ նոքա մնան, կ'ուտեն բոլոր մեղրը և խեղճ աշխատանքներին համար ձմեռուայ պաշար չի մնայ: Մեղուն թէև արտաքին ականջ չունի, բայց կարելի է հաստատել, որ նա լսում է, որովհետեւ աղմուկից փախչում է: Մեղուն երեք զոյգ ոտիկներ ունի, առաջինը ամէնակարճն է. իսկ ետեւինը՝ ամէնաերկայնը: Նա երկու զոյգ թև ունի: Ձմեռը մեղունները թմրում են: Այդ ժամանակ նոքա շատ քիչ են շարժւում և սակաւ են ուտում:

91. ԽԽՈՒՆՔԸ և ՄԵՂՈՒՆԵՐԸ

Մէկ օր խխունքը սողալով մօտաւ մի փեթակի մէջ: Բոլոր մեղունները ժողովուեցան նորա շուրջը զարմանալով: Չէին կարողանում հասկանալ, թէ ինչ էր ուզում այս կենդանին, որ իւր տունը մէջքին շալակած՝ ման էր գալիս:

Մեղունները ամէն կերպով աշխատեցին, որ խխունքին դուրս անեն. բայց նոցա աշխատանքը զուր անցաւ: Վերջապէս մէկ ուրիշ հնարք գտան: Մոմով փակեցին խխունքի պատեանի բերանը, այնպէս որ խեղճ կենդանին չէր կարողանում շարժուիլ: Փոքր ժամանակից յետոյ սառուկեց խխունքը և նոցա գործին էլ արդելք չէր լինում:

ԲԱՅ ԱՆԵԼ

Ա յ ո Ր

Ես բաց եմ անում Մենք բաց ենք անում

Դու բաց ես անում Դուք բաց էք անում

Նա բաց է անում Նոքա բաց են անում

Ա ն ց ե ա լ ո Ր Ը

Ես բաց էի անում Մենք բաց էինք անում

Դու բաց էիր անում Դուք բաց էիք անում

Նա բաց էր անում Նոքա բաց էին անում

Ե Ր Ե Կ

Ես բաց արի Մենք բաց արինք

Դու բաց արիր Դուք բաց արիք

Նա բաց արեց Նոքա բաց արին

Վ ա զ ր

Ես բաց կ'անեմ Մենք բաց կ'անենք

Դու բաց կ'անես Դուք բաց կ'անէք

Նա բաց կ'անէ Նոքա բաց կ'անեն

Ա յ ո Ր, Վ ա զ ր

Բաց արա Բաց արէք

Թող բաց անէ Թող բաց անեն

Թաց անել, խաղ անել, բաց լինել

Վաչը ընկնիւ, վեր թռչել, անց կենալ

Վ ա զ ր

Թաց կ'անեմ, խաղ կ'անեմ, բաց կը լինեմ

Վաչը կ'ընկնեմ, վեր կը թռչեմ, անց կը կենամ

92. ՈՍԿԻ ԵՒ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Մի անգամ խօսք բացուեցաւ ոսկու վերայ, և ուսուցիչը պատմեց հետեւեալը.

«Մեզանից շատ առաջ մի զօրեղ թագաւոր բաղմամբ իւր զօրքով ձանադարհ ընկաւ՝ գնալու հեռաւոր երկրներ նուաճելու համար. նա հասաւ մի փոքրիկ ու անծանօթ երկիր: Այս երկրի իշխանը նորա առաջ բերեց ոսկէ հաց, ոսկէ միս և ոսկէ մերգ:

— Միթէ ձեզանում ոսկի՞ են ուտում, հարցրեց թագաւորը:

— Ո՛չ, պատասխանեց իշխանը. բայց սովորական հաց, միս ու միրգ անշուշտ ձեր երկրումն էլ կայ, և հարկաւորութիւն չունէիք այդքան հեռու տեղից դալ՝ այստեղ ուտելու համար:

«Ի՞նչ է սովորեցնում այս պատմութիւնը»:

Բոլոր երեխայքը միաբերան աղաղակեցին.

«Այն՝ որ ոսկին չէ ուտում»:

— Անտարակոյս, և հադնելքն էլ չեն շինում ոսկուց, ոչ էլ աները: Հապա ինչո՞ւ ոսկին արժէք ունի:

— Որովհետեւ նորանով գեղեցիկ զարդեր են շինում, ասաց մէկը:

— Եւ փող են կտրում, աւելացրեց միւսը:

— Եւ փողով, վերայ բերեց ուսուցիչը, կարելի է գնել ամէն բան, ինչ որ մարդուս հարկաւոր է: Բայց եթէ մի անմարդաբնակ տեղ լինէք ու մի մեծ կտոր ոսկու հանդիպէք, դիցուք հարկւր հազար ուրիշ արժողութեամբ, ի՞նչ կ'անէք այդ ոսկով»:

Երեխայքը չգիտէին, թէ ինչ պատասխան տան:

«Դուք, շարունակեց ուսուցիչը, անտարբերութեամբ կ'անցնէիք ոսկու մօտով ասելով. Ա՛խ, երանի թէ երկաթ լինէր: Երկաթը դոնէ մի բանի պէտք կ'ը գար. նորանից կարելի կ'ը լինէր կացիւններ, զանակներ, բեռներ շինել: Դուք հասկանում էք ուրեմն, որ ոսկին ինքն ըստ ինքեան շատ քիչ արժէք ունի. նա ոչ մի հարկաւոր բան է, ոչ օգտակար, այլ

միայն զուարճաւի: Մարդիկ միայն այն պատճառով են ոսկու հետեւից ընկնում, որ նորանով օգտակար բաներ՝ ձեռք բերեն, որովհետեւ ոսկուց, ինչպէս և արծաթից՝ ոչ պղնձից, փող են կտրում, և փողով կարելի է ամէն բան ձեռք բերել: — Այժմ ես պարզ հասկացայ, ասաց Սմբատը: Դու թէ ոսկին ու թէ փողը ոչ թէ հարստութիւններ են, այլ միմիջոց են հարստութիւնը ձեռք բերելու համար: Գտնա՞ւ մա՞մ էլ մա՞մ ի՞նչ ցնտ մայի՞ գլխից զո՞ւրմացայ մի՞ ի՞նչ էլ օր ի՞նչ մայի՞ ցնտ:

93. ՓՈՒՆՏՈՒ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Նորաչէն գիւղի բնակիչները սիրում էին իրանց գիւղական անտառչէն և շատ անգամ միասին զրոյց էին անում և ուրախ ժամանակ էին անց կացնում: Մի անգամ էլ խօսք ընկաւ այն բանի վերայ, որ վաճառական Ղուկասեանցը շուրս է գրք նուաճիրանց գիւղից:

— Այդպէս, սիրելիք, ասաց ուսուցիչը իրան շրջագատող գիւղացիներին, տունց նորա մեր ապրուստը բաւական կ'ը դժուարանայ: Ղուկասեանցը փող էր տալիս ձեզ և ձեզնից պաշտօն հանջում էր ընդ ամէնը ուրբա՞ն 6 կոպէկ անկոս մի տարուայ համար: Ապա մէկ փորձեցէք ուրիշեց փող ուղղել:

— Ի՛հ, շատերին ենք փորձել, պատասխանեց մի երիտաճ օտարը, որ ուսումնասիրանում բացի գրել կարդալուց՝ հաշիւ էլ էր սովորել: Գնում ես մէկից սերմացու ցորեն փոխ ուղեղու, և քեզնից ութ ամսուայ համար մէկ թաղարին երկու ներք թաղար են պաշտնջում: Այսպէս անդրելը ձեռնառն չէ. յիշաւ ինձ մեզ օղնութիւն կ'ը հասցնէ:

— Մենք ինքներս մեզ կ'օղնէք, վերայ բերեց ուսուցիչը. գիւղն էլ կ'օղնէ մեզ: Եւ որ օրուայ համար են գիւղական փողերը, եթէ մեր նեղութեան ժամանակը մեզ պէտք չեն դայ: Բայց ես ձեզ մի բան պէտք է հարցնեմ. չէք կարող արդեօք ամէն մէկդ մի լաւ գործի համար տարէնը երկու ուրբա՞ն տալ: Սակաւանք պատասխան տուեց. «Երկու ուրբա՞ն էլ ի՛նչ փող է, որ մարդ լաւ գործի համար ինայի. իւրով չեմ ուտի, ցամաք կ'ուտեմ, պրծաւ գնաց»:

— Ոչ որ չի խնայի, ձայն տուին շատերը, միայն թէ կա-
րողանանք մեր տարեկան ապրուստը ձեռք բերելու
— Լսեցէք ուրեմն, ասաց ուսուցիչը. ահա ի՞նչ կ'անենք
մենք. ամէն մէկս տարեկան երկու ուսուցիչ կը հանենք. կամ թէ
ոչ ցանկանում է, թող միայն նա տայ: Բոլոր ընկերներն իս-
վճարներէն մի փոքրիկ գումար կը դոյանայ. փոխառու-
թեան համար. այսպիսով մենք կը կազմենք մի փոխա-
ռու ընկերութիւն: Իւրաքանչիւր ընկեր իրաւունք կ'ունե-
նայ ընկերութեան փողից փոխ առնել մինչև 50 ուսուցիչ ար-
ծաթ, ամէնափոքր տոկոսով. և որպէս զի ընկերութեան գու-
մարը անվտանգ մնայ, իւրաքանչիւր փոխառու երաշխաւոր
կը ներկայացնէ, ինչպէս Վարդանեանցը երաշխաւոր կանգնեց
Մարտիրոսեանցին: (Երես 138.) Տոկոսները կը գումարուեն յո-
գուտ ընկերութեան և որքան շատ փոխ կ'առնեն մեզնից, այն-
քան շուտ կ'աճի մեր գրամագլուխը: Սկզբումը, քանի որ
մենք դեռ քիչ փող կ'ունենանք, կը խնդրենք մեր ասնուտե-
րից, որ փաւղական փողից մի 500 ուսուցիչ փոխ տայ մեզ բոլոր
ընկերներին պատասխանատուութեամբ: Ահա, թէ ինչպէս մենք
ինքներս կարող ենք օգնել մեզ:

Գիւղացիներին շատ հաճոյ թուեցաւ այս խելացի առա-
ջարկութիւնը: Խնդիր ներկայացրին գաւառապետին. և
նա գովեց, ասելով, որ այդ շատ լաւ միտք է: Գաւառապետը
զրեց նա հանգապետին, նա էլ զրեց Պետերբուրգ մինիս-
տրին, և իրաւունք տուին Նորաշէնումը փոխառու ընկերու-
թիւն հիմնելու: Այնուհետեւ գիւղացիք սկսեցին հարստանալ
և այլևս ուրիշ օգնութեան կարօտութիւն չէին զգում:

ՍԿՍԵԼ ՊԱՏՄԵԼ

Այսօր ես սկսում եմ պատմել: Անցեալ օրը դու սկսում էիր
պատմել: Երեկ նա սկսեց պատմել: Վաղը մենք կը սկսենք պատ-
մել: Սկսե՛ք պատմել:==
Ես ուզում եմ գրել: Դու աշխատում էիր ջնջել...:

Հաց ուտել, ջուր խմել, Փայտ տաշել, Տուն շինել:
Ես Հաց եմ ուտում. դու ջուր էիր խմում. նա փայտ
տաշեց. մենք առնւն կը շինենք:

ՊԱՌԿԵԼ ԲՆԵԼ

Նա պառկում քնում է. պառկում քնում էր. պառկեց քնեց.
կը պառկի կը քնի. թող պառկի քնի:

94. ՄԻՋԱՏՆԵՐ

Կան այնպիսի մանր կենդանիներ, որոնց մարմինը երկու
երեք տեղ միջատուած է և այդ մասները բարակ ջղերով
կապուած են միմեանց հետ: Այդպիսի կենդանիները կոչում են
միջատն եր: Սորա իրանց կողքերի վերայ եղած ծակերովն են
շունչ առնում: Միջատների մէջքը բարակ ոսկրով է պատած
և նոցանից մի քանիսը բացի ոտքերից՝ թւեր էլ ունեն: Մի-
ջատները ոչ ուղեղ ունեն, ոչ՝ քիթ և ոչ՝ արտաշնունք:
Սովորաբար միջատի բերանը իւր գլխի տակն է լինում: Իսկ
ծամելիքը՝ բերանի երկու կողմը. և բերանում ատամի նման
մանր ու լեզու կայ: Նորա սիրտ ու շնչերակ չունեն, և նոցա
արիւնը սպիտակ է ու սառը:

Միջատները ոչ չորքոտանիների պէս կաթն ունեն և ոչ
թռչունների պէս իրանց հաւկիթի վերայ են թռչաւ նստում:
Այլ նոցանից շատերը իրանց ձուաները ծառի կեղևների վերայ
են ածում. ոմանք կենդանիների վերայ են ձգում իրանց ձուա-
ները և ոմանք՝ լճի նման կանգնած ջրերի վերայ: Նրբ միջատը
ձուից դուրս է գալիս, թրթուր է լինում: Այդ Ժամանակ նա
խիստ շատակեր է: Յետոյ հարսնեկ է դառնում և ամէնէին
կերակուր չէ ուտում: Թէպէտ կան մի քանի տեսակ միջատ-
ներ, որոնք ուտում են: Յետոյ հարսնեկից դուրս գալով՝ թի-
թեռ է դառնում և համարձակ թռչկոտում ու ձու է ածում:

Որոշ չէ իմացում, թէ միջատներն ինչպէս են հոտ
առնում կամ՝ ձայն լսում: որովհետեւ նոցա վերայ քիթ կամ
ականջ չէ երևում: Կան այնպիսի միջատներ, որոնք աչք չու-

նեն. բայց կարիճը վեց աչք ունի, սարգը՝ ութ, բազմոտանին՝ երեք: Նոքա աչքերն ամէնեւն չեն շարժում: Ոմանց բերանը իրանց կնճիթն է, ինչպէս ճանձինը: Նատերը վեց ոտք ունեն, ոմանք աւելի. և սովորաբար իւրաքանչիւր ոտքը չորս կտորից է լինում բաղկացած: Բացի մի քանի տեսակ միջատներից՝ զրեթէ ամէնքի թևերն էլ չորս չորս հատ են:

95. ՄԵՔԵՆԱՅ

Մի անգամ ուսուցիչը իւր մի քանի աշակերտների հետ դաշտումը զբոսնում էին: Նրբ նոքա մօտեցան մի ջրաղացի, ուսուցիչն ասաց. «Կար ժամանակ, երբ ցորենի հատիկները սանդի մէջ ծեծում և ապա մաղից անց էին կացնում ալիւր ստանալու համար»:

ԱՐՇԱԿ. — Այդ շատ դժուար և շատ ծանր պէտք է լինէր:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Անտարակոյս: Ամէն տան մէջ պէտք է մէկը ամէն օր մի քանի ժամ շարունակ ցորենը ծեծելով պարապէր: Իսկ այժմ:

ՍՄԲԱՏ. — Ցորենը ջրաղացն են տանում:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Եւ յաճախ միայն մի ջրաղացպան բաւական է ամբողջ գիւղի ցորենը աղալու:

ՏԻԳՐԱՆ. — Ահա նայեցէք. ջրաղացպանը լինում է ցորենը մի տեսակ փայտէ ձազարի մէջ. կամաց կամաց հատիկները թափւում են երկանաքարերի վերայ, օրոնցից վերինը պտտուելով՝ հատիկները աղում է և աղածը ածում է մի փայտէ արկղի մէջ:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Բայց այժմ մեքենան աւելի հեշտ և շուտ է վերջացնում գործը: Այն քաղաքներում, ուր որ արհեստները աւելի կատարելագործուած են, այդ քո ասած փայտէ արկղի մէջ մի մաղ կայ պարկի ձևով կախ արած, որ անդադար շարժւում է, այնպէս որ ալիւրը մաղուելով ժողովւում է արկղի մէջ: Նրբ բոլոր հատիկները աղուած են, այսինքն երբ ձազարը դատարկ է, մի փոքրիկ զանգակի ձայն է լսւում, որ իմաց է տալիս ջրաղացպանին, թէ պէտք է ձազարի մէջ ուրիշ հատիկներ ածել:

ՍՄԲԱՏ. — Ի՜նչ հիանալի բան:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Արդարեւ, հիանալի է: Մեքենան կատարում է գործի ամէնամեծ և միանգամայն ամէնադժուար մասը. բացի սորանից նա արագ և լաւ է բանում: — Առաջուայ ժամանակները արհեստաւորները կարծում էին, որ եթէ մեքենաները շատանան, իրանք անգործ կը մնան. իսկ այժմ փորձը ցոյց տուեց, որ մեքենաները ոչ միայն վնաս չեն բերում, այլ և օգտակար են արհեստաւոր դասի համար:

ԱՐՇԱԿ. — Ի՞նչպէս կարելի է բացատրել այդ բանը:

— Շատ հասկանալի է, ասաց այնտեղ պատահող գիւղի տանուտէրը: Մեքենաները շուտ բանելով՝ պակասեցնում են ապրանքների գինը: ապրանքները աւելի են ծախւում, ուրեմն և աւելի են շինւում: արհեստաւորների թիւն էլ հարկաւ պէտք է աւելանայ:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Շատ ճշմարիտ է: Հին ժամանակներում մի գիրք ունենալու համար, պէտք էր ձեռքով արտագրել. դրա համար երբեմն երեք ամիս ժամանակ էր հարկաւոր, և ուրեմն այդպիսի մի գիրք ձեռք բերելու համար՝ պէտք էր արտագրողն երեք ամսուայ վարձը վճարել, զիցուք 200 ռուբլի: Այսօր, որ տպագրութեան արհեստը տարածուած է, 200 ռուբլով գուցէ կարելի լինի 200 հատոր այդպիսի գիրք ձեռք բերել: Քիչ մարդիկ կարող էին գնել այդ գրքերից. մինչդեռ այժմ հազարաւոր մարդիկ կարող են 1 ռուբլանոց գիրք գնել: Գրքերի գինը պակասելով, առաջուանից աւելի են շինւում, և ով որ առաջ տասը գիրք ուներ, այսօր տպագրութեան շնորհիւ հազարաւորն ունի: Տպագրութեան շնորհիւ է նոյնպէս, որ ուր որ առաջ մի արտագրող կար, այժմ հարիւրաւոր արտագրողներ ենք գտնում:

ՏԱՆՈՒՏԵՐԸ. — Մի արհեստաւոր, որ օրէնը հինգ դանակ է շինում և հատը կէս ռուբլով է ծախւում, մեծ բան չէ շահում: Եթէ հնար ունենայ տասը դանակ շինելու և հատը 40 կոպէկով ծախելու, աւելի կը շահի, թէև գնողների համար դանակների գինը պակասեցրած կը լինի: Իսկ եթէ մեքենայի օգնութեամբ օրը 100 դանակ դուրս բերէր և հատը

15 կոպէկով ծախէր, նա կը հարստանար. և արժանի կը լինէր հարստանալու, որովհետեւ այդպիսով միջոց կը տար դանակները ձեռք բերելու այն անձանց, որոնք չեն կարող 15 կոպէկից աւելի ծախսել այդ օգտակար գործիքի համար:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ.— Գորան ասում են՝ դանակները ամէն կարգի անձանց մատչելի անել: Եթէ մարդ կարողանար 1 ռուբլով կօշիկ կարել, էլ տրելս հագնողներ և բոբիկ ման եկողներ չէին լինի. և եթէ կարելի լինէր մի վերարկու 2 ռուբլով տալ, . . .

ԱՐԱՄ.— Աժան գնով օգտակար ապրանքներ պատրաստել և մի և նոյն ժամանակ փող վաստակել, թէ արտագրողի և թէ սպառողի համար ձեռնասէ է. դորանով գործաւորը ոչ միայն ինքն է շահւում, այլ և հասարակութեանը ծառայում թիւն է մատուցանում. այդ կատարելալ բարերարութիւն է:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ.— Ուրեմն մեքենաները ազատում են արդկանց ամէնաժանր աշխատութիւններից. բազմացնում են արգիւնքները, պակասեցնում են ապրանքների գները և ամէն կարգի ու կարողութեան տէր անձանց մատչելի են անում: Մանաւանդ թէ մեքենաները այնպիսի ծանր աշխատութիւններ են կատարում, որ մարդիկ չեն կարող անել, ինչպէս շոգեշարժ մեքենաները: Մի խօսքով, մեքենան ժողովրդի թանկագին բարեկամն է:

ԿԱՐԵԼ, ԿԱՐԵԼ ՏԱԼ,

ԿԱՐԵԼ ՏԱԼ ՏԱԼ

Եւ կարում եմ, կարել եմ տալին, կարել եմ տալ տալին.
Դու կարում էիր, կարել էիր տալին, կարել էիր տալ տալին.
Նա կարեց, կարել տուեց, կարել տալ տուեց.
Մենք կը կարենք, կարել կը տանք, կարել տալ կը տանք.
Կարել, կարել տուր, կարել տալ տուր.
Կարեցէք, կարել տուէք, կարել տալ տուէք:

96. ԴԵՐՁԱԿ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆՅԻ

ՀԱՇԻԻԸ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԻՆ

Վերին Ագուլիս. 20^ա մայիսի 1881 թ.

Քանի՞ հատ.	ԿՏՈՐԸ ԵՒ ԿԱՐԵԼԸ	Ռուբլի	Կոպէկ
1	Վերնազգեստ. 3 արշին մահուկ	6	—
1	Անդրաժարտիք. 2 արշին	4	—
1	Բաճկոն. 1 արշին 2 ռուբլանոց մահուկ	2	—
—	12 արշ. աստառացու կտոր՝ արշինը 20 կոպէկանոց	2	40
—	Մի գիւժին կոճակ վերնազգեստի համար	—	40
—	Մի գիւժին կոճակ բաճկոնի համար	—	35
—	8 արշին եղբրապատ	—	80
—	Դերձան գնաց	—	50
—	Վերնազգեստի, անդրաժարտիքի և բաճկոնի կարելաժարձ	5	50
Ընդ ամէնը		21	95

Մարտիրոս Պետրոսեանց.

1881 թ. Մայիսի 21-ին այս հաշւումը Կարապետ Յովհաննիսեանցից բոլոր հասանելի փողը լիովին ստացայ

Մարտիրոս Պետրոսեանց.

97. ՀԱՅ

Հացը իբրև սննդարար նիւթ՝ մարդու աշխատութեան ու հոգսերի գլխաւոր առարկան է, որովհետեւ անհրաժեշտ է մեր ապրելու համար: Այս է պատճառը, որ երբ մի երկրում երկար ժամանակ երաշտ է լինում, կամ մի երկիր յարմարաւոր ճանապարհներ չունի, հացը թանկանում է: Այդ ժամանակ հացի գինը սովորականից այնքան է բարձրանում, որ չքաւոր և աղքատ հասարակ ստորին կարգի մարդիկ չեն վարողանում հաց ձարել: Ուստի սկսում են ծախել ուրիշ անային հարկաւոր բաները՝ որ հաց գնեն: Հացի այդ աստիճանի թանկութիւնը ասում է սով: Սովի ժամանակ հազարաւոր մարդիկ են մեռնում քաղցածութիւնից: Եւ որովհետեւ շատերը ճարակաւոր սկսում են ուտել զանազան խոտեղէն ու ձիու և իշի միս, այս պատճառով շատերը հիւանդանում ու մեռնում են: Այդ հիւանդութիւնը տարածուելով դառնում է տարափոխիկ հիւանդութիւն. և այն ժամանակ մի կողմից սովը, միւս կողմից հիւանդութիւնը ոչնչացնում են գրեթէ բնակիչների կէտը:

Թէպէտ հացը դարուց ու եգիպտացորենից էլ են պատրաստում, բայց գլխաւորապէս թխում են ցորենից ու վարսակից: Ցորենից պատրաստած հացը սպիտակ է լինում, իսկ վարսակից թխուածը՝ սև: Երկու տեսակն էլ թխւում է ալիւրից, խմորիսաշից, ջրից և աղից. այս բոլորը միասին հունցում են. դորանից ստացւում է մի կակուղ բան, որ կոչւում է խմոր:

Իրաշտերում, ցորենի արտերում գերանդիով ու մանգաղով հնձում են ցորենի հասկերը, կապում են միասին, խուրձեր են շինում և հարիւրաւոր խուրձեր մի տեղ իրար վերայ դնելուց յետոյ՝ գիւղացին գալիս է, խուրձերը դարսում է սայլերի վերայ ու տանում է իւր կալը: Կալումը ցորենի հասկերը կալսելուց յետոյ՝ ցորենը բաժանւում է յարդից. յարդը պահում են մարտիներում, իսկ ցորենը՝ լցնելով պարկերը՝ տանում են ջրաղացը և աղում ալիւր են շինում: Այդ ալիւրից իրանց տարեկան պաշարը վերցնելուց յետոյ՝ մնացածը կրկին

պարկերում լցնելով՝ դարսում են սայլերի վերայ և տանում են քաղաք՝ ծախելու:

Մարդիկ գնում են ալիւրը, տուն են տանում: Տանը այդ ալիւրը մաղում են, և թեփը հանում են առանձին: Եւ այդ խմոր են շինում և խաշը մէջը դնելով՝ տաշի երեսը տաք ծածկում են ու 10 ժամուայ չափ դնում են մի տեղ, մինչև որ խմորը թթու խաշի ներգործութիւնից թթուելով՝ բարձրանում է և առաջուանից երկու անգամ աւելի մեծ տեղ է բռնում: Երբ խմորը գալիս է, դնում են ու տանում են վաճաճ և կրակը մէջը թողած թորոնում թխում են:

Իսկ թեփը ջրի հետ խառնելով՝ ուտեցնում են հաւերին ու բադերին, կամ թեփից մախոխ են պատրաստում, կամ ծախում են խաղաղորդների վերայ, որոնք նորանով մաքրում են կաշիները:

Առանց խաշի հացը ծանր գորս կը գայ և սննդարար չի լինի, որովհետեւ դժուարամարս է լինում:

Եթէ հացը լաւ թխուած է և երկար ժամանակ ու խոնաւ տեղ է լինում դրուած, բորբոսնում կամ ծաղկում է: Բայց բորբոսնած հացը շատ վնասակար է, ինչպէս վնասակար է թոյնը: Փոքր երեխաներն աւելի շատ են վնասւում այդպիսի հաց ուտելուց: Բայց շատ ծնողներ այդ հասկանալով՝ դիտմամբ ծաղկած հացը ուտեցնում են երեխաներին, ասելով, թէ բորբոսնած հաց ուտողը փող կը գտնէ: Թէպէտ երեխան այդպիսով փող չի գտնի, բայց թեթեամիա ծնողներն այդպէս են անում, որ բորբոսնած հացն էլ ուտուի, զուր չանցնի: Տակն այրուած հացն ուտելը նոյնպէս վնասակար է:

Ալիւրից ոչ միայն մեղ համար ենք հաց պատրաստում, այլ և եկեղեցումն շիւարք են գործում. և այդ նշխարքը գինու մէջ թաթախելով՝ քահանան սրբութիւն է տալիս ժողովրդին ու հաղորդում:

Առանձին. — «Հացի կարածը թուրը չի կտրի»։ — «Ինչ տեղ հաց, այնտեղ կից»։ — «Աղ ու հաց՝ սիրաւ բաց»։

98. ԴԳՆԱԽՈՐԻ ՀԱՅՐ

Մի քարայրում բնակւում էին մի ձգնաւոր, իւր հաւատարիմ ծառան և պահապան շունը: Տէր Աստուածը ուղեց փորձել այդ ձգնաւորի հաւատը և մուրացկանի կերպարանք առնելով՝ կանգնեց նորա դրան առաջը և հաց խնդրեց:

— Տուր, ասաց ձգնաւորը ծառային, տուր աղքատին իւր մասը:

— Տէր, ասաց ծառան, միայն մէկ հաց է մնացել. էլ ի՞նչ կը մնայ քեզ, ինձ, ու մեր շանը:

— Տուր, ասաց ձգնաւորը, մի վախենար, Աստուած կը հոգայ:

Ծառան առաւ դանակը, չափեց ու չորս հաւասար կտոր բաժանեց այն հացը. մէկ կտորը մուրացկանին տալով՝ բըրթմընջալով ու դժգոհութեամբ ասաց.

— Մէկը քեզ, մէկն ինձ, մէկը ձգնաւորին, մէկն էլ մեր շանը:

Ետո չանցաւ և Տէրը աւելի թշուառ կերպով եկաւ հաց խնդրեց:

— Տուր, ասաց ձգնաւորը, իմ կտորը մուրացկանին. Աստուած ողորմած է: — Ծառան տուեց:

Քիչ ժամանակից յետոյ աւելի սոված գէմքով եկաւ Տէրը երրորդ անգամ և հաց խնդրեց:

— Տուր, ասաց ձգնաւորը, տուր քո մասը. Աստուած ողորմած է:

Ծառան իւր մասն էլ տուեց:

Քիչ էլ անցաւ, և Տէրը կաղ, կոյր, մերկ և ողորմելի մարդու կերպարանք առած՝ եկաւ չորրորդ անգամ և ողորմութիւն խնդրեց:

— Տուր իրան շան համար պահած բաժինը. խեղճ է, ասաց ձգնաւորը. Աստուած, որ աղաւանդին կերակրում է, մեզ համար էլ կը հոգայ: — Ծառան կատարեց հրամանը:

Մուրացկանը աներևութացաւ: Ծառան դուրս գնաց և

ի՛նչ տեսաւ: Զորս քարաւան էր գալիս՝ հացով, մրգով ու զինով բեռնաւորութեամբ: Ծառան ուրախ ուրախ առաջ վազեց. նա մարդ չտեսաւ քարաւանների հետ, այլ իւրաքանչիւր քարաւանի մէջքին մի մի դրօշակ տեսաւ, որոնց վերայ ոսկէ տառերով գրուած էր. «Նա» որ կերակրում է աղաւաններին, չորս քարաւան է ուղարկում ձգնաւորին, որ Նորոն այսօր չորս անգամ կերակրեց: Մէկը լինի ձգնաւորին, մէկը ծառային, մէկը շանը, իսկ չորրորդը թող մնայ Աւղարկող աղքատ որդեկանցը:

99. ՀԱՐԱՅ

Հին ժամանակ Հայաստանում մի նահապետ կար Արմայիս անունով, որ շատ գործունեաց էր: Զարքաշ, ժուժկալ կեանք էր անց կացնում. իւր բոլոր ջանքը դործ էր դնում երկիրը շէնցնելու և իւր ժողովուրդը խնամելու վերայ: Շինել տուեց գիւղեր և մի քաղաք, որ իւր անունով Արմա իւր կոչուեցաւ:

Բայց իւր որդի Նարան հօր պէս ժրագլուխ ու աշխատասէր չեղաւ: Նա անհոգ ու թոյլ կեանք էր անց կացնում. խելքն ու միտքը ուտելու էր տուել: Մէնակ իւր փորը լցնելու համար ման էր գալիս գիւղերն ու պարտեզները և ուր որ լաւ կաթ, պանիր, սեր և ուրիշ լաւ բաներ ու մրգեր էր տեսնում՝ բերել էր տալիս և ուտում: Արովհետեւ նահապետի որդի էր, այդ պատճառով գիւղացիք նորա բոլոր ուղածը բերում էին. բայց իրան չէին սիրում:

Ետան շատ զուակներ ունէր, որոնք իրան պէս շատաւ կերներ եղան: Արմաւրի մէջ ամէն մարդ սկսեց գանդատուիլ նոցա որկրամալութիւնից, և Արմայիսի աչքից ընկան: Աւստի նա մտածեց, որ իւր որդուն մի հեռու տեղ ուղարկէ և ժառանգութիւնից զրկէ: Արագած լեռան ստորոտը շատ բերրի էր. Արմայիսը իւր որդուն ու թոռներին այնտեղ ուղարկեց, որ գնան և որքան սիրաները տայ ուտեն: Շարայի անունով այն երկիրն էլ Շիրակ կոչուեցաւ, որ այժմ Շորագեալ է ասում: Այդ Շիրակ գաւառում է Աղէքսանդրոպոլ քաղաքը:

Այդ գաւառից շատ հաց է դուրս գնում շրջակայ քաղաքները: Շարան նիրակում այնչափ անուն ստացաւ իւր շատակերութեան համար, որ երբ Հայաստանի գիւղացիները ուզում էին մի շատակեր մարդու պարսաւել, ասում էին, «Եթէ քո օրկորը Նարայի օրկորն է, մեր ամբարն երբ Շիրակայ ամբարները չեն»:

Այսպէս վատ անուն թողեց Շարան. մինչդեռ իւր եղբայր Ամասիան ժուժկալ ու գործունեայ նահապետ եղաւ, Հայաստանի այլ և այլ կողմերը շինութիւններ ձգեց, մի մեծ ու բարձր լեռան մօտ քաղաքներ շինել տուեց, և այդ լեռուր իւր անունով Մասիս կոչեց, որին էլ Արարատ են անուանում: Այդ լեռուր չորս վերստից աւելի բարձրութիւն ունի. ինքը երկուուրեակ իրար կպած շաքարի գլխների պէս է, որոնցից մէկն աւելում է Մեծ Մասիս իսկ միւսը՝ Փոքր Մասիս և որոնց գագաթները ամբողջ տարին ձիւնով ծածկուած են: Մասիսը Նրեանի մօտ է: Զրհնելի ժամանակ նորա վերայ իջաւ նոյն տապանը:

100. ՍՊՈՒՆԳ

Կարելի է հաւատար, եթէ ձեզ ասեն թէ այն սպունգը, որ դուք գործ էք անում գրաստխտակի երևոր մաքրելու համար, մի ժամանակ կենդանի էր ձեզ պէս և ապրում էր ծովերում: Թէպէտ, պէտք է ասել, որ նա այնպիսի կենդանի է, որ գրեթէ ոչ մի բանով կենդանու նման չէ. նա աւելի բոյսի է նման քան՝ կենդանու, որովհետեւ չէ էլ երևում թէ նա շարժւում լինի կենդանու պէս: Սպունգը սիրում է ստորջրեայ ժայռեր և աւելի շատ պատահում է ժայռոտ եզերքների վերայ, բայց ոչ շատ խոր տեղերում: Մի քանի փոքրիկ սպունգներ կան, որոնք բնակւում են խեցեգետինների և խխուճների վերայ ու տեղափոխւում են նոցա հետ: Սպունգը մինչև մի ոսնաչափ մեծութիւն է ունենում. նա ունենում է՝ դեղին, կարմիր, կիւնամոնի, սև և շատ սակաւ կանաչ գոյն: Սպունգի իւրաքանչիւր մասնիկը ապրում է իւր համար, զգում է ու

շարժւում է: Կենդանի սպունգները միայն ծովային մանր կենդանիներին կերակուր դառնալու համար են ապրում:

Սպունգը գործ են անում մարմինը մաքրելու և կաւձով դրածը ջնջելու համար: Եւ սորա պատճառն այն է, որ սպունգը արագութեամբ ներս է ծծում իւր մէջ ջուրը և սեղմուելուց շուտով դուրս է թողնում իւր միջեց: Բժիշկները սպունգի մոխիրը գործ են անում իրրեւ դեղ: Հին ժամանակները մահուան դատապարտուած յանցաւորներին՝ սպանելուց առաջ սպունգը քայտիով լցնում էին և տալիս էին խմելու, որ ծարաւը զովացնեն կամ չարչարանքը սակաւացնեն: Մեր Փրկիչ Քրիստոսին էլ Հրէաները խաչի վերայ սպունգով քացախ տուին, երբ նա ձայն տուեց, որ ծարաւ է:

ԶԳՐԵԼ

Եւ չեմ գրում	Մենք չենք գրում
Դու չես գրում	Դուք չեք գրում
Նա չէ գրում	Նոքա չեն գրում

Եւ չգրեցի	Մենք չենք գրել
Դու չգրեցիր	Դուք չեք գրել
Նա չգրեց	Նոքա չեն գրել

Մե գրել	Մեք գրել
Թող չգրէ	Թող չգրեն

Եւ չեմ երգում. դու չեիր երգում. նա չերգեց. մենք չենք երգի,

Մե երգել	Մեք երգել
Թող չերգէ	Թող չերգեն:

101. ԽՆԴԻՐ ՀԱՇՏԱՐԱՐ ԴԱՏԱԻՈՐԻՆ

Գիւղացի Մարտիրոս Յակոբեանցը թէպէտ զրազէտ մարդ էր, այսինքն կարդում էր և կարդացածը հասկանում, բայց չէր սիրում օրէնքագրքերը կարդալ, այլ բաւականանում էր հաւատալով այն անձանցը, որոնք որ և իցէ դատաստանական գործի մասին փող ստանալով՝ իրանք են աշխատում գործի յաջողութեան համար:

Յակոբեանցին Համբարձում Մկրտչեանցը պարտ էր 150
 ռուբլի, որ նա երկար ժամանակ չէր հատուցանում: Ուստի
 Յակոբեանցը խնդրեց մի երիտասարդի, որ մի խնդիր գրէ հաշ-
 տարար գատաւորին: Եթէ Յակոբեանցը չծուլանար և օրէնքա-
 գրքերը կարդար, կ'իմանար որ ամէն մարդ կարող է ներկայա-
 նալ հաշտարար գատաւորին առանց գրաւոր խնդրագրի և
 խօսքերով կարող է պատմել նորան բանի որպիսութիւնը: Յա-
 կոբեանցը փող վճարեց, խնդիր գրել տուեց և գնաց հաշտա-
 րար գատաւորի աննակը, որին ներկայացրեց հետևեալ խըն-
 դիրը.

«Երևանայ նահանգի Նախիջևան գաւառի 2-րդ բաժնի
 Պ. հաշտարար գատաւորին՝ նոյն նահանգի և նոյն
 գաւառի Նորաշէն գիւղի բնակչեց

Խ Ն Գ Ի Ր.

1865 թուի դեկտեմբերի 2-ին Երնջակ գիւղի բնակիչ
 Մարկոս Մարգսեանցը փոխ առաւ ինձնից հարիւր յիսուն ո.
 արծաթ 6 ամիս ժամանակով՝ նոյն գիւղի բնակիչ Կարապետ
 Սիմէոնեանցի և Պետրոս Պողոսեանցի ներկայութեամբ: Ժամա-
 նակը լրանալիս ևս մի քանի անգամ զիմեցի նորան, բայց նա
 չէ ուզում վերադարձնել ինձ իմ փողը: Ուստի պատիւ ունեւմ
 խոնարհաբար խնդրել Ձերդ մեծապատուութեանը՝ պահանջել
 Մարգսեանցից իմ օգտի համար ինձ պատկանելի հարիւր յի-
 սուն ռուբլի արծաթը, տալով ինձ նաև այս գործի մասին
 արած գատաստանական ծախսերը: Այս խնդրագրի
 վերայ ստորագրեց գիւղացի Մարտիրոս Յակոբեանցը: 1880
 թուի մայիսի 20-ին. Երնջակ գիւղ»:

Դատաւորը զեկուցագրերով հրաւիրելով երկու կող-
 մին ու վկաներին գործի քննութեան համար՝ մերժեց Յակո-
 բեանցի պահանջը, որովհետև 1) փոխառութիւնը կայացնելու
 ժամանակից անցել էր տաս տարուց աւելի: Բայց ոչ մի քա-
 ղաքական գործ չէ կարելի յարուցանել տաս տարի անցնելուց
 յետոյ. 2) որովհետև Յակոբեանցը գրաւոր վկայաթուղթ

չներկայացրեց պարտքի մասին: Իսկ օրէնքը արգելում է պարտք
 պահանջելն վկաներ ներկայացնելը:

Բայց Յակոբեանցի խնդիր գրողը լաւ գիտէր, որ նա
 գործը չէ կարող տա՛ն և: Ե՛հ, նորան ի՛նչ փոյթ: Նա Յակո-
 բեանցից ստացաւ 1 ռուբլի. այդ էր նորան հարկաւոր. վերջա-
 ցաւ գնաց:

102. ՏԻԳՐԱՆ

Երուանդ անունով մի հայկազունի թագաւոր ունէինք,
 որ պարզ ու հանգարտ կեանք էր անց կացնում: Շատ լաւ հայր
 էր. բայց թոյլ թագաւոր էր: Երկու որդի ունէր. մէկի անունն
 էր Տիգրան, միւսինը՝ Տիգրանուհի: Երկուսն էլ կայտառ
 ու աշխոյժ, երկուսն էլ իրանց հօր աչքի լոյսն էին: Երուանդը
 իւր բան ու գործը շինել էր նոցա կրթութիւնը: Թէպէտ նա
 մեծ ու երևելի գործեր չարեց. բայց դարձեալ անուանի է նո-
 րանով, որ իւր զաւակները լաւ կրթեց:

Տիգրանը մեծանալով՝ կտրիճ պատանի դարձաւ: Հայաս-
 տանի ամէնաքաջ իշխանազունն էր. բոլոր նահապետների որ-
 դիքը նորանից պատկառում էին: Տիգրանը զուարթ, բարձրա-
 հասակ ու կորովամիտ էր. և դեռևս մանուկ հասակում ցոյց
 էր տալիս, որ մի օր շատ փառասէր պէտք է լինէր: Ամէն խա-
 դերի մէջ առաջին մրցանակը ինքն էր առնում. ամէնավտան-
 դաւոր լեռներն ու անտառները որսի էր գնում: Ձի հեծնէլը,
 սուր շարժելը, ալեղ քաշելը իւր սովորական զբօսանքներն էին:
 Դրեթէ նոյն կրթութիւնն էր ստացել նաև Տիգրանուհին, որ
 արիութեան և խելքի կողմից իւր եղբօրից պակաս չէր:

Բացի այս բնական ձիրքերից՝ երկուսն էլ հայրենասիրու-
 թեան ոգի ունէին: Շատ անգամ խօսակցում էին Հայաստանի
 վերայ. դովում էին նորա բարեբեր հողը, քաջատղջ օդը,
 վճիռ ջրերն ու բնաիր պտուղները. մանում էին հայ գիւղա-
 ցիների մէջ և քննում էին նոցա վիճակը և երբեմն ցաւելով
 լում էին, որ սահմանաբնակ Հայերը նեղութիւն են քաշում
 չլծակայ բարբարոս ժողովուրդների արշաւանքից: Տիգրանուհին

շատ անգամ ընկերանում էր իւր եղբորը հեռաւոր ճանապարհ
հորդութիւնների մէջ: Հայ կանայքն ու աղջկերքը սիրով էին
ընդունում իրանց թագաւորի զաւակներին, որոնք աւելի սի-
րում էին չարքաշ սպորել, ցուրտը, անձրեւն ու ձիւնը բանի
տեղ չդնելով՝ գիւղերում օթեանել, քան թէ պարտաւ մէջը
թոյլ ու փափուկ կեանք վարել:

Այս ճանապարհորդութիւնների ժամանակն էր, որ Տիգ-
րանին լուր հասաւ, թէ իւր հայր Նրուանդը մեռել է: Որով-
հետեւ Մարք ասուած ժողովուրդը մինչև Արարատայ կողմերը
հասել, շատ գիւղեր աւերել կողոպտել էին և ուզեցել էին
մինչև Արմաւիր առաջ գնալ: Նրուանդը այս գործը իմանա-
լուն պէս՝ օրտի ցաւից հիւանդացել և կարճ միջոցում վախ-
ճանաւել էր: Նղբայր ու քոյր շուտով վերադարձան Արմաւիր:
Բոլոր հայաստանիք մեծ յոյսեր ունէին Տիգրանի վերայ, որի
սիրտը մորմոքում էր վշտով և վրէժխնդրութեամբ:

Մի օր Տիգրանուհին իւր եղբորն ասաց.

— Մերիկ Տիգրան, հիմա մենք որր ենք. բայց Հայաս-
տանը մեր հայրն ու մայրն է: Դու թագաւոր ես և կարող ես
շատ բան անել: Ես էլ ձեռքիցս եկածը պէտք է անեմ: Վեր-
կաց, քաղաք ու դիւղ շրջենք, զօրք ժողովենք: Դու քաջ
պատանիներին կը յորդորես, ես էլ հայ կանանց հետ կը խօս-
եմ: Եւ տարակոյս չունեմ, որ շատ մարդիկ մեզ պէտք է հե-
տեւեն՝ հայրենիքն ազատելու և մեր հօր վրէժը հանելու հա-
մար, որովհետեւ բոլոր Հայաստանը մեզ սիրում է:

— Ես էլ այդ բանի վերայ եմ մտածում, քոյրիկս, ասաց
Տիգրանը, միայն պէտք է գէնք պատրաստել և Պարսից Կիւրոս
թագաւորի հետ բարեկամութիւն անել, որ հարկաւոր ժամա-
նակը մեզ օգնէ: Դիտեմ, որ Կիւրոսը իւր պապ Մարաց Աշ-
դահակ թագաւորին թշնամի է:

Այս խորհուրդն անելուց յետոյ՝ Տիգրանը ձեռք տուեց
գործին: Դեսպան ուղարկեց Կիւրոսին և ամէն կողմը սուր-
հանդակներ ցրուեց, որպէս զի յայտնեն հայրենիքի վտանգը:
Կիւրոսը սիրով ընդունեց Տիգրանի բարեկամութիւնը և նորա
հետ դաշինք դրեց, մի և նոյն ժամանակը Հայաստանի ամէն

կողմերից գունդ գունդ երիտասարդներ էին գալիս Արմաւիր, և
գէնք էին ուզում, որ պատերազմեն: Տիգրանը նախ այդ եռան-
դուն երիտասարդներին պատերազմի համար մարզեց, յետոյ մի
բանակ կազմեց և նորա գլուխը անցնելով՝ գնաց թշնամու-
վերայ: Նոքա, որ անկանոն հրոսակներ էին՝ փախան և իրանց
լեռները քաշուեցան: Տիգրանուհին էլ անհոգ չմնաց. Ինքն
էլ կազմեց մի փոքրիկ գունդ, որի մէջ կային արիասիրտ կա-
նայք և աղջկերք, որոնք պատրաստ էին հայրենիքի համար
կռուելու և իրանց տներն ու զաւակները պաշտպանելու: Այս-
պէս Հայաստանը խաղաղացաւ Տիգրանի և Տիգրանուհու շնոր-
հիւ: Հայոց թագաւորը այնուհետեւ կարգ ու կանոն դրեց,
հողագործութիւնն ու առևտուրը ծաղկեցրեց: Բայց այս հան-
դըստութիւնը երկար չպէտք է տևէր:

103. ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ

Նոյն միջոցին Մարաց վերայ թագաւորում էր Աշդա-
հակը: Սա մի ամբարտաւան, խորամանկ ու կասկածոտ բռն-
նաւոր էր: Իւր ժողովրդին անբան անասուն էր համարում,
ուստի և ամէնքին ատելի էր դարձել: Նրբ խնացաւ, որ Տիգ-
րանը Կիւրոսի հետ միացել է՝ վախեցաւ և մեծ մտաւտանջու-
թեան մէջ ընկաւ: Այնպէս էր կարծում, թէ նոքա միտք ու-
նեն իւր անբութիւնը կործանելու: Չարհուրեկ երազներ էր
տեսնում: Մի գիշեր երազումը տեսաւ, որ մի մարդ՝ մի վիշապի
վերայ նստած՝ յարձակուեցաւ իւր վերայ և իրան սպանեց:
Շուտով կանչեց իւր տէրութեան իմաստուններին ու մօզերին,
որ այս երազը մեկնեն: Նրբ ամէնքը այլ և այլ կործիքներ
յայտնեցին, Աշդահակն ասաց. «Վիշապը Տիգրանն է. և պէտք
է որ ես նորան մի հնարքով սպանեմ: Ես այդ հնարքը գտայ:
Նորա քոյր Տիգրանուհուն ինձ կին կ'ուզեմ և նորա ձեռքով
իմ խորհուրդը կը կատարեմ»: Բայց Մարաց թագաւորը չէր
ճանաչում Տիգրանուհուն. և սխալում էր:

Աշդահակը շատ բնծաներով գեսպաններ ուղարկեց Տիգրանին և խնդրեց, որ Տիգրանուհին քոյրը իրան կնութեան տայ: Տիգրանը, որ մի վեհանձն թագաւոր էր, չկարողացաւ դուշակել Աշդահակի խորամանկութիւնը: Շատ էր սիրում իւր քրոջը և նորա երջանկութիւնն էր ցանկանում: Կարծեց թէ նա երջանիկ պէտք է լինի, եթէ Աշդահակի թագուհին լինի: Ուստի յորդորեց նորան, որ բնգունէ մի այնպիսի զօրաւոր թագաւորի առաջարկութիւնը: Տիգրանուհին ակամայ հեռացաւ Հայաստանից: Նա աւելի ցանկանում էր Հայաստանում պարզ ու գեղջկական կեանք անց կացնել, քան թէ Մարաստանում թագուհի լինել: Բայց եղբօր կամքից դուրս չեկաւ, յուսալով նաեւ, որ Աշդահակի հետ միանալը իւր հայրենիքին օգտակար կարող է լինել:

Հայաստանի կանայքը լաց եղան Տիգրանուհու հեռանալու վերայ: Շատ աղջկերք ու պատանիք մինչև սահմանագլուխը գնացին նորա հետ: Ոչ թէ ուրախութեան, այլ սգի օր էր այս բաժանման օրը: Երբ Տիգրանուհին հասաւ Մարաստան, տէրութեան բոլոր մեծամեծները և Աշդահակը նորան դիմաւորեցին և հանդիսաւոր կերպով տարան Նկրատան մայրաքաղաքը՝ գահը նստեցրին: Աշդահակը հրամայեց ամէնքին, որ հնազանդուեն Տիգրանուհուն: Բայց քիչ ժամանակից յետոյ իւր չար միտքը յայտնեց նորան: Պահանջեց, որ Տիգրանին Մարաստան կանչէ, որպէս զի նորան որոգայթի մէջ ձգելով սպանէ:

— Տիգրանը աչք ունի իմ տէրութեան վերայ, ասաց Աշդահակը. իւր կին Զարուհուն քո տեղը թագուհի պէտք է կարգի և ինձ պէտք է սպանի: Մենք էլ պէտք է նորա այդ սև խորհուրդը ոչնչացնենք: Քո հայրենիքը հիմա Մարաստանն է, որովհետև իմ թագուհին ես, և քո պարտքն է Մարաստանն ու ինձ ազատել ինչպէս որ արիւր Հայաստանի համար:

Այս լսելով՝ Տիգրանուհին կարծեց թէ գլխին կայծակ իջաւ: Զայն չհանեց և բռնաւորի ձեռքից ազատուելու մի հնարք մտածեց:

Արդէն շատ ամիսներ էին անց կացել և Տիգրանը իւր

քրոջից լուր չէր ստացել, երբ մի օր յանկարծ մի հայ սուրահանդակ առաջ եկաւ և նորան մի նամակ յանձնեց: Տիգրանը նամակը բաց արեց ու կորագաց հեռեւեալը:

«Պատահեալն էր իմ հայրիկս,»

Ես շատ վատ մարդու կենակից եմ եղել: Աշդահակը մի գաղան է: Չէ ուզում տեսնել բարեկամութիւնդ Կիւրոսի հետ և քո դէմ սև սև խորհուրդներ ունի իւր սրտումը: Այդ խորհուրդները ինձ յայտնեց: Սոսկացի. ուզում է իմ բերանով քեզ իւր մօտ հրաւիրել ու սպանել: Անմիտ է. իմ բերանը կը չորանայ և մի այդպիսի բան չէ տալի: Մածուկ եմ գրում այս նամակը: Բանտում եմ պալատիս մէջ. և ողջ Մարաստանը բանտ է աչքիս. լոյս, ծաղիկ, օդ չկայ: Թագուհի եմ, բայց թշուառ: Իմ սիրական Հայաստանի արևն եմ փնտրում և աւելի լաւ եմ համարում հայրենիքումս մի գեղջուկի պէս ապրել, քան թէ օտար երկրում՝ իբրև թագուհի: Ազատիր ինձ այս բռնաւորից, եղբայր: Կեանքս վտանգի մէջ է: Արդեօք պէտք է զայն այն օրը, երբ քո մօտ պէտք է ապրեմ ազատ, պէտք է տեսնեմ արդեօք Հայաստանի լոյսն ու բայր, ձորերն ու սարերը, ուր քեզ հետ անց կացրի իմ մանկական քաղցր օրերը:

Արդէն գուշակում եմ բարկութիւնդ, զգոյշ կաց. վախենում եմ, մի՛ գուցէ Աշդահակը որոգայթ լարէ քեզ: Ազատիր ինձ նորա ճիրանից. մի՛, եղբայր, մի՛ թողնիր ինձ այս գերութեան մէջ: Բայց եթէ իմ մահը կարող է քո կեանքն ազատել, թող, թող որ դահս իմ դագաղը լինի:

Քայր

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ:

Այս նամակը ստանալուց յետոյ՝ Տիգրանը թէպէտ իսկոյն պատրաստ ու կարող էր պատերազմել Աշդահակի դէմ, բայց յետաձգեց պատերազմը, որ իւր քրոջն ազատելու մի ճար գտնէ: Նա Մարաստանի մէջ բարեկամներ ունէր, որոնցից մէկը, որ Աշդահակի զօրապետն էր, բայց նորա անհաշտ թրշմէկը, որ Աշդահակի խնդրելով ազատեց Տիգրանուհուն և

ուղարկեց Հայաստան, ուր այն օրը մեծ ուրախութեան օր
եղաւ բոլոր Հայոց համար:

Այնուհետեւ Տիգրանը իւր զօրքն առաւ և Կիւրոսի հետ
Մարաստան մտան: Մեծ պատերազմից յետոյ՝ Աշգահակին
սպանեց և 10 հազար մարդ գերի առնելով՝ վերադարձաւ
Հայաստան:

104. ՀԱՅՐԸ ԻՒՐ ՄԱՆԿԱՆԸ

Ուր ես գնում, իմ քաղցրիկ,

Ուրդ շարկած հրացանիկ.

Կողքիցդ կտխած դաշոյն սուր, իրած

Արդեօք փնորես թշնամիք:

Դեռ փոքրիկ ես ու մատաղ,

Պատերազմի սիրես խաղ.

Մինչ լուսափայլ երեսիցդ

Սիրոյ կաթին շիթք խաղաղ:

Համբերիր դեռ, իմ Տիգրան,

Հօրդ սիրոյն ի խորան.

Իւր անցեալի մընացորդ

Մարդարիան ես աննման:

Ծնողներիդ յարկի տակ

Մի ճառագայթ ես, որդեակ,

Որոնց տալիս ես ժպիտ՝

Նման ջահի սիրաբակ:

Թող ուրեմն, իմ քաղցրիկ,

Հրացան, սուսեր և թմբիկ,

Ամէնքս էլ քեզ պաշտում ենք.

Դու դեռ չունես թշնամիք:

Օր պէտք է դայ՝ մեծանաս,

Կորրճանաս, զօրանաս.

Ո՛հ, այն ժամուն սուրդ քաշի՛ր

Թշնամու դէմ ազգամեծ:

Յայնժամ անշուշտ քեզ նման

Եւ քեզ հետ պիտ մեծանան

Փոքրիկ սուսերդ ու դաշոյն,

Խաղիկ թիթեղ հըրացան:

Այլ այն պահուն, քաջ մարտիկ,

Դրկիր ծերուկ քո հայրիկ.

Ա՛ռ օրհնութիւն՝ իւր վահան,

Դնա՛ պաշտպանել հայրենիք:

Պիտի առնես դու պսակ

Պատուանշան մրցանակ.

Եթէ քեզնով քո բանակ

Կանգնէ փառքի յաղթանակ:

Իսկ արդ՝ պահէ՛ քեզ Աստուած

Անբաժան հօրդ ի գրկաց,

Դուցէ մի օր... , ով գիտէ,

Պարծանք լինես հայրենեաց:

105. ՈՐԴԵԿՈՐՈՅՍ ՄՕՐ ՈՂԲ

Լեռներ, լեռներ տան ողբերուս արձագանգ,
Ձի կորցրրի իմ մէկ հատիկ ըսփոփանք:

Դեռ նորատի, շերիմն եղաւ իւր օրրան,

Քնքուշ որդուցս ժառանգեցի ցուրտ դամբան:

Լեռներ, լեռներ տան արձագանգ իմ ողբին,

Ձի կորցրրի իմ օրդին՝

Իմ սիրտ, իմ կէս, իմ հոգին:

Որքան մի կին լինի անգութ, անզգայ,
Իւր սրտումը միշտ սրբազան մի կայծ կայ.
Ո՛հ, մայրական սէրն է այդ հուր անմեկին,
Որ ինձ համար մի տանջանք է մահազին:

Առաւօտուն՝ իմ գեղգեղուն էր թռչնիկ,
Լոյսն աւետէր, փայփայելով ինձ զողարիկ.
Իսկ գիշերը՝ կապոյտ աչքերը չը խփած,
Զգիտէի, թէ իւր արեւ մայր է մառած:

Ծոցիս մէջ քնում էր՝ իբր վարդ անփուշ,
Սամոյր մազերս՝ վերմակ մարմինն էր քնքուշ.
Քաղցրաբուրիկ ջերմութիւնից իւր շնչի
Շատացնում էր բաղնիսն ուրախ իմ սրտի:

Թէ բնութեան մէջ ամէնն արքան իւր ունի,
Իմ հրեշտակն էլ մանկանց մէջ էր արքունի.
ձակատի վրայ բնիկ իրան թափն ունէր,
Համբոյրներէիցս խոնաւ ոսկէ իւր մազեր:

Աստուած իմ, էր թողիւր ինձ անզաւակ,
Ցաւերիս հետ մնացի երկրումս այս դատարկ.
Ո՛հ, երկնքում հրեշտակ պակ սէր քեզ համար,
Որ իմըս էլ ինձնից խնայիր դու խաղաւ:

Լեռներ, լեռներ տան արձագանգ իմ ողբին,
Զի կորցրի իմ որդին՝
Իմ սիրտ, իմ կէս, իմ հոգին:

106. ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ

Սորանից 30 կամ 40 տարի առաջ, բուն բարեկենդանի
վերջին շաբաթը Աշտարակ գիւղի փողոցներով շէր կարելի անց
կենալ: Ամէն տեղ ուրախութիւն, ամէն տեղ սէր ու խնջոյք
էր. ամէն բարձր տանիքի վերայ սեղան փռել բաց անելը հա-

սարակ բան էր: Եւ երիտասարդ ու ծեր չկար, էլ պատանի ու
ալեւոր չկար. ամէնքն էլ միասին երկուստարդացել կայտառացել
էին: Պապիս պէս պատուելի իշխանները կալերումը «լախտի»
էին խաղում ու հաստ կտաւէ գօտիկից ոլորած լախտն այնպէս
էին ֆռռացնում, իրար մէջքի կպցնում, որ մէջքի մորթը
բարձրանում էր. և եթէ մէկը ցաւի սաստկութիւնից գան-
գաւում էր,

— Ոչինչ, այսօր «արձակուրդ է». բարեկենդան օրեր են,
խելքներս կորել են, պատասխանում էին մեր իշխանները և
շարունակում իրանց խաղը:

Այսպիսի իրարանցում, այսպիսի աղմուկ, եթէ ուրիշ
ժամանակ լինէր, ամէնքը կը կարծէին թէ գիւղի վերայ թըշ-
նամիք են յարձակուել ու քանդում կողոպտում են. զուցէ մօ-
տակայ գիւղերիցն էլ օգնութեան վազէին. բայց հիմա ամ-
բողջ Արագածու գաւառն է այդպէս. ի՞նչ անես:

— Դեհ, բաւական է, մօրուքներիցդ ամաչեցէք, զո՛նէ
այն երեսաներիցն ամաչեցէք, որ թաշկինակը կապել են ձողի
ծայրին, զրօշակ են շնեւ ու այն բարձր տանիքի վերայ «նալ-
լայ» են կանչում: Գնանք մենք էլ մի քիչ կոկորդներս թաց
անենք. փարբու Նդգեար խանը հիմա կը գայ:

— Այ տղաց, մարգարէի որդի եմք. ահա եկաւ Փարբու
խանի պատգամաւորը, որին խանի «աղուէս» են անուանում:

Մէկ էլ տեսնես, երկայն պողաւոր թաղեքէ գտակը զլուխն
անց կայրած՝ ոչխարի զգգլում մորդը բուրթը դէպի դուրս
մէջքին կապած՝ երեսն ալիւրոտ մի երիտասարդ մի ահագին
մահակ ձեռքին դիմհար տալով՝ եկաւ, խոր զլուխ տուեց մեր
իշխաններին:

— Հը, ի՞նչ մարդ ես, ո՞վ ես, ո՞ր աշխարհի քամին է
քեզ պտտել, մեր գիւղը ձգել, հարցնում է մի ծերունի:

— Խնդիրս առէք, պատմեմ Աշտարակու հասարակու-
թեանը, որ մեր Փարբու տէրը՝ հօրների հօր Նդգեար խանը
իւր նախարարներով և ստորադրեալներով—հինգ հարիւր
մարդով դալիս է ձեր սեղանին մասնակից լինելու, մեր բարե-
կամութիւնը հաստատ պահելու: Նորա հրամանն է, որ ողջ

գիւղով, իշխաններով ընդ առաջ գնաք նորան զիմաւորելու, ասաց պատգամաւորը:

— Մեր գլխի, մեր աչքի վերայ տեղ ունի ձեր խանը, մենք վաղուց նորա համար տեղ ենք պատրաստել տանուտիրոջ վերնայարկի տանիքի վերայ. սեղանը լիառատ— հալուան անշափ. հազար մարդով էլ որ գայ՝ մեզանից ոչինչ չի պակասի: Այ տղայք, շուտ արեք, Փարբու աղուէսին մի պարգև տուէք, հրամայեց մէկ իշխան:

Ասաց չասաց՝ մերձակայ տնից մի շար չորացրած՝ դեղձ բերին ձգեցին մեր պատգամաւորի պարանոցը, մէջքին էլ մի քանի լախտի հարուած հասցնելով՝ ճանապարհ ձգեցին:

Գնացին այնուհետեւ մեր իշխանները և շարուեցան իրանց համար պատրաստուած սեղանի շուրջը. փողն ու թմբուկն էլ հօ միշտ իրանցից անպակաս էր: Յանկարծ մի ձայն լսուեցաւ.

— «Եւլլայ», գոռում են փողոցներումը, «եւլլայ», լսում է ամէն տանիքից, և ամէն տեղից գիմաւորում են Փարբու խանին, որ երևեցաւ գիւղի միւս ծայրիցը:

— Ո՛հ, ի՛նչ բազմաթիւ են, ասաց մէկը, ողջ գիւղը հետն է բերում անաշէն Նդգեարը:

Միայն տանուտիրոջ տանիքի վերայ՝ զուարճացող իշխանները, քահանան ու ինքը տանուտէրը առաջ չեն գայ. ինքը խանը պէտք է գայ ու նոցա սփռոցի շուրջը նստուած տեսնի:

Ահա ուռած փքուած բազմած է մեր փարբեցի Նդգեարը իշխ վերայ երեսը դէպի յետ՝ մի երկայն ճիւղոտ էլ միւս ձեռքին, որպէս ծխամորչ ծնօտին դէմ արած: Նորա գլխին դրած է գզգզուած՝ Պարսից խանի երկայն գտակ՝ վերան հին ցնցոտիներ փաթաթած. նորա երեսին մուր է քսած, պարանոցովը անց է կացրած զանազան ոսկորների կտորներից շարք. նա հագած ունի մի պատառոտած, ծուկնքը հազար տեղից կախ ընկած Պարսկի «արխալղահին». նորա բաց կուրծքը նոյնպէս մրով սեւացրած է և կողքիցն էլ մի երկայն փայտե սուր է կախած: Նրեք երիտասարդ նոյնպէս այլանդակ հագ-

նուած՝ քարշում են իշխ ասնձը. երկուսն էլ ետեիցը մի մի ահագին սրածայր մահակ ձեռքներին՝ բզում են իշին. փողն ու թմբուկը առաջից թնդացնելով՝ գնում է այդ հանդէսը դէպի տանուտիրոջ տանիքը, իսկ խուռն ամբօխը անդադար «եւլլայ» է կանչում:

Եւ ահա խանը իշխ վերայ նստած՝ մասա տանուտիրոջ բակը: Իսկ տանիքից խանի և իշխ գլխին ալիւր են շաղ տալիս: Փողն ամբողջ բակը բռնում է, ամէնքն ալիւրոտում են. ում երեսին կամ գլխին էլ որ քիչ է թափւում, ինքը իւր ընկերոջ մէջքից վերցնում՝ իւր երեսին է քսում: Իսկ մեր խանի մասին էլ մի հարցնի. ոտից մինչև գլուխը մուր ու ալիւր է դարձել:

— Գլուխ, գլուխ տուէք, մեր ողորմած խանին, Աշտարակու իշխաններ, կարգադրում է ընդհանուր կառավարիչը:

Ամենքը վեր են կենում սեղանից և իրանց տեղերը կանգնած՝ խոնարհութեամբ երկրպագում: Վայ նորան, ով մի քիչ ուշ գլուխը կը խոնարհեցնի, խանը ականում է իւր կառավարչին և բարակ ճիւղոտ իսկոյն կալում է այդ յանդուգն մարդուն:

— Շատ շնորհակալ եմ, ասում է յետոյ խանը, Աշտարակ գիւղի մեծ ու փոքրից. իրանց պատիւը իմ աչքի՛ իմ գլխի վերայ:

Այնուհետեւ մի քանի իշխաններին, որոնցից խանը մի մի պարգև կորզելու յոյս ունի, «Փաշախայ» է դնել տալիս, մինչ անգամ մի քանի ճիւղոտ էլ խփել է տալիս, ի հարկէ շատ կամայ՝ և ստանում է՝ որից գինի, որից բրինձ, մէկից իւղ, միւսից հաւկիթ, հաւ և այլն. և ապա ներում է նոցա, միշտ իւր ձեռքը համբուրել տալով:

— Մնաք բարով, վերջապէս ասում է խանը և ուզում է յետ դառնալ իւր հանդիսականներով:

Բայց ի՛նչ կարելի բան է: Մինչև հիմա արածները կատակ էին. այժմ սկսում է ճշմարիտ հիւրասիրութիւնը: Խանի բոլոր ուղեկիցները պէտք է ուտեն ու խմեն աշտարակցիների սեղանից, երկու գիւղին միաբանութիւն և յարատեւութիւն

ցանկանալով. և ապա միեւնոյն կերպով «եալլայ» կանչելով, իշի վերայ բազմեցրած՝ ճանապարհ են ընկնում դէպի մի ուրիշ մերձակայ գիւղ:—Նոցա զնալուց յետոյ եկան ուրիշ գիւղերի խաներ և զանազան ուրախ խմբեր: Ամբողջ բուն բարեկենդանի շաբաթը բոլոր հայ գիւղերում այս մի և նոյն ուրախութիւններն էին կատարւում:

Խաների այդ հանդիսաւոր այցելութիւնը մնացել է մեր մէջ իբրեւ յիշատակ այն աւերմունքի, որ արեց Աղայ Մահմուտ խանը Տիֆլիսում 1795 թուին:

107. ԱՒԱԶԱԿՆԵՐԻ ԴԱՐՁԸ

Մի Պարսիկ շատ էր ցանկանում տեսնել Բաղդադ քաղաքը: Թէպէտ մայրը չէր թողնում, որովհետեւ նա դեռահաս էր. բայց տեսնելով, որ հակառակելն անկարելի է, թոյլ տուեց: Ծանապարհի ծախքի համար տուեց նորան 80 դենար և պահանջեց, որ երգուի, թէ երբէք սուտ չի խօսի: Նա երգուեցաւ, մայրը գրկախառնեց նորան ու ճանապարհ ձգեց, աղօթելով, որ Աստուած պահպանէ նորան:

Որդին ուրախ սրտով ճանապարհ ընկաւ մի քարաւանի հետ: Բայց ճանապարհի կիսումը 60 աւազակ յարձակուեցան ու կողոպտեցին քարաւանը: Աւազակներից մէկը հարցրեց նորան.

— Ի՞նչ ունես մօտը:

— Քառասուն դենար կարուած է շորերիս մէջ, պատասխանեց նա:

Աւազակը ծիծաղեց և կատակ էր կարծում: Յետոյ նորան կանչեցին աւազակապետի մօտ:

— Ի՞նչ ունես մօտը, հարցրեց աւազակապետը:

— Ես արդէն ասացի քո մարդկանցը, որ 40 դենար կարուած է շորերիս մէջ, պատասխանեց մանուկը:

Աւազակապետը խիղջն քանդել տուեց նորա շորերի կարը և գտնուեցաւ ասուած փողը: Յետոյ հարցրեց նորան.

— Բայց ինչո՞ւ դու բացայայտ ասացիր այն բանը, ինչոր կարող էիր թաքցնել:

— Որովհետեւ ես ուզում եմ կատարել մօրս տուած խօսքը, պատասխանեց նա. ես նորան խոստացել եմ, որ երբէք սուտ չպէտք է խօսեմ:

— Սիրելի մանուկ, ասաց աւազակապետը. դու այդքան փողը ես և լաւ հասկանում ես այն պարտքդ, որ ունես դէպի քո մայրը. իսկ ես այս հասակի մարդ եմ, բայց դեռ չգիտեմ, թէ ի՞նչ պարտականութիւն ունեմ դէպի իմ Աստուածը: Տո՛ւր ինձ ձեռքդ, ազնիւ տղայ. թող այս վկայ լինի, որ ես խոստանում եմ այսուհետեւ ճանաչել իմ պարտքը:

Աւազակները երկար ժամանակ մնացին զարմացած և անխօս. վերջապէս ասացին աւազակապետին.

— Դու մինչև հիմա եղել ես մեր առաջնորդը չար ճանապարհում. այսուհետեւ դարձիր մեզ առաջնորդ բարի ճանապարհում:

Ամէնքն էլ երգուեցան այն աղայի ձեռքով՝ որ հաստատ կը մնան իրանց խօսքին: Դորանից յետոյ նոքա յետ տուին ամէնքին իրանց կողոպտած բաները:

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Այսօր ես գրել եմ դատը: Նրեկ խեղճ մուկիկը շատ տանջուել է կատուի ձեռքումը: Նրեկ ես կարդալ քո նամակը: Նրեկ մայրդ հասկանալ քո միտքը, աչդ պատճառով չտալ քեզ փողը:

Նս մի լաւ պատմութիւն գիտես աւ. եթէ դուք ուզում էք, վաղը պատմել ձեզ: Անցեալ օրը քաջա երկու որդի ունեւաւ. իսկ աչսօր միայն մէկը ունեւաւ: Նրեկ ես մի տանձ բերել դնել պահարանում. բայց մուկը տանել: Նրեկ ես ձեռնամակը տաւ եղբորս. նա առաց ինձ. «Տանել Մարիամին տաւ»: Այսօր ես գնալ ուսումնարան: Ինչո՞ւ դու երեկ չգալ մեր տուն:

Մեր ոչխարը անցեալ օրը ուտել խտր. իսկ երեկ բոլոր ուտել. տեսնե՞ք՝ վաղը ի՞նչ ուտել: Վաղը մայրս բաց անել դահլիճի դուռը և ես քեզ ցոյց տալ իմ գեղեցիկ պատկերը, որ երեկ հաջրս կախ անել պատեց: Անցեալ օրը մի ճնճղուկ ջուր խմել աչս ամանից, բայց երբ ինձ տեսնել, խիղջն թռչել փախչել: Նրեկ ես մի նամակ գրել տալ եղբորս, բայց մօրեղբայրս չտանել քաղաք:

108, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵԼՈՒՄ ՈՒՏՔԻ

ኒ ህ ር በ ኩ ሆ ህ ል ል ህ

Գիւղացի Յակոբ Դաւթեանցը զրազեա մարդ էր. գիտէր նամակ ու խնդիր գրել, պարտաթուղթ ու պայմանաթուղթ գրել. այլև այն ամէն բանը, ինչ որ նորան հարկաւորելու էր իւր կեանքումը: Բացի սորանից՝ նա գիտէր հաշիւ պահել, այնպէս որ քաղաքումը առեւտուր անելիս ոչ մի քաղաքացի չէր կարող նորան խաբել: Հիմիկուայ ժամանակը ամօթ է, որ զրազեա գիւղացուց պէտք եղածից աւելի մաքս աւնեն. հէնց նորա համար է հարկաւոր իւր գրադիրութիւնը, որ նա կարգալով իմանայ, թէ ումը և որքան հարկ պէտք է տայ, որպէս զի մի տարուայ մէջ նորանից երկու կամ երեք անգամ հարկ չառնեն:

Անդրադէտ գիւղացին պէտք է յիշողութեան մէջ պահէ,

Տարի, ամիս, ամսաթիվ	Մ ՈՒՏ-Բ	մուրաց	թիվ
1880 թ.			
Փետր. 15-ին	Մի օրավարից ստացայ ցորեն. . .	5	1
Փետր. 20-ին	Միևնոյն օրավարից՝ ցորեն . . .	2	3
Փետր. 25-ին	Մի օրավարից՝ գարի.	3	2
Մեպտ. 1-ին	Նոյն օրավարից՝ գարի.	2	2
Մեպտ. 10-ին	Մի օրավարից՝ հաճար.	4	1
Մեպտ. 15-ին	Նոյն օրավարից՝ հաճար.	2	3
Մեպտ. 20-ին	Մի օրավարից՝ ցորեն	2	3
Մեպտ. 25-ին	Նոյն օրավարից՝ ցորեն.	3	1
Հոկտ. 5-ին	Մի օրավարից՝ գարի.	3	—
Հոկտ. 10-ին	Նոյն օրավարից՝ գարի.	2	1
Հոկտ. 15-ին	Մի օրավարից՝ հաճար.	2	—
Հոկտ. 20-ին	Նոյն օրավարից՝ հաճար.	3	2

Այս կերպով Դաւթեանցը պահում էր իւր հաշուեման տեանը մի ամբողջ տարի: Տարուայ վերջը նա գրում էր ելքի

Թէ այս տարի որքան և ինչպիսի հաց ստացաւ իւր արտից
և ինչ արեց: Բայց գրագէտը այդպէս չէ. նա կազմում է
էլումուտքի մատենան և մուտքի մէջ գրում է այն ցորենը, որ
ստացել է այս տարուայ հնձից, կամ այն, որ գնել է. իսկ
էլքի մէջ գրում է այն ցորենը, որ նա պէտք է ծախի և գործ
դնի իւր պիտոյքը լրացնելու համար: Ահա այսպիսով գրագէտ
գրւղացին կ'իմանայ, թէ որքան օգուտ կամ ֆւաս է ստացել
իւր վարուցանքից թէ այս և թէ անցեալ տարի և թէ ընդա-
մէն որքան հաց է հարկաւոր իրան մի տարուայ համար:

Դաւթեանցը շատ լաւ գրագետ էր: Կը հիսնաս, եթէ տեսնես նորա երամուտքի մատենը: Նորա մէջ գու ոչ մի բիծ և ոչ մի գժլտուած թուղթ չես գտնի: Հէնց որ Դաւթեանցը գրում էր ելքը կամ մուտքը, իսկոյն և եթ մատենը պահում էր իւր արկղում և գրիչը սրբում էր:

Եր իւր արկղում և զըրիջը սրբում էր:
Եթէ ուզում ես տեսնել Դաւթեանցի ելամուտքի մա-
տեանը, կարող ես. ահա:

Տարի, ամիս, ամսաթիվ	Ե Լ Ք	Նվաճություն	Գրք
1880 թ.			
Սեպտ. 23-ին	Ծախեցի ցորեն	4	—
Սեպտ. 28-ին	Ջրաղացումը աղացի ցորեն. . . .	1	2
»	Աղալու համար վճարեցի	—	1
Հոկտ. 11-ին	Որդուս ձանապարհորդութեան ժա- մանակ, տուի ձիաների համար դարի	—	2
Հոկտ. 16-ին	Ջրաղացումը աղացի ցորեն. . . .	2	3
Հոկտ. 20-ին	Ուսումնարանի վարժապետին հասա- նելի տարեկան բաժինը տուի. .	1	2
1881 թ.			
Ապրիլի 1-ին	Մի օրավարի ցանելու ցորեն . . .	1	—
Ապրիլի 15-ին	Մի օրավարի ցանելու դարի . . .	1	2
.			
Օգոստ. 15-ին	Մի օրավարի ցանելու դարի . . .	—	3

ու մուտքի դուռը և ֆնացորդը դրում էր հետևեալ տարուայ
մուտքի սկզբումը:

ՎԱՐԺՈՒՅԻՆ

ՓՈՔՐԻԿ ԱՂՋԻԿՆ ՈՒ ՏԻԿԻՆՐ

Վարժուհին իւր փոքրիկ աշակերտուհուն մի տե-
կին ընծայեց: Երեսան նորանով շատ ուրախացաւ:

Մէկ անգամ վարժուհին հարցրեց նորան.

— Ո՛ւր է քո տեկինը.

— Կրակը ձգեցե, պատասխանեց երեսան:

— Ինչո՞ւ, հարցրեց վարժուհին:

— Որովհետեւ ես նորան առաջեկ, թէ իրան սերունդ
եմ. իսկ նա ինձ պատասխան չտուեց:

Փոխել թուով:

109. ԲԵՐԱՆՓԱԿԻՔ

Բուն բարեկենդանի կիւրակէ երեկոյին աշտարակցիք
վերջ գրին ամբողջ երկու շաբաթուան խնթութիւններին.
ամէնքը միմեանց ուրախ զատիկ ցանկանալով՝ մօտն իրանց
յարկի տակ՝ իրանց ընտանիքի հետ մեծ-պատին զիմաւորելու:

Գիւղումը լուծիւն տիրեց. վերջացաւ ուրախ կերու-
խումը. օրը բոլորովին մի հասարակ երեկոյի նմանութիւն ա-
ռաւ, կարծես թէ այս գիւղի մէջ երկու շաբաթ շարունակ
ոչինչ արտաքոյ կարգի բան չէր պատահել: Այս արտաքուստ
էր. մօտի՛ր՝ ում տունն ուղում ես և բոլորովին ուրիշ պատկեր
կը տեսնես:

Տան նահապետը կամ ծերունին շուրջ առած իւր ամբողջ
գերդաստանը՝ շարուել է «քուրսու» տակը «բերանափակէք»
անելու:

Այստեղ ահա պարզ արտափայլում է նահապետական
սուրբ աւանդութիւնը. տան նահապետը իւր լիազօր իրաւունքի
մէջն է. ամէնքը նորա աչքին են նայում. նորանից ակնածում
են: Իսկ մեր պապը կամ ափուն քաղցրութիւնն ու սէրը
երեսին՝ չէ թէ այս անցեալ երկու շաբաթուայ նման աղաղակ-
ներով է զիմաւորում պատին. այլ համեստ ու զուարճալի բա-

րոյական առակներով, յիսուն օրուայ հիւր եկող մեծ-պատի
վերայ խօսելով՝ այս բարեկենդանի ուրախութիւնները խն-
թութիւն համարելով՝ զովում է պատը:

Մեր ծերունին սրտանց ուրախ է. նա ոչ մի օր իւր չորս
կողմն այսպէս ժողովուած չէ տեսել իւր ընտանիքին և մեր-
ձաւորներին: Այսօր նա միայն իւր գերդաստանի հետ չէ սե-
ղան նստել. նա բազմել է այն սեղանի գլխին, որի շուրջը իւր
մերձաւոր ազգականներն են շարուել:

Բաժանուած եղբայրներ, հօրեղբօր որդիք, ամուսնա-
ցած աղջկերք իրանց ամուսինների ու զաւակների հետ՝ ամէնքը,
ամէնքը ժողովում են իրանց սերնդապետ ծերունու մօտ՝
նորա օրհնութիւնը առնելով, նորա հետ միասին «բերանափա-
կէք» անելու:

Ծերունու տանը ոչինչ պատրաստութիւն տեսնուելու չէ.
ամէն եկող գերդաստան բերում է իւր հետ բարեկենդանից
մնացած ուտելիքները և մի դաւ գինի ու խառնում նոցա
տանը եղածի հետ: Այս երեկոյ հնոց չպէտք է վառուի, միայն
պապինց հնոցիցը պէտք է ծուխ բարձրանայ, այն էլ բերան-
փակէքի ձուաղեղն անելու համար:

Երեսայքը, թոռները, տղայ ու աղջիկ շրջապատում են
ծերունուն և համբուրում են նորա ձեռքը: Ի՛նչ ուրախու-
թեամբ սերնդի նահապետը զրկում է իւր սիրելիներին և աչ-
քերը երկինք բարձրացնելով՝ օրհնում է ու աղօթում Աստծուն,
որ արժանացնէ իրան նոցա մի բուռը հողին:

— Պապի ջան հեքաթ ասես:

— Դէ մի համբոյր տուր:

Երեսան թուշը դէմ արեց և պապը «մկան ու կատուի»
առակը պատմեց:

— Պապի ջան, հապա ինձ համար, ասում է իւր չորս
տարեկան թոռը և աղատ բարձրանում պապի ծնկան վերայ
ու մորուքի թելերի հետ խաղում:

Յանկարծ պապը բերանը մօտեցնում է այդ սիրուն ման-
կիկին և ատամներով բռնում է նորա փափիկ կուռը:

Ամէնքը ծիծաղում են և ուրախանում:

— Իմ կուռն էլ, պապի ջան, իմ կուռն էլ կծիր: — Ոչ քո կուռը պահիր, ոչխարներ պէտք է շինեմ կուռի վերայ:

Դարձեալ երեխաների կը չկը չոցը տունը բռնում է:

Կամաց կամաց մեծերն էլ մոտակայում են այս անմեղ զուարճութիւններին:

— Էլ հեքաթ չեմ ասում, ասաց պապը. սաստիկ քաղցած եմ. դեհ գնացէք տատին ասացէք, թող սեղանը պատրաստէ:

— Էլ անկիւնները միք ընկնի, շարունակեց նա, ինչ ունէք չունէք, բերէք, մէջտեղը լցրէք ու դուք էլ նստոտեցէք. այս գիշեր մի օրինաւ որ հաց ուտենք, բերան փակէք անենք:

Ամէնքը միասին շարուեցան սփռոցի շուրջը:

— Ի՞նչ էլ հօ փոքր հարսներ չէք, ընթրիքի ժամանակը ցանդիմանում էր պապը այր մարդկանցը. մէնակ հօ ես չպէտք է խօսեմ, ի՞նչ էք բերաններդ հոգ տուել. մի մի բան էլ դուք կը գիտենաք, ասացէք, էլ ի՞նչ:

Ուրախութիւնը ընդհանրացաւ. պապը արդէն հրաման տուեց. ամէնքը ինչ շնորհք ունէին՝ բանեցրին:

Հարսներն էլ կոկորդալիւր ծիծաղում են:

Ծերունին այս ուրախութիւնը ընդհատելով՝ ասաց իւր կնոջը:

— Այ կին, դեհ, վեր կաց, հնոցը վաճիր, ձուազեղն արն:

Մի քանի բոգէից յետոյ տանտիկինը մէջտեղ բերեց ձուազեղը, ամէն մարդ մի մի պատռու վերցրեց, բերանը դրեց, ստոգի երեխաների շրթունքներին էլ որդեհէր մայրերը քսեցին և պապը սկսեց հետեւեալ օրհնութիւնը.

— Տարուայ մէջը շատ ուրախ օրեր են գալիս գնում, սկսեց նա մի թաս գինին ձեռքին բռնած. ջրօրհնէք, զատիկ, հինգ նաւակաւիք, ես ի՞նչ գիտեմ, որ մէկն ասեմ. մենք այդ օրերումն էլ ուրախանում ենք. բայց մեր լուսահոգի պապերը հնարել են բարեկենդանը, որ ամէն աշխատանք թողնէք, ուրախութեան ետեւից ընկնենք: Ի՞նչ խենթութիւններ արինք, ինչ կերանք, ինչ խմեցինք, վերջացաւ պրծաւ. 50 օր մեծ

պաս է գալիս. ինչքան որ պարապ օրեր ենք անց կացրել, պէտք է փոխարէնը աշխատենք այս եօթ շաբաթուայ մէջ: Վաղը, միւս օրը կը դան աշխատանքի օրերը. ամէն մարդ պէտք է իւր Աստու անունը յիշի, գլուխը կախած՝ իւր աշխատանքին հետեւի, որ Աստուած էլ նորա ճակատի քրտինքը օրհնէ, նորա վար ու ցանքին, նորա անդ ու անդաստանին, նորա այգիներին լիութիւն ու առատութիւն տայ:

Այս երեկոյին հաւկիթով բերաններս փակեցինք, մինչև զատիկ շաբաթ երեկոյին, մէկ էլ ով ապրի, թող նա տեսնի, կարմիր հաւկիթով բերան բացէք անենք: Աստուած այսպէս ուրախ սրտով՝ ցամաք աչքով զատկին արժանացնի ամէն հայ քրիստոնէի, մանաւանդ իմ որդեբերանցը, ձեզ, ձեր երեխաներով ու ընտանիքներով. մօտ եկէք, որդեակներս, ամէնքիդ էլ համբուրեմ, բարով դուք էլ իմ տարսը գառնաք, շատ շատ տարիներ այսպէս ուրախ սեղան բաց անէք. փեսաների, թոռների, ծոռների տէր դառնաք, ձեր որդեբերանց կարմիրը կապէք: Այ հարսներ, այ աղջկերք, շատ ապրէք, հնազանդ լինէք, դուք էլ պառաւէք ու իմ պառաւի պէս որդեբերանցով ու թոռներով հացի նստէք, բարով սև օրեր չտեսնէք. ձեր սև օրերը այսօրուայ պէս լինեն. ինձ ու իմ պառաւին էլ ձեր ձեռքով հողը դնէք, ձեր մի բուռը հողին արժանանաք. երկնային Թագաւորիցն էլ խնդրում եմ անարժան բերանովս, որ մեզ իւր արքայութեանը արժանացնէ. ամէն»:

Ամէնքը անխտիր վեր կացան, պապի ու տատի ձեռքը համբուրեցին. սոքա էլ նոցա երեսները համբուրեցին և հացկերոյթը վերջացաւ:

Ձեր որդեբերանց կարմիրը կապէք: Արժանանաք ձեր որդեբերանց պսակին:

110. ՋԱՏԻԿ

Հողմը հնչեց ի հարաւից,
Ազատուեցան դաշտը ձիւներից,
Բերկրութիւն է անմեղ տրդոց,
«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»:

Առունները խոխոջացին,
Ծառերը բողբոջ արձակեցին.
Օդը լի է ձայնիւ թռչնոց,
«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»:

Տըղայ, աղջիկ՝ ուրախ, զըւարթ
Փրթթեցան զերդ մայիսի վարդ...
Ոխ, քէն չունի սիրտը մարդոց,
«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»:

Քրիստոս յարեաւ... կասկած չը կայ,
Բնութիւնն համայն է մեղ վրկայ...
Բայց երբ կ'ասէ լիզուն Հայոց՝
«Նա էլ յարեաւ ի մեռելոց»:

111. ՀԵՐԱՄ

Երամը մի որդ է, որի մարմինը կազմուած է իրար մէջ
հագնուած զանազան օղակներից. ոտիկներ ու մանր ձանկեր էլ
ունի, նոցանով ինչտեղ ուզում է, կողում մնում է: Բերանում
ունի երկու կարգ ատամներ, որոնք մեր ատամների պէս վեր ու
վայր չեն շարժուում, այլ մի կողմից դէպի միւսը: Այդ ատամ-
ներով նա ձգմում կտրում է իւր ուտելու տերեւներն ու ծա-
մում է: Նորա իւրաքանչիւր կողքի վերայ իննը հատ ծակ
կայ, որ նա թոքի տեղ է գործ ածում. որովհետեւ այն ծա-
կերով նա ներս է ծծում զրսի օդը:

Բերանումն էլ երկու ծակ ունի, որտեղից նա երկու կա-
թիլ խժային հիւթ է հանում, որ պահուած է մի պարկի մէջ:
Նրբ ուզում է, այդ հիւթը մի տեղ ամրացնում է և նորանից
ցած է կախում: Այս թելերից երկուսը իրար միանալով՝ մի
բաւական սինդ ու դիմացկուն թել է գոյանում:

Երամը իւր խողակը այս թելովն է շինում: Առջևի
ոտիկներովը իրար է կպցնում այս թելերը, որոնք թէև խիստ
բարակ են, բայց միևնոյն ժամանակ շատ ամուր ու երկայն են:
Իւրաքանչիւր խողակը շինում է մի թելից, որ հազար ոտք
երկանութիւն ունի:

Երամը ապրում է թթենու վերայ: Նրբ նա ձուից
դուրս է գալիս, մի շատ փոքրիկ որդ է լինում. գոյնը սև է.
մանաւանդ գլխի գոյնը, որ սևութիւնից փայլում է: Մի
քանի օրից յետոյ նա սկսում է սպիտակիլ կամ մոխրագոյն
դառնալ. յետոյ աղտոտուում է և առաջին մաշկը դէն է ձգում,
նոր մաշկ է հագնում: Ապա հաստանում և աւելի սպիտա-
կանում է. բայց այդ սպիտակութիւնն էլ իւր կերած կանաչ
տերեւների գոյնից կանաչ է խփում: Նրբ որդը կերակուր
ուտելուց դադարում է, գրեթէ երկու օր քնում է: Յետոյ
սկսում է, զալարուիլ և այնքան իրան գետնին է քսում, որ
բոլորովին կարմրում է, մաշկը պատառւում է և վերայից
սկզբունքով՝ դուրս է գալիս, որդն էլ ոտիկներովն այն մաշկը մի
կողմն է ձգում: Այս երրորդ մաշկովը երեք շաբաթ կամ մէկ
ամիս մնալուց յետոյ՝ դարձեալ սկսում է ուտել, և այն ժա-
մանակ նորա գլուխը, գոյնը և բոլոր կերպարանքը այնչափ
փոխուած է լինում, որ՝ կարծես թէ բոլորովին ուրիշ կենդանի
լինի դարձած:

Մի քանի օր ուտելուց յետոյ նորից ընկնում է առաջուայ
թմրութեան մէջ. յետոյ արթնանալով՝ դարձեալ փոխում է
իւր մաշկը: Այսպիսով ձուից դուրս գալուց յետոյ երեք ան-
գամ փոխում է մաշկը: Սկսում է նորից ուտել. յետոյ բոլորովին
կերակուրը թողնելով՝ իւր համար մի առանձին տեղ է պատ-
րաստում, և թելահանից քաշած ամէնաբարակ թելով ինքն
իրան ոլորում է, ինչպէս որ մենք դերձանը փաթաթում ենք մի

ձուածե կծկի վերայ: Իւր աշխատութիւնը վերջացնելով և աղաւնու հաւկիթի չափ խողակն ամէն կողմից պատելով՝ ներսը փակուում մնում է, որչափ ժամանակ որ բաւական է իրան հարանեակ ու թիթեռ դառնալու համար, որ սովորաբար 15—20 օր է տևում: Գորանից յետոյ ծակում է իւր բանար և դուրս է գալիս ոչ թէ առաջուայ պէս որդ, այլ օդի մէջ թռչող մի թիթեռ: Յետոյ ինքն էլ ձու ածելով՝ իսկոյն սատակում է: Նա ածում է մօտ 500 ձու:

Եթէ ուզում ենք շերամից մետաքս ստանալ՝ չպէտք է սպասենք, որ որդը թիթեռ դառնայ. որովհետև այն ժամանակ վատ մետաքս կը ստանանք: Այլ մինչդեռ որդը իւր խողակումն է, դնում են տաք արևի դիմացը կամ ձգում են տաք փռան մէջ, որ թիթեռ դառնալուց առաջ՝ միջի որդը տաքութեան զօրութիւնից սատակի: Իսկ թեւերի ծայրը գտնելու համար՝ խողակները տաք ջրի մէջ են ձգում և աւելով խառնում են. ծայրը գտնելուց յետոյ փաթաթում են նազդակի վերայ մինչև որ խողակը վերջանայ:

Ահա այս որդի թեւերից են շինում մեր փառաւոր հագուստները. այն որդը, որի վերայ մինչ անգամ նայել չենք ուզում, մեծ պատճառ և մեծ աղբիւր է դառնում հարստութեան համար: Մետաքսի արժանաւորութիւնն այն է, որ նորան գործ են ածում հագուստների համար. ամուր է, դիմացկուն, կակուղ, քնքոյշ, փայլուն, թեթև և ընդունակ է ներկուելու ամէնաքնքոյշ գոյնով:

ՆՄԱՆԱՀՆՁԻՆ ԲԱՌԵՐ

Ա.— Հարկ—չարկ, հոտ—հօտ, համը—չամը, սէր—սեր, ուղտ—ուխտ, թըջել—թռչել, աղտ—ախտ:

Բ.— Բաղտ—բախտ, բանտ—բանդ, բամբակ—բամպակ, թանկ—թանդ, ժանկ—ժանդ, թոշակ—թօշակ, ճիշդ—ճիշտ, գունդ—գունտ, խեղտել—խեղդել, սեպհական—սեփական, օրօրոց—որորոց, ամառանոց—ամառանոց, աժխոյժ—աշխոյժ, առտիճան—աշտիճան, կաթսայ—կատսայ—աղաղաղ—աքաղաղ:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԼԵՋՈՒՆ

Շունը հաչում է. քաճը կաղկան ձու՞մ է. դաջը ունում է. էջը դու՞մ է. ձին խրխնջում է. ոչխարը մաչում է. կովը բառաչում է, փիղը գոչում է. խոզը խանչում է. արջը մըմռում է. առեւծը մռնչում է, եղնիկը խորդում է. աղուէսը զօղանջում է. վագրը խռնչում է. կատուն մլաւում է. գորտը կռնչում է. ագռաւը գոգռում է. արծիւը կառաչում է. ագաղաղը երգում է. սերամազը ճչում է. հաւը կարկաչում է. սագը ռնգում է. օճը սուլում է. աղաւնին մնչում է. տատրակը գուրգուրում է. թուլթակը խօսում է. ճնճղուկը ճռռռողում է. բուն աղաղակում է. սոխակը դաչլաչլում է. ճանճը բզզում է. միայն մանրն է, որ իւր մկաքը չաչտնում է խօսքով:

112 ԱՐԾԻԻՆ ՈՒ ՀԱՅԻՐԸ

Արծւին մէկը արև օրով

Զըւարճութեան ելնելով,

Իրաւցնէ իրբև թըռչնոց թագաւոր

Կը սըլանար ինչպէս որ միշտ էր սովոր.

Սաւառնում էր այն տեղեր,

Ուր ծնում են փայլակներ:

Իջաւ վերջապէս այն բարձր ամպերէն,

Նկաւ թառեցաւ մի ցանկի վերայ.

Այն գահն իրաւ, որ վայելում էր իրեն.

Սիրտն այնպէս ուզեց. սորան ի՞նչ խօսք կայ.

Գուցէ պատիւ էր, որ ցանկին արաւ,

Կամ թէ մօտ տեղեր նո՞ճի չը զըտաւ,

Ո՛չ բարտի, կաղնի և ո՛չ թեղօշներ,

Նե կամ բարձրաբերձ սեպ ապառաժներ:

Դարձեալ ի՞նչ եկաւ խելքին՝ չես գիտեր,

Կարճ ժամանակից

Թըռաւ այն ցանկից.

Ուրիշ ցանկ իջաւ ու այնտեղ կանգնեց:

Յանկին մօտիկ թըխամար

Մի հաւ կար.

Գարձաւ մօտինին ասաց զըրգալէն.

«Հոգիդ սիրես, քան սանամար,

Արծիւները մեծ պատուոյ մէջ են.

Ինչո՞ւ համար.

Իբրը թէ շատ են բարձրանում.—

Մոռըս վըրան.

Նա էլ կարեմ այնքան թըռչիլ հաւատան որ.

Մէկ ցանկից միւսը թըռչիլն էլ ի՞նչ է որ...

Հերիք է հերիք,

Սանամայր քուրիկ.

Սրի Արծիւն պատիւ տալուց ձեռք վերցնենք.

Արծիւներից տարբերութիւն ի՞նչ ունենք.

Միթէ նոցա ճանկը տոտիկ՝ աչքը աչք է,

Ու մերը փայտէ տոտիկ՝ պատի ծակ է.

Թըռչիլն ասես՝ միքիչ առաջ դու էլ տեսար՝

Ո՞րքան ցածից էր, զըրեթէ մեզ հաւատար:—

Չանձրացաւ Արծիւն այն փուճ կըռկըռից.

Պատասխան տըւեց իւր թառած տեղից.

«Մի քիչ իրաւունք ունես, ո՞վ հաւիկ.

Բայց և խաբուում ես շատ կամ սակաւիկ,

Նրբեմն արծիւը հաւից էլ ցած է իջնում.

Բայց հաւը երբ է արծըւի չափ բարձրանում»:

113. ՄՐՅՈՒՄ

Մի երիտասարդ զիւղացի Վարդան անունով, նոր էր վերադարձել քաղաքից, ուր սովորել էր զերձակութեան արհեստը: Նա բայց արեց մի խանութ և սկսեց աշխատել և թէպէտ նա աւելի լաւ էր կարում, քան թէ զիւղի առաջուայ զերձակ ծերունի Պապիկը, բայց և այնպէս գները պակասեցրեց:

Դերձակ Պապիկը չկարողանալով միջել նորեկ արհեստակցի հետ, սկսեց անէ տուն ման գալ և ասել թէ Վարդանը մեքենայի վերայ է կարում, թէ նորա կարը պինդ է, և ուրիշ սորա նման բաներ:

Բայց ոչ որ ականջ չլրեց նորան. ընդհակառակն բոլոր զիւղը գնաց Վարդանի կարի մեքենան տեսնելու: Նրիտասարդ զերձակը ոտքով պտոյտ էր բերում մեքենան, իբրեւ մի ճախարակ կամ մի անիւ, ցոյց էր տալիս իւր կարը և ապացուցանում էր, թէ շատ պինդ է, թէ և արագ էր բանում:

Ս. յն ժամանակ խօսք բացուեցաւ միջման ու նորա տուած օգուտի և վնասի վերայ. և ասում էին, որ վնասը շատ աննշան է օգուտի հետ համեմատելով:

— Մրցումը օգտակար է, ասաց ուսուցիչը, երբ նորա կարծիքը հարցրին. մտաբերում էք, թէ որքան արժէր շաքարը, երբ միայն մի մանրավաճառ կար մեր զիւղում:

ՏԻԳՐԱՆ. — Գրուանքան 24 կոպէկ:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Իսկ այժմ:

ՏԻԳՐԱՆ. — 20 կոպէկ:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Մանրավաճառը վաճարում է միայն 16 կամ 17 կոպէկ, ճանապարհի ծախքը արժէ 1 կոպէկ, ընդամենը 18 կոպէկ:

ՍՕՍ. — Պարզ է, որ մրցումը պակասեցնում է ապրանքների գները, և ամէնքը օգուտ են քաղում այդ բանից:

ԱՐԱՄ. — Բայց վաճառականին վնաս է բերում մրցումը:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Այդ զեռ յայտնի է: Քանի որ շաքարի գինը պակասեցաւ, մեր զիւղացի եղբայրները աւելի շաքար են բանեցնում, և Սահակ եղբայրը գուցէ առաջուանից պակաս օգուտ չունի:

ՏԱՆՈՒՑԻՉԸ. — Չկարծեմ թէ շաքարը այնքան բերէ նորան, որքան նոր մանրավաճառի գալուց առաջ. բայց նա այժմ ուրիշ բաներ էլ է ծախում՝ երկաթեղէններ, դանակներ, բահեր, մուրճեր, և իսկապէս առաջուանից աւելի է շահում:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Եթէ մրցումը չլինէր, նա առաջուան պէս կը շարունակէր, բայց մրցումը զրգում է մարդկանց աւելի

դործունեայ լինելու և մենք այդ բանից օգուտ ենք քաղում, որովհետև այժմ մեր գիւղում գտնուում ենք նաև այն դործիւները, որ առաջ ստիպուած էինք գնալ քաղաքից բերել:

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Փոխել թուով

ԻՆՔՆԱՀԱՒԱՆ ԱՇՈՒԿԵՐՏՈՒՆԻՆԵՐԸ

Ուսումնարանում կային երկու աշակերտուհի: Նոքա այնքան ինքնահաւան էին, որ ամէնեւին չէին ասում, թէ չգիտեն այս կամ այն բանը: Մէկ օր նոցա ասացին իրանց ընկերները.

— Մի գրչահատ բան տուէ՛ք մե՛զ:

— Չուրեք, պատասխանեցին նոքա:

Բայց մի քանի ընկերացիներից նոցա ձեռքերում գրչահատ տեսնելով ընկերները ասացին.

— Հապա ինչո՞ւ մեզ ասացեք, որ գրչահատ չուրեք:

— Գրչահատը դանակ է, հարցրին հպարտ ընկերները՝ կարմրելով:

114. ՀԱՒԱՏԱՐՄԱԹՈՒՂԹ

Գիւղացի Արամ Յովհաննիսեան Կարապետեանցը աւարտելով իւր ուսումը ծխական դպրոցում, հաշուապահի պաշտօնով մտաւ կալուածատէր Առաքելեանցի մօտ: Կարճ միջոցում պ. Առաքելեանցը նկատեց, որ Կարապետեանցը իրան շատ լաւ է պահում, մեծ զգուշութեամբ կատարում է իւր պարտականութիւնները, կառավարելու շնորհք ունի, գրում ու կարդում է, ինչպէս հարկն է: Ուստի նորա ծառայութեան երկրորդ տարումը պ. Առաքելեանցը աւելացրեց Կարապետեանցի ուժիկը. իսկ երրորդ տարին Կարապետեանցը իւր տիրոջ կալուածքի մէջ դուրսկատար դարձաւ: Սկզբում տէրը հետամուտ էր լինում, թէ արդեօք Կարապետեանցը լաւ է կառավարում իւր գործերը: Նա միշտ յայտնում էր Կարապետեան-

ցին իւր շնորհակալութիւնը և յաճախ նկատում էր, որ նա իւր տիրոջ կողմէիւ իւր սեպհականից նախադասում է: Կարապետեանցին յանձնեցին ոչ միայն կարգադրութիւններ անելը, այլ և մշակների վարձելը, զանազան բերքերի ծախելը և այն ամէն բանի գնելը, ինչ որ հարկաւորում էր պ. Առաքելեանցի կալուածքում:

Այսպէս անց կացաւ երեք տարի: Այդ ժամանակ պէտք եղաւ Առաքելեանցին ամբողջ տարով հեռանալ իւր կալուածքից: Երբ նա տանն էր, բոլոր պայմանաթղթերը Կարապետեանցն էր կազմում, միայն ինքն Առաքելեանցն էր ստորագրում: Որեւիցէ անձնութեան համար ինքն Առաքելեանցն էր պատասխանատու, խայելով որ պայմանը Կարապետեանցի հետ էր կայացուած: Այժմ, երբ Առաքելեանցը հեռանում էր իւր կալուածքից, պէտք էր այնպէս կարգադրել գործը, որ վաճառականները Կարապետեանցին էլ կարողանային հաւատալ ինչպէս իրան Առաքելեանցին: Սորա համար Առաքելեանցը պարտաւոր էր իրաւունք տալ Կարապետեանցին՝ իւր անունով զանազան պայմաններ կապելու. սորանից յետոյ Առաքելեանցը պէտք է պատասխանատու լինէր այն պայմանի համաձայն, որի վերայ ստորագրել էր Կարապետեանցը, իբրեւ թէ ինքն Առաքելեանցը լինէր ստորագրած: Լիակատար հաւատարմութիւն անենալով Կարապետեանցի վերայ և իւր օգտի համար անհրաժեշտ համարելով իւր կալուածքի կառավարելու իրաւունքը Կարապետեանցին յանձնելը, Առաքելեանցը տուեց Կարապետեանցին հետեւեալ հաւատարմութեան թուղթը, որի կայացնելու համար երկուսով գնացին քաղաք նոտարի մօտ.

«Որդմած Տէր,

Արամ Յովհաննիսեան,

Հաւատալով Ձեզ իմ կալուածքի՝ Վարդաշէն գիւղի կառավարութիւնը, որ գտնուում է Գանձակու նահանգի Նուխուայ գաւառում, տալիս եմ Ձեզ իրաւունք՝ ծախելու այդ կալուածքի գաւառում, տալիս եմ Ձեզ իրաւունք՝ ծախելու այդ կալուածքի արտադրած բերքերը, ինչ գնով և Գուք ձեռնտու կը համարտադրած բերքերը, ինչ գնով և Գուք ձեռնտու կը համարտադրած մշակների թէք. վարձել և հատուցանել կալուածքիս մէջ եղած մշակներին ու ծառայողներին, ըստ Ձեր բարեհայեցողութեան. վարել իմ

անուշով քաղաքական ու քրէական դատեր. փոխառութիւն անել իմ անուշով և կայացնել ամէն տեսակ պայմանութիւնը կալուածքիս օգտի համար: Ոչ մի բանում, ինչ որ Գուք կը տնօրինէք այս հաւատարմութիւնով, ես չեմ կարող վիճել և հակառակել: Վարդաշէն գիւղ. 1881 թուի մայիսի 1-ին:

Ձեր խոնարհ ծառայ

Դրան խորհրդատու Դրիգոր Թադէոսեան Առաքելեանց»:

«Այս հաւատարմութիւնը պատկանում է գիւղացի Արամ Յովհաննիսեան Կարապետեանցին»:

Նոտարը հաստատեց, որ յիրաւի այս հաւատարմութիւնը ստորագրել է Առաքելեանցը և տրուած է Կարապետեանցին:

115. ՀԱՐԿԵՐ

Հարկ տալով ամէն մարդ մասնակից է լինում այն ընդհանուր ծախքերին, որ լինում են հասարակաց ապահովութեան, ճանապարհների պահպանութեան, կրթութեան և ուրիշ շատ օգտակար բաների համար:

Գիւղի տանուտէրն ասում էր.

— Եթէ կարգն ու ապահովութիւնը չեղնէին մեր երկրում, ես ստիպուած կը լինէի իմ պաշտպանութեան համար զէնքեր գնել, իմ պատուհաններին երկաթէ վանդակներ և դրններին մեծ մեծ կողպէքներ գնել: Բայց այդ դեռ արգելք չէր լինի չարագործներին իմ խոտի գէղերն այրելու, իմ եզները գողանալու և մինչ անգամ իմ տունը կրակ տալու: Գորանից իհարկէ շատ մեծ վնասներ կը կրէի, այնպէս որ այդ դժբաղտութիւններից ազատ մնալու համար նշանակած հարկը վճարելով, ես շատ աժան եմ պրծնում:

ԴՐԱՅԻՆ. — Միայն, հարկ վճարելը շատ ծանր է, որովհետեւ դու մարդ շատ մեծ է:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Չէ՞ որ մեր ընտրած անձինքն են բաժանում հարկերը և որոշում, թէ իւրաքանչիւր մարդ որքան պէտք է

վճարի, — գիւղական վարչութեան անդամները գիւղերում, քաղաքային վարչութեան անդամները՝ քաղաքներում, և եթէ այնպիսի անձինք էք ընտրել, որոնք միայն հասարակաց օգուտը աչքի առաջ ունեն, հարկերը արդարութեամբ են բաժանում:

ԴՐԱՅԻՆ. — Բայց քանի տեսակ հարկեր կան. բացի գլխահարկից կայ կալուածական հարկը, առեւտրական վկայականի հարկը, գրուագաւոր թղթի, խմիչքների, ծխախոտի և ուրիշ հարկերը:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Հարկերի այսպէս բաժանելու պատճառն այն է, որ ամէն մարդ իւր միջոցների համեմատ վճարէ: Ասում են մինչ անգամ, թէ կառավարութիւնը մօտիկ ժամանակներումս նոր օրէնք պէտք է հրատարակի, որի զօրութեամբ ամէն մարդ, ազնուական և ոչ — ազնուական, քաղաքացի և գիւղացի իւր ստացած եկամուտների համեմատ հարկ պէտք է տայ:

«Օրինակի համար. դուք ունէք մի տուն կամ մի հող, վճարեցէք կալուածական հարկը. ստանում էք զանազան եկամուտներ, վճարեցէք շարժական կայքի հարկը. վաճառականութիւն էք անում, կամ մի արհեստ էք բանեցնում, վճարեցէք վկայականի հարկը. օրական աշխատանքով էք ապրում, վճարեցէք մի թեթեւ գլխահարկ, որովհետեւ ամէնայն քաղաքացի պարտաւոր է մասնակից լինել տէրութեան ծախքերին: Ոչ մի պտտուաւոր մարդ չի կամենայ քաղաքական իրաւունքները վայելել առանց քաղաքացու պարտաւորութիւնները կատարելու:

«Ա երոյիշեալ բոլոր հարկերը կոչւում են ուղղակի հարկեր. բայց կան նոյնպէս կողմնակի հարկեր, որոնց մեծ մասը սպառողների վերայ է ընկնում:

ՏԱՆՈՒՑԵՐԸ. — Այսպէս են, օրինակի համար, օղիի և ծխախոտի վերայ գրուած հարկը, խնչպէս և այն հարկերը, որ վճարում են գրուագաւոր թղթերի և նոտարների ձեռքով եղած արձանագրութիւնների համար:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ. — Այդ բաւական չէ: Մենք խկապէս հարկ ենք վճարում այն բոլոր ապրանքների համար, որ օտար երկրներից բերւում և մեզ վերայ ծախւում են: Այդ տեսակ հարկերը

արւում են մաքսի ձեով, որ վաճառականը միանգամից վաճառում է տէրութեանը և յետոյ մեզանից մաս առ մաս ստանում է: Դիցուք թէ մի փութ անդլիական շաքարը վաճառականին արժէ 5 ուրլի, և թէ նա 2 ուրլի մաքս է վճարել, շաքարը 7 ուրլով կը գայ վաճառականին, և եթէ նա կամենում է փթի վերայ 30 կոպէկ շահել իւր աշխատութեան համար, մի փութ շաքարը կը ծախէ 7 ու. 30 կոպէկով, կամ գրուանքան 18 կոպէկ, կէս գրուանքան 9 կոպէկով և այլն:

Եւ որովհետեւ սպառողը այս հարկը ուղղակի տէրութեանը չէ վճարում, այլ անուղղակի կերպով, այսինքն վաճառականի միջնորդութեամբ է տալիս, այս պատճառով շաքարի համար արուած հարկը կոչւում է կողմնակի հարկ: Նոյնը պէտք է հասկանալ մնացած բոլոր ապրանքների վերաբերութեամբ, որոնց համար վաճառականը մաքս է վճարում:

ԴՐԱՅԻՆ. — Հապա գրուագաւոր թղթի համար ի՞նչ կ'ասէք:

ՈՒՍՈՒՅԻՉԸ. — Դրուագաւոր թղթի վերայ գրւում են առեւտրական և ուրիշ տեսակ պայմանները, որ շատ անգամ նոտարը իւր ստորագրութեամբ հաստատում է, և այսպիսի բաների համար վճարուած հարկը անտեղի չէ: Նոտարը իւր մատենանի մէջ արձանագրում է պայմանաթղթերը և վաւերացնում է երկու կողմի ստորագրութիւնները, այնպէս որ ոչ ոք չէ կարող ո՛չ խաբուիլ, ո՛չ էլ ուրիշներին խաբել: Այսպիսի ապահովութեան համար միթէ չարժէ մի քիչ բան վճարել, մանաւանդ երբ խօսքը մեծ գումարների վերայ է:

ԴՐԱՅԻՆ. — Բայց այդպիսի հարկեր շատ անգամ է պատահում վճարել տարուան մէջ, այնպէս որ եթէ բոլորը միասին առնուի՝ մեծ գումար կը կազմի, մանաւանդ մեզ պէս զիւղացիների համար:

ՈՒՍՈՒՅԻՉԸ. — Ուրիշ երկրներում ասոյնքը եղել են, թէ արդեօք այդքան տեսակ տեսակ հարկերի տեղ՝ աւելի լաւ չէ՞ր լինի մի հարկ ունենալ միայն, որ ամէն մարդ իւր ստացած եկամուտի համեմատ վճարէր:

«Այս հարցին պատասխանել են այսպէս.

«Նախ՝ դժբախտաբար շատ անձինք կը գտնուէին, որոնք իրանց եկամուտի ճիշտ թիւը չէին յայտնի, այնպէս որ աղնիւ մարդիկը, որոնք ճշմարիտ խօսած կը լինէն, աւելի կը վրձարէին՝ քան սուտ խօսողները:

«Երկրորդ՝ շատ արուեստների ու առևտուրների մէջ, մարդ երբէք առաջուց ճիշտ չէ իմանում, թէ որքան պէտք է շահի. ուրեմն և անկարելի կը լինէր ճշմարիտ ասել:

«Վերջապէս, եթէ միայն մի հարկ լինէր, մի անգամից վճարելի գումարները խիստ մեծ կը լինէին շատերի համար, այդ կարող էր գործերը խանգարել — Զանազան հարկեր հաստատելով, տէրութիւնները յոյս ունեն քիչ շատ հաւասար կերպով բաժանել հարկերը և միևնոյն ժամանակ հարկատուների բեռը փոքր ինչ թեթեացնել:

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

ձիւշդ է գրուած:

Ես այս տարե վճարել եմ մեր տան չարքը: Ի՞նչ անուշ հօտ է ըտըում այս ծաղկից: Իմ եղբօր որդին չամբ է: Ուխտը օգտակար կենդանի է: Մեր շինութեան վերին հարկը նորոգում ենք: Ոչխարները հօտը հանգիստ արածում էր կանաչ խոտում: Մենք համբ քաջելով վրօսնում էինք դաշտում: Վաղը պէտք է ուղտ գնանք Էջմիածին: Ախտոտութիւնից դանազան աղտեր են առաջ գալիս: Մայրս լոբի է թռչում: Թռչունը թրջում է դաշտերում: Նշագրներն սերը տուն շինող է: Խոկ կաթնի սէրը փոքր դեղ է:

116. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻ

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.

Ի՞նչ անուշութեամբ սահում են ժամեր Գեղեցկատեսիլ, խնկահոտ դարնան, Ո՛րքան ողբից վառւում են սրտեր, Անձնատուր եղած քաղցր անդորրութեան, Եւ բնութիւնը դսկի ժպիտով,

Զգեստաւորուած վարդապետ քօղով,
Հանգիստում է օր: Նորեկ առաւօտ,
Յողուն շաղ գոհար. ձօճում է արօտ,
Եւ ծածանուելով կայտառ շատրուան,
Յայտում է շեթեր իւր ադամանդեան.
Եւ նորա տրտունջ այնքան սիրելի
Դրաւում է աչերդ և՛ սիրտ և՛ հոգի:

Բ.

Երկինք կապուտակ: Առողջ, զովարար
Հնչում է զեփիւռ: Գառներ և որթեր
Խաղում են դաշտում: Թնդում է անտառ:
Երգում է սօխակ: Դողում են թփեր:
Ամէն մի թռչուն, ամէն մի էակ
Վերածնւում է այս շնորհաբեր
Աւազանի մէջ, և ձոր ընդարձակ
Եւ հովիտ կանաչ և վառ բլուրներ:
Թէև խռոված լինես, ո՛վ օտար,
Հակառակ կամքիդ, այդ կանաչավառ
Տեսարանները քեզ կը հրաւիրեն,
Որ քաղցր ստուեր վերադ տարածեն:

Գ.

Բայց դիւղական կեանք բնութեան ծոցում,
Քանի՜ պարզութիւն և գեղեցկութիւն.
Նդեմայ դրախտն է այնտեղ փայլում,
Նորից ծնում ես և նոր մանկութիւն.
Մարդաշատ աղմուկ մայրաքաղաքի,
Ի՛մ բարեկամներ, չէք լսում այդտեղ.
Ո՛չ գողցիւնը վաղուդ կառքերի,
Ո՛չ խռոր յիշոցքը ամբօխի տղեղ.
Խորհուրդ եմ տալիս, և այն փրկարար,
Եւ այն մի խորհուրդ քաջառողջութեան.
Երեք ամսով չափ—թէ ունէք հնար—
Դուրս գալ քաղաքից դէպի ծոց բնութեան:

Դ.

Վաղ առաւօտից մինչև խոր գիշեր
Ես թափառել եմ ուռիների տակ,
Երբ բոլոր լուսին գեղեցկանում էր
Ամպերի միջեց: Հնչում էր սօխակ.
Երբ ոսկենշոյլ ալիքն առուակի
Թաւալում էին մանկական խաղով
Քաղցր քան ձայնը արծաթի զանգի,
Իրանց հոսանքի խոխոջ հանելով.
Եւ բնութիւնը այս պատկերներից
Կարծես նոր ծնաւ Արարչի ձեռքից.
Երկինք ու երկիր նոյնպէս գեղեցիկ.
Անտառի խորքում քնքուշ դայլայիկ:

Ե.

Եւ այստեղ ես շատ երգեր եմ հիւսել
Հայոց բարբառով և Հայոց խօսքով.
Ես Հայաստանի կսկիծն եմ լսել,
Ոյրուել եմ սրտով, այրուել եմ հոգով.—
Ես մտածել եմ երկրիս երեսին
Թէ այս ազգը իւր պահեց գոյութիւն
Այնչափ վտանգից, ցաւից մոլեգին,
Ունի մի խորհուրդ վերին և թաքուն:

117. ՍԱՐԴԸ, ՄՐՋԻԻՆԸ.

ՃԱՆՃԸ ԻՆ ԼՈՒՆ

Ա.

Մի անգամ ժողովուեցան միասին՝ սարդը, մրջինը, քսանի
չափ մանր ձանձեր և լուն, որին անուանում էին գնդապետ:
Այս փոքրիկ միջատները ժողովուեցան խորհուրդ անելու:
Սարդը ստում էր.
— Ես անթիւ հրաշալի ոստայն եմ հիւսել, բայց մար-
դիկ անց են կենում մօտներովը և չեն զարմանում այսպիսի մեծ

շնորհքիս վերայ: Այսպիսի մի չնչին արարած այսքան շնորհք ունենալ գործելու մէջ: Բայց ինչ կ'ասէք. երբեմն ստահակ երեխաներ են լոյս ընկնում և պատասխանում են իմ հրաշալի ուստայնը:

Նորանից յետոյ սկսեց միջինը.

— Ես էլ նոյնպէս դանդատում եմ մարդկանցից: Նոքա լաւ են տեսնում, թէ ինչպէս ես տեղափոխում եմ իմ ձուկները, որոնց ծանրութիւնը իմ սեպհական ծանրութիւնից վեց անգամ աւելի է. և այս հասարակ բան են համարում:

Յետոյ խօսեցին ճանճերը.

— Մենք էլ այդպէս ենք. մեզ վերայ ոչ ոք ուշադրութիւն չէ դարձնում, մենք թռչում ենք մեզ համար. բայց ոչ ոք չգիտէ, թէ որքան շնորհք ունենք պարելու մէջ: Բայց սորանով չէ վերջանում մեր զանգատը: Նրեկ երեկոյեան, մի վատ տղայ անցնելով մեր մօտովը ծխախոտը բերանում, մի այնպիսի ծխային թանձր ամպ դուրս թողեց, որ մենք ամէնքս սարսափելով ցրուեցանք և բարկութիւնից չգիտէինք թէ ինչ անենք:

— Այ, ասաց զնդապետը հառաչելով, այդ բոլոր ասածներդ ոչինչ բան չէ. ես ինձ ամենաթշուառ արարածն եմ համարում աշխարհումս և այս մարդկանց մէջ: Մինչև օրս ոչ ոք չէ ասել, թէ. «Ինչ զարմանալի է. ի՞նչ լաւ է թռչկոտում այս փոքրիկ դազանը». բայց հէնց որ ինձ տեսնում են, իսկոյն ուզում են սպանել:

Այն ժամանակ սարդը նորից սկսեց այսպէս.

— Միբնիւ եղբայրներ և սիրելի քոյրեր. եկէք գնանք ուրիշ երկիր, մի այնպիսի տեղ, ուր մեզ պէս արարածներ դեռ չեն տեսել. ահա այնտեղ մենք ցոյց կտանք մեր շնորհքը: Կը տեսնէք, թէ ինչպէս ամէն տեղ կը դարմանան մեզ վերայ:

— Այո, այո, շատ լաւ է ասում, պատասխանեցին ամէնքը: Բայց զնդապետն ասաց.

— Մենք ի՞նչպէս պէտք է գնանք օտար երկրներ: Փէպէտ ցատկըտելում ես վարպետ եմ, բայց հեռաւոր ճանապարհ գնալն իմ գործը չէ:

Միջինը վերայ բերեց.

— Ես էլ այդպէս. թէպէտ ծանր բան կարող եմ տանել, բայց այդքան հեռու չեմ կարող գնալ:

Յետոյ պատասխանեց սարդը.

— Դուք միք նեղանայ. ինձ յանձնեցէք այդ բոլոր հոգսերը. վաղիւն առաւօտեան ձեզ համար պատրաստ կը լինի մի օղապարիկ:

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Նշանակել ինչ տեղ ինչ կէտ է հարկաւոր:

ԿԵՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ուսուցիչը նորեկ աշակերտին սովորեցնելով կետադրութեան կանոնները այսպէս էր խրատում ստորակետի մօտ քիչ կանգնելը մեջակետի մօտ մի քիչ աւելի կանգնելը եսկ վերջակետի մօտ բոլորովին կանգնելը.

Հետեւեալ օրը աշակերտը դասը կարդալիս պատահեցաւ ստորակետին և մի քիչ բարձրացաւ նստարանից յետոյ պատահեցաւ միջակետին մի քիչ էլ բարձրացաւ վերջապէս պատահելով վերջակետին բոլորովին ուղիղ կանգնեց նստարանի վերայ:

118. ՄԻՋԱՏՆԵՐԻ

ՃԱՆԱԳԱՐ ՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Բ.

Այդ գիշերը սարդը հիւսեց մի ահագին ուստայն: Հետեւեալ օրը, երբ բոլոր ընկերները պէտք է գային, նա այնպէս ծալեց այն ուստայնը, որ կախուած էր մի տերեւից՝ մի բարակ թելով. և նման էր մի փոքրիկ նաւակի: Նրբ ամէն բան շինեց, ինչպէս հարկն էր, սարդը դառնալով դէպի զնդապետը և միջինը ասաց.

— Խնդրեմ նստէք. այս բոպէիս սորա մէջ կը տեղաւորուեն նա և մեր քոյր ճանճերը՝ բացի վեցից, որոնք պէտք է

լծուեն այն վեց թելերից, որ ես թողել եմ օդապարիկի առաջը, և նոքա վեցը միասին կը թռչեն, այնպէս որ օդապարիկը միշտ ուղիղ ճանապարհով կը գնայ: Իւրաքանչիւր երկու ժամում ճանձերը կը փոխուեն:

Ամէնքը համաձայնեցան այս բանին և նստոտեցին օդապարիկում: Վեց ճանձ կնձիթներում բռնեցին թելերը և պատրաստուեցան թռչելու: Հէնց այդ լուսկէն սարդը կտրեց այն թելը, որից կապուած էր օդապարիկը, որ ուրախ փրփռալով տարւում էր օդումը: Ամէնքը միաձայն աղաղակեցին.

— Մնաք բարով, չար մարդիկ, որ արհամարհում էիք մեզ. մնաք բարով, դուք առողջ կացէք և աշխատեցէք ուղղուիլ:

Հիանալի առաւօտ էր, երբ գեղեցիկ օդապարիկը արծաթեայ մակոյկի պէս հանդարտ օրօրւում էր օդումը իւր սիրուն ճանապարհորդներով: Մեղմ քամին քշում էր նորան սարերի, ձորերի, հովիտների, դաշտերի, քաղաքների և գիւղերի վերայով: Առաջևից ու ետևից լսում էին արտուտների ուրախ երգերը: Նրբեմն յափշտակող թռչունը դաշտերում աղաւնու ետևից ընկնելով՝ արագութեամբ սլանում էր նոցա մօտովը: Փոքրիկ սպիտակ ամպերը հանդարտ անցնում էին օդային տարածութեան մէջ և մեր ճանապարհորդներին պաշտպանում էին արեգակի այրող ճառագայթների դէմ: Բայց երբ նոքա ցած նայեցին երկրի վերայ, ո՛, ի՛նչ տեսան. ի՛նչ փոքր էր երևում ցածումը ամէն բան: Աշտարակները շաքարի գլխի չափ էին, իսկ տները աւազահատիկների պէս էին երևում. անտառները՝ ինչպէս թանաքի բծեր և գետերը՝ ինչպէս արծաթեայ թելեր. մարդիկ նման էին շարժական մեխակների:

— Ափսոս, ասաց գնդապետը, որ մենք չենք կարող երգել. այսպիսի բարձր տեղում երգեցողութիւնը շատ դուրեկան կը լինի: Այդ ասելով՝ սկսեցին բզլալ: Գնդապետը այնչափ հիացաւ, որ գրկեց մրջինին և մի քանի անգամ պտտուելով՝ վերադարձաւ իւր փոքրիկ ապաստանարանը:

Մեր ճանապարհորդները միայն այն ժամանակ զգացին քաղ-

ցածութիւնը, երբ անց էին կենում անձանօթ աշխարհի վերայով: Բայց սորա մասին էլ սարդն առաջուց հոգս էր քաշել: Նա գնդապետի համար կանեփի հատիկից շինած մի փոքրիկ ամանում պատրաստել էր կէս կաթիլ մարդկային արիւն. մըրջինի համար՝ երկու խոտի ծեղ. ճանձերի համար՝ մի քիչ մեղր և վերջապէս իւր համար՝ մի ճանձ: Այս բոլորը նոքա այնպէս ախորժակով կերան, որ խորին շնորհակալութիւն արին սարդին՝ նորա հոգատարութեան համար:

Վերջապէս, երկար ճանապարհորդութիւնից յետոյ, նոքա մօտեցրին իրանց օդապարիկի եզերքը և այն վեց ճանձերը, որոնք լծուած էին նորա մէջ, նոյնպէս տեղաւորուեցան միւսների հետ: Օդապարիկը ծանրացաւ և սկսեց վայր իջնիլ: Նա իջնում էր ու իջնում, մինչև որ նստեց գետնի վերայ:

Մեր ճանապարհորդները իրանց շուրջը նայելով՝ նկատեցին, որ իրանք ընկել են թղու կն երի աշխարհը: Այնտեղ ամէնաբարձր մարդիկ հազիւ մի փոքրիկ երեխայի չափ էին. իսկ երեխաները՝ մատիտի չափ:

— Շատ լաւ. ասաց սարդը, մենք այստեղ բաղտաւոր կը լինենք:

— Ճշմարիտ է ձեր ասածը, ուրախութեամբ պատասխանեց գնդապետը, ցատկեց ու անցաւ բոլոր ընկերների գլխներովը:

— Տես, ձայն տուեց մրջինը կատակի ձևով, քիչ էր մնացել, որ գլխիս նստէիք:

— Ախ, ի՛նչպէս դուք վախեցրիք մեզ, ասացին ճանձերը:

— Խնդրեմ՝ չնեղանաք, ասաց ցատկողը, այս գրեթէ ակամայ էր: Նոյնքան երկար ժամանակ չէի ցատկել, որ էլ չկարողացայ համբերել. ուստի ցանկացայ խմանալ, թէ արդեօք չեմ մոռացել ցատկելը:

Ճանապարհորդների առաջին հոգսն այն եղաւ, որ պատրաստեն մի փոքրիկ բնակարան, որ և շուտով պատրաստուեցաւ: Մրջինը հոյն ու աւաղն էր կրում և միմեանց վերայ էր ժողովում: Այն միջոցին, երբ սարդը լուսամտի վարագոյրերն ու վերմակներն էր հիւսում, գնդապետը ցատկում ու ոտիկներով կոխոտում էր հողը՝ հիմքը ձգելու համար:

Վերջապէս նոքա պատրաստեցին մի փոքրիկ տնակ: Գնդապետը իւր խայթոցով ծակեց, մի լուսամուտ բաց արեց: Նոքա մտածեցին երեք օրից յետոյ թզուկների համար մի ներկայացումն տալ: Սորա համար նոքա շարադրեցին ահագին յայտարարութիւն և կպցրին ծառերի վերայ, այնպէս որ թզուկները կարողանային կարդալ: Յայտարարութիւնների վերայ գրուած էր. —

Երևելի խմբի ներկայացումն.

Սարդ — ամէնամեծ ոստայնանկը ամբողջ աշխարհում.

Մրջիւն — հսկայ, որ բարձրացնում է ահագին ծանրութիւններ.

ձանձեր — երևելի պարուներ.

Գնդապետ — ամէնամեծ ցատկողը ամբողջ աշխարհում:

119. ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՄՆ

Գ.

Հասաւ նշանակած օրը: Մերձաւոր տեղերից և հեռաւոր երկրներից ժողովուեցան թզուկները: Նոքա անհամբերութեամբ սպասում էին տեսնելու այդ օտար արհեստագէտներին: Երկար ժամանակ սպասեցին. բայց օտարականներից ոչ մէկը դուրս չեկաւ: Յանկարծ ահա նոքա ցած իջան օդի միջից: Նոքա նստոտած էին մի օդապարիկի մէջ, որ նման էր իրանց առաջուայ օդապարիկին: Արդէն այս բանը բաւական զարմացրեց թզուկներին:

Վերջապէս իրանք էլ դուրս եկան: Սարդը խողանալով ուղղում էր իրան և գլխին դրել էր մի թագ, որ շինուած էր մանր ու փայլուն քարերից: Մրջիւնն էր զարդարել այս թագը: Իսկ ինքը կապել էր մի կանաչ դօտի, որ միջից ծակածակուած էր: Այս էլ գնդապետն էր շինել, ծակելով իւր խայթոցով փոքրիկ կանաչ խոտերը: Զանձերը առաջևի ոտիկների վերայ բռնած ունէին փոքրիկ սպիտակ քօղեր: Այդ էլ սարդն

էլ հիւսել: Գնդապետը բռնած ունէր մի կարմիր դրօշակ, որ շինել էին ճանձերը վարդի փոքրիկ թերթիկից:

Ներկայացումն սկսեց մրջիւնը. նա դուրս եկաւ բեմը, վեր առաւ բերանում մի քար, որ չափազանց մեծ էր իրանից. բարձրացրեց այդ քարը և տարաւ հեռաւոր տարածութիւն: Յետոյ նա առաջարկեց թզուկներին, արդեօք չէ՞ն կամենայ կշռել այն քարը: Երբ քարը կշռեցին, դուրս եկաւ, որ քարը նոյն իսկ մրջիւնից վեց անգամ ծանր էր: Սորա վերայ թզուկները զարմանքից բերանաբաց մնացին:

Յետոյ հասաւ գնդապետի երթը: Նա առաջարկեց թզուկներին, որ գետնի մէջ մի այնպիսի ճիւղոտ ցցեն, որ հարկւր անգամ բարձր լինի իրանից: Թզուկներն արին այդպէս: Զիւպոտը գետնումը խրելիս նոքա կատակ անելով՝ ասում էին միմեանց. «Այս կարմիր դրօշակաւոր յիմարը հազիւ է կարողանում ման գալ ի՞նչպէս պէտք է վերև ցատկի»: Երբ գործը վերջացաւ, գնդապետն ասաց թզուկներին.

— Այժմ խնդրում եմ ձեզ, մի անգամ ասացէք. «մէկ, երկու, երեք»:

Իսկոյն նոքա ձայն տուին. «Մէկ, երկու, երեք»: Բայց հազիւ թէ նոքա արտասանեցին վերջին խօսքը, գնդապետն արդէն ցատկեց ճիւղոտի գլուխը:

— Ահա, աղաղակեցին թզուկները, բաց անելով իրանց բերանը և յառելով աչքերը. այս շատ զարմանալի բան է, ասում էին միմեանց և իսկոյն ցանկացան փորձել. թէ որքան կարող են վեր ցատկել իրանք: Բայց ի՞նչ. թզուկները հազիւ էին կարողանում միմեանց գլխներովը ցատկել:

— Այսպէս բարձր ցատկելը, ասում էին նոքա, գնդապետի կողմից մեծ շնորհք է: Ոչ մի մարդ և ոչ մի կենդանի չէ կարող այս բանն անել: Նաո զարմանալի ոյժ ունի:

Յետոյ դուրս եկան ճանձերը իրանց բարակ քօղերով: Նոքա խնդրեցին մի թզուկի, որ կանգնէ մէջ տեղը. նա կանգնեց: Իսկոյն մեր պարուները նստոտեցան նորա գլխարկի շուրջը, վեր առան իրանց սպիտակ քօղերը, առաջ կամաց շարժուելով յետոյ շուտ շուտ և վերջապէս սկսեցին այնպէս արագ պա-

րել, որ թզուկները էլ չէին կարողանում աչքերով հետևել նոցա քայլերին: Նոքա գլխերները շարժում էին զարմանքից և նոցանից ոմանք ասում էին. «Հաւատացնում եմ ձեզ, որ եթէ ամբողջ օրը նայեմ սոցա վերայ, չեմ կըշտանայ»:

Վերջապէս դարձեալ դուրս եկաւ սարդը: Նա պատրաստ էր գետնումը խրելու երկու, բաւական բարձր ճիւղոս դեղին դրօշակով: Ճիւղոսները մի արշին հեռու էին իրարից: Նա կամաց կամաց բարձրացաւ նոցանից մէկի վերայ և ծայրին նստեց:

— Ահա այս էլ ամէնաերեւելի ոստայնանկը, խօսեցին իրանց մէջ թզուկները. բայց ի՞նչպէս պէտք է հիւսի, երբ ձեռքին ոչ մի գործիք չունի:

Սարդը լսելով այդ խօսքերը՝ ասաց.

— Համբերեցէք փոքր ինչ, բարձր մարդիկ, այս բոլորիս գործը կը սկսուի: Ես ուզում եմ մի ոստայն հիւսել այս ճիւղոսից մինչև միւսը: Սորա համար ես առաջ մի թել կը մանեմ և նորա ծայրը կ'ամրացնեմ իւրաքանչիւր ճիւղոսի վերայ, և ես այդ բոլորը կ'անեմ առանց տեղիցս շարժուելու:

Սարդն իսկոյն առաջևի թաթիկներով սկսեց մի թել դուրս քաշել իւր մարմնի յետին կիսից: Թելը հետզհետէ երկայնանում էր և օդի միջովը քշում էր դէպի միւս ճիւղոսը: Հէնց որ կպաւ երկրորդ ճիւղոսին, սարդը մի ծայրն ամրացրեց առաջին ճիւղոսի վերայ, իսկ ինքն իսկոյն ճանապարհ ընկաւ այս պարանի վերայով դէպի միւս ճիւղոսը: Թզուկները մնացին քարացած և չգիտէին, թէ ինչ ասեն:

Սորանից յետոյ նա տեղաւորուեցաւ պարանի մէջ տեղը. այնտեղ ամրացրեց մի նոր թել և կախուեցաւ նորանից: Թելը հետզհետէ երկայնանում էր, և զարմացնելով ամէնքին՝ նա ցած էր իջնում: Շարունակելով իւր արհեստը՝ նա ցած իջաւ մինչև գետինը: Այս արդէն չափից դուրս զարմացրեց նոցա: Նոքա շարժում էին գլխերները և զարմանքից խօսք չէին գրտնում ասելու:

Յետոյ սարդը կրկին վեր բարձրացաւ թելովը՝ ինչպէս

նետը դուրս է թռչում աղեղից և բարձրանալով՝ թելը ոլում էր ետեւից:

Ապա սարդը իւր թելերը դուրս հանեց ամէն կողմից՝ կանոնաւոր աստղի ձևով: Այս աստղի մէջ նա սկսեց ձգել շրջագծի թելերը, հետզհետէ փոքրացնելով շրջագիծը, մինչև որ ոստայնը բոլորովին պատրաստուեցաւ: Այժմ ոստայնը երեւեցաւ իւր բոլոր գեղեցկութիւնով՝ այնպէս նուրբ ու կանոնաւոր, որ կարծես ամէն մի թելը չափուած լինէր: Սարդը նստեց մէջտեղը: Մեծ ճանձը ընկաւ նորա մէջը. նա ուզում էր թռչել ոստայնի վերայով: Բայց այն բոլորին սարդը ծածկեց նորան, և մինչև ճանձը ուշքի կը դար, նա այնպէս խճճեց նորան թելերի մէջ, որ խեղճը չէր կարողանում ոչ առաջ շարժուիլ և ոչ յետ: Ապա սարդը ամրացրեց նորան թելի վերայ և կախ արեց ոստայնից: Իսկ ոստայնի մէջ պատառուած տեղը իսկոյն կարկատուեցաւ:

Թզուկների խելքը գնաց սարդի ճարպիկութեան վերայ: Այն ժամանակ վեր կացաւ թզուկներից ամէնալուսաւորուածը և դարձաւ դէպի սարդը հետևեալ խօսքերով.

— Այժմ խնդրում եմ մի թել էլ հիւսեցէք, միայն որքան կարելի է, հանդարտ: Մենք կը գնենք մեր ակնոցները և կ'աշխատենք տեսնել, թէ որտեղից է դուրս գալիս այս թելը:

— Մեծ ուրախութեամբ, պատասխանեց սարդը, ես այս բոլորին կը կատարեմ ձեր ցանկութիւնը. և սկսեց հիւսել: Բոլոր թզուկները ակնոցները դրին քթների վերայ և սկսեցին ուշադրութեամբ նայել:

Իսկոյն նոցանից մէկը ձայն տուեց.

— Խնդրեմ, լսեցէք, թէ ես ինչ տեսայ. սարդի ետեւը փոքրիկ կոծիծի պէս մի բան կայ. այդ կոծիծներից դուրս է գալիս մօտ 6000 չափազանց նուրբ թել և այդ բոլոր թելերից նա շինում է առաջին թելը, որ կարելի է տեսնել աչքով: Ո՞րքան խելացի և զարմանալի կերպով է անում նա այս:

Թզուկները վեր առան իրանց գլխարկները և աչքերները դէպի երկինք բարձրացնելով՝ ջերմ սրտով օրհնում ու փառաբանում էին Աստծուն, որ այս ամէնի Ստեղծողն է:

ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

Տառասխաները ուղղելը

ԿԱՏԱԿ

Մի յարուստ գիւղացի իւր Ծառաի ձեռքով մի կենթանի նապաստակ ընծա ուղարկեց իւր քաղաքացի բարեկամին: Գիւղը քաղաքից 15 վերստ յեռու լինելով՝ ծառան ճանապարհի կիսումը մի պանդոկ մըտավ, որ յոգնութիւնը անցնի և մի երկու գալաթ գինի խմէ:

Մի քանի կատակասեր մարթիք, վորոնք միեւնուին պանդոկում խմում էին, լմանալով ծառայի պարկի մեջ եղածը՝ և ուզենալով մի կատակ անել, նորան խոսեցնելով, նապաստակը պարկից յանեցին և նորայ փոխանակ մի կատու գրին:

Ծառան գինին խմելուց հետո՝ պարկը վեր առավ ու յեռացավ: Հասնելով քաղաք՝ նա ընծան տարավ իւր տիրոջ բարեկամի տունը և ասաց.

— Պարօն, տէրս ձեզ յամար մի կենդանի նապաստակ ուղարկեց:

— Շատ լավ, ասաց Բարեկամը: Բաց արայ, տեսնեմ:

Ծառան պարկը բաց արեց և ապշաց մնաց, երբ նորա մէջ մի կատու տեսավ:

— Տէր ասոված, ասաց նայ, մէր գիւղումը սայ նապաստակ էր. պարկումը դնելիս էլ տեսա:

— Գնաց բանիդ, ասաց բարեկամը. ուզեցել էն ծաղը անել քեզ:

Ծառան կրկին շալակեց պարկը և գիւղը Էրադառնալիս դարցեալ մօտս նուին պանդոկը և պատահածը պատմեց այն կատակ անող մարթկանցը:

Իսկ նօքայ խաղը ավելի կատարիալ անելու համար՝ պարկից կատուն յանեցին և տէղը կրկին նապաստակը գրին:

Հէռանալով այն տէղից՝ ծառան տուն հասավ և տիրոջն ասաց.

— Պարոն, գիտե՞ք, որ ձեր ուղարկածը նապաստակի փոխանակ կատու էր:

— Ի՞նչ էս ասում, թշուառական, պատասխանեց տէրը:

— Ահայ, ձեր աչկովը տեսեք, ասաց ծառան, պարկը բաց արեց. և ի՞նչ. — իսկոյն նապաստակը դուրս ցատկեց:

Ծանօթ. Դասատան գրատախտակի վերայ կարելի է երբեմնապէս դադուել աչսպիսի վարժութիւններով:

120. ԱՌԻԻԾԻ ՈՐՍՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Առիւծն ու Շուն, Գայլն ու Աղուէս

Մէկ մէկի մօտ նըստում էին եղբօր պէս.

Իրարու հետ խօսք կ'անեն,

Որ միշտ որսի մէկտեղ ելնեն.

Ի՞նչ որ ընկնի ձեռքներին՝

Հաւասար անեն փայ բաժին:

Զը գիտեմ ի՞նչ կերպով,

Կամ թէ ի՞նչ հընարքով,

Առաջ Աղուէսը մի եղնիկ բըռնեց.

Իսկոյն ընկերացն էլ խմաց տըւեց,

Որ գան ու բաժնեն այն ընտիր որսը,

Զորս բաժին անեն ու առնեն չորսը:

Եկան ժողւեցան. Առիւծն էլ եկաւ,

ձանկերը սըրեց, չորս կողմ նայեցաւ:

Ասաց միւսներին. «Բերէ՛ք ես բաժնեմ,

Մենք չորս ենք, եղբարք, չորս կըտոր անեմ.

Ահա նայեցէ՛ք. այս է իմ բաժինս,

Ինչպէս խօսք դըրած էինք մէջըներս.

Այս էլ ինձ, զի ես Առիւծ եմ.

Այս էլ, որ մէջերդ ուժովը ես եմ.

Իսկ այս, — ապա մէկը թաթը մէկնէ՛,

Տես ինքն իր գլխին ի՞նչ ձիւն կը բերէ՛:

121 ԱՌԻԻԾՆ ՈՒ ԳԱՅԼԸ

Առիւծն իւր համար առտուն նախաճաշիկ
Պատրաստել էր մի օր մի գառնուկ փափկիկ.
Ի՞նչ կ'ասես, որ այն միջոցին շնիկը
Արքայական բազմականին ոտիկը
Մինչ ման կուգար պոչն անդադար շարժելէն,
Փոքր կըտորիկ խրէց առաւ Առիւծի սուր ճանկերէն:
Առիւծ արքան ձայն չը հանեց,
Վեհանձնութեամբ համբերեց,
Որովհետեւ շնիկն էր տակաւին
Փոքրիկ լակոտ, ու խելք չունէր բնաւին:
Այն որ տեսաւ Գայն այնտեղեց,
Տես թէ ինչ անց կացրեց մըտքից.
«Սուտ է եղել այն խօսքը, որ մերոնք ասում են,
Ասաց Գայն ինքն իրան.
Թէ Առիւծը շատ զօրեղ է,
Երբ այդքան հեղ համբերող է:
Եւ ինքն էլ թաթը մեկնեց գառնուկին.
Բայց ինչ բերեց նա այն բանով իւր գլխին.
Ինք կերակուր եղաւ իսկոյն Առիւծին:
Իսկ Առիւծը մինչ գայլին պատռում էր,
Մէկ կողմից էլ մըրմըռալով ասում էր.
— «Քեզ պէտք էր մի,
Խեղճ ողորմելի,
Շնիկին նայելով
Գլխիկ ի մըտի
Թէ նաեւ քեզի
Ես ներեմ պիտի:
Նա պըստիկ է խելքը պակաս:
Դու լակոտ չես, այլ չափահաս»:

122. ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Աշխարհ մի կայ երկիր տըխուր,
Սըգազեցիկ և աւերակ,
Անկեալ մահուն յար առաթուր,
Ծածկէ իւր փառք՝ ոսկերաց տակ:

Դորա երկինքն է միշտ ամպոտ,
Զիւնակատար վերայ լերանց.

Անդ չէ բնում դալար մի խոտ,
Է գերեզման նա դիւցազանց:

Թէ լինէի փոքրիկ ծաղիկ՝

Արտասուքի ցօղով դեռ թաց,

Կամէի անդ ծիւլ մէնիկ,

Մի շերտի վրայ մեռնիլ թառամած:

Այլ թէ սարեկ, երգիչ սոխակ,

Մէկ փոսի մէջ շնիկի բուն,

Հաւատարիմ մնալ խօսնակ՝

Արձազանգաց այն լեռներուն:

Ո՛հ, է՞ր սիրեմ ես այն երկիր,

Զղարմանաս, ո՞վ ընթերցող,

Թէ կը սիրեմ այս վերնագիր

Հայրենիքը՝ իմ բնիկ հող:

ՏԱՃԱԿԱՆԱՅԻՆ ՔԱՐՔԱՌ

123. ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Փոքր տղայք բան չեն գիտեր, անոր համար իրենց ծնողքը զերենց դպրոց կը ղրկեն, որ կարդալ ու գրել սորվեն, աղէկ կրթութիւն ստանան:

Խոհեմ տղան յօժարութեամբ դպրոց կ'երթայ, ծնողաց և վարժապետին հնազանդ կ'ըլլայ, անոնց խրատները մօտիկ կ'ընէ, առած դասերը աղէկ կը սորվի, և իր ատենը ամէնեւին պարապ չանցըներ:

Այդպիսի տղան իր ծնողաց և վարժապետներուն սիրելի կ'ըլլայ, շուտով ամէն բան կը սորվի և խելացի կ'ըլլայ:

124. ԺԼԱՏԸ

Ժլատ մարդու մը ծառաները իրենց տիրոջը կ'իմացնեն, որ շապիկնին հինցած է և նորը շինելու պէտք ունին: Տէրը իւր գործակալը կը կանչէ և կը հրամայէ, որ երթայ իւր դաշտը կանեփ ցանել տայ: Նրբ ծառաները կըսկսին ծիծաղել, «Վայ անիրաւներ, կ'ըսէ, ի՞նչպէս կ'ուրախանան, որ նոր շապիկ պիտի ունենան»:

125. ՕՐՕՐ

ՄԱՅՐՆ

Անուշ քրնակն աչերն առեր,
Անուշ հովերն ալ տարուբեր,
Իմ տատարակիս քունն է եկեր,
Անուշ երգով ըսեմ «օրօր»:

ՈՐԴԻՆ

Ես քուն չունիմ, անգութ մարիկ,
Հերիք, աչքըս կապես, հերիք,
Մէկ պահիկէն կ'ընեմ պաճիկ,
Իս արձրկէ, մ'ըսեր «օրօր»:

ՄԱՅՐՆ

Մինչև չի լան, մատաղ մանկիկ,
Ծիծ չեն ի տար անոր, դառնիկ
Դուն չի լացած, իմ մէկ հատիկ,
Ես ծիծ կուտամ, կ'ըսեմ «օրօր»:

ՈՐԴԻՆ

Խըղճուկ սըրտով ձայն եմ ձրգեր,
Կը ծրվճըվամ, դուն չես լսեր.
Անուշ ձայնիդ ես ըզմայլեր,
Ես կուլամ՝ դուն կ'ըսես «օրօր»:

ՄԱՅՐՆ

Արցունքներդ մարդարտի պէս
Նրեօդ ի վար ի՞նչ կը թափես.
Մի՛ լար, ձագճուկ, մի՛ լար, մեղք ես,
Ո՛վ կ'ուզես՝ ան ըսէ «օրօր»:

ՈՐԴԻՆ

Գիրկըդ ինձի հանգըստարան,
Ծիծերդ բերնիս անուշ ծորան,
Իրիկուան դէմ պառկեմ օրրան,
Աչքըս գոցէ, ըսէ «օրօր»:

ՄԱՅՐՆ

Քընացընեմ իմ աղանիս,
 Մեծացընեմ սիրով սըրաիս,
 Կարմիր վարդի նըման բացուիս,
 Նուբըդ նըստիմ ըսեմ «օրօր»:

ՈՐԴԻՆ

Քիչ մը թուլո՞ւր թեւերս, ոտքերս,
 Ա՛լ թըմրեցաւ փափուկ մըսերս,
 Անուշ մըրափն առնու աչքերս,
 Հապս սըխմէ՛, կարդա՛ «օրօր»:

ՄԱՅՐՆ

Այդ սուտերովդ չեմ խաբուիր ես,
 Կ'ուզես, որ զես նըստեցընես,
 Զի քընանաս, ծիծըս ուտես,
 Դատարկ տեղը ըսեմ «օրօր»:

ՈՐԴԻՆ

Քիչ մը Ծոր Ծոր, քիչ մը Ծար Ծար,
 Քիչ մը տան տան, քիչ մը պար պար,
 Քիչմ' ալ պապան առ հօպպա տար,
 Քիչմ' ալ մէն մէն, ետքը «օրօր»:

ՄԱՅՐՆ

Այդ քու լեզուդ կ'ուտեմ հիմա, ք
 Քու կանգունովդ կըտաւ չի կայ,
 Տան տան, մէն մէն, ա՛լ հաբաբայ,
 Աչուկ պահ պահ, ըսեմ «օրօր»:

ՈՐԴԻՆ

Սիրտդ քար է, ա՛լ հասկըցայ,
 Լացի լացի՝ շահ չի գտայ.
 Ա՛լ քընանամ, Ծորը չի կայ,
 Երկա՛ն երկա՛ն ըսէ «օրօր»:

126. ՎԱՐՉԱՏՐԵԱԼ

Ծ Ն Ո Ղ Ա Ս Ի Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Պրուսիոյ թագաւոր Փրեդերիկոս օր մը քանի մը անգամ
 զանգակը զարնէին ետեւ՝ տեսնելով, որ մարդ մը չը գար,
 դուրս կ'եկնէ կը նայի, որ իւր սենեկապանը աթոռի մը վրայ
 խորունկ կը քնանար:

Անոր կը մօտենայ, որ արթնցընէ, բայց գրպանէն դուրս
 ելած թղթի մը ծայրը տեսնելով՝ հետաքրքրութեամբ կ'ուզէ
 անոր ինչ ըլլալը գիտնալ: Ուստի կամաց մը կը քաշէ զայն և
 կը տեսնէ, որ երիտասարդին մայրէն գրուած նամակ մ'էր:

Մայրը շնորհակալ կ'ըլլար զաւակէն, որ իւր կարօտու-
 թեան օգնելու համար՝ առած ամսականին կէսը իրեն կը ղրկէր,
 և նամակը կը վերջացընէր անոր օրհնելով:

Թագաւորը նամակը կարդալէն ետեւ՝ առանց ձայն հա-
 նելու իւր սենեակը կը մօնէ, ոսկիով լեցուն քսակ մը կ'առնէ
 և զգուշութեամբ նամակին հետ անոր գրպանը կը դնէ: Ետքը
 իւր սենեակը կը դառնայ, և զանգակը այնպէս սաստիկ կը
 հնչեցնէ, որ երիտասարդը քունէն ցատկիւով ներս կը վազէ:

— Կ'երեւի, թէ անուշ կը քնանայիր, կ'ըսէ անոր թա-
 գաւորը:

Խեղճ՝ սենեկապանը վախնալով՝ կը ջանայ ինքն զինքը
 արդարացընել, և իւր շփոթութեանը մէջ յանկարծ ձեռքը
 գրպանը կը տանի, և մէջը քսակ մը զգալով՝ դուրս կը հանէ
 զայն, և ոսկիները տեսնելով՝ գոյնը կը նետէ, թագաւորին կը
 նայի և առանց բերանէն խօսք մը հանելու՝ կըսկսի արտասուք
 թափել:

— Ի՞նչ է այն, ի՞նչ է, կը հարցնէ թագաւորը:

— Ո՛հ, տէր իմ, կը պատասխանէ երիտասարդը անոր ոտքն իյնալով, անշուշտ թշնամի մը պիտի ունենամ, որ իմ կորուստս կ'ուզէ, վասն զի չեմ գիտեր: Ի՞նչ կը նշանակէ այս գրպանիս մէջ գտած ստակս:

— Ա՛հոգ եղեր, տղաս, կը պատասխանէ թագաւորը, Աստուած շատ անգամ իւր բարիքը քնացած ժամանակնիս մեզ կը զրկէ: Այդ քսակը մօրդ զրկէ, իմ կողմանէս ալ ողջունէ զինքը և ըսէ, որ այսուհետեւ իրեն և քեզ ևս խնամք պիտի տանեմ:

127. ՊՋՏԻԿ ԱՂՋԻԿՆ ՌԻ ԹՌԻՉՆԻԿԸ.

— Եկո՛ւր ինձ, սէր իմ, թռչնիկ, ինձ եկո՛ւր, Ունիմ քեզ համար վանդակ մը մաքուր. Բեզ պիտի տամ ես ծաղիկներ փայլուն, Թարմ հասած միրգեր, և խոտեր ցօղուն:

— Շատ ապրիս, աղջիկ, ու վարձքդ կատար, Բայց ես շատ սիրեմ բաց ու զով կամար. Եւ իմ սիրուն բոյն բարձր ծառի տակ Աւելի լաւ է, քան ոսկի վանդակ:

— Ո՛հ, պզտիկ թռչնիկ, ո՛ւր գացիր թռար, Ձիւնը ծածկեր է ամէն ձոր ու սար. Տես քու բոյնդ ալ սառ է, ա՛հ նայիր. Արի, վէս թռչնիկ, ինձի հետ կեցիր:

— Չէ, պզտիկ աղջիկ, տի թռիմ երթամ Աւելի շատ բոյս, տաք երկինք գտնամ. Եւ երբ գարուն գայ անուշ գեփիւռով, Պիտի լսես ձայնս իմ զուարթ երգով:

— Ո՞վ քեզ ուղեցոյց, թռչնիկ, հէք թռչնակ, Մէնակուկ կ'երթաս ծով, լիճ ու բլրակ, Յիմար ես, ի՞նչ ես. եկ իմ մօտ կեցիր. Պիտի մոլորիս, ապահով եղիր:

— Ա՛հ, չէ, լաւ աղջիկ, Աստուած է իմ թեւ, Լեռ ու ծով կ'անցնիմ անվախ ու թեթեւ. Օղին պէս ազատ ստեղծեց զիս անշուշտ, Որ օդ, լոյս գտնեմ ու ծծեմ անկուշտ:

128. ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Մեր պատմական հայրենիքը Հայաստանն է: Բայց բոլոր Հայերը Հայաստան չեն բնակիր, այլ աշխարհիս այլ և այլ կողմերը ցրուած են: Մեր բոլոր հին յիշատակները Հայաստան են: Այնտեղ են մեր թագաւորներու գերեզմաններն, մեր սուրբ Հայրապետաց շիրիմներն, մեր տաճարներն ու վանքերն, որոցմէ շատերն աւերակ դարձած են: Բայց որչափ Հայաստանի Հայերը մեծ մասամբ թշուառ են, որչափ որ մեր հին ծաղկած քաղաքներէն շատերն աւերած են, դարձեալ պէտք է, որ մեզի միշտ սիրելի բլրայ մեր հայրենի երկիրն, և մեր սէրը մինակ խօսքով յայտնելու չէ, այլ՝ գործով: Մեր պարտքն է անոր վրայ խորհիլ, միշտ յիշել մեր հայրենակիցները, անոնց ցաւերուն դարման տանիլ: Պարտաւոր ենք մեր ճակտին քրտինքն, մեր հարստութիւնն, մեր խելքն այնտեղ թափել, որպէս զի չէննայ ու ծաղկի Հայաստան:

Հայաստանի օղջատ առողջարար է: Զմեռը սաստիկ ցուրտ կ'ընէ, բայց ամառն ալ հարաւային հողմերը շատ զուարճալի է: Բնակիչները զօրաւոր, ուժեղ մարդիկ են, ինչու որ լաւ օդ կը ծծեն, վճիռ ջուրեր կը խմեն և աղուոր ձորերու ու հովիտներու մէջ կը բնակին:

Հայաստան շատ բարեբեր դաշտեր ու հովիտներ ունի, ծաղկաւէտ ձորեր, առատ ջուր և զանազան բերքեր: Առատ է ցորենը, ունի նաեւ՝ հաճար, գարի, սիսեռն, բրինձ,

բակլայ և այլն: Շատ ազնիւ է խաղողն, և տեսակները՝ բազմաթիւ. ասոր համար գինին ալ ընտիր է: Հայաստանի ծիրանն ուրիշ տեղ չկայ: Ուրիշ այլ և այլ պտուղներ ալ կը հանէ, ինչպէս՝ դեղձ, սալոր, տանձ, սերկեւիլ, խնձոր, թուօթ, նուռ, թուզ, ձմերուկ, սեխ, ընկոյզ, շաքանակ և այլն:

129. ՀԱՅ ԱՊՐԻՆՔ:

Հայ ապրի՛նք, եղբարք՝ մարդկութեան մէջը,
Հայ կ'նքեր է մեզ պատմութեան էջը.

Հայ անուամբ ըզմեզ կ'ողջունեն երկինք. —

Եղբարք, Հայ ապրի՛նք:

Հայ ապրի՛նք — մեր հայրն է այն դիւցազուն,

Որ ազատութիւն սովորեցոյց մարդուն,

Ու մեզ վեհ Անուն մը տուաւ բաժինք. —

Եղբարք, Հայ ապրի՛նք:

Հայ ապրի՛նք. — ո՞ր ազգ կայ Հայուն նրման,

Որ ունենայ հին պարծանքներ այսքան,

Ո՞ր ազգ Հայուն պէս՝ շքեղ հայրենիք. —

Եղբարք, Հայ ապրի՛նք:

Ո՞վ կրնայ համրել սրբոց մեր անուանք,

Մեր պատմութիւնն է նահատակաց ցանկ.

Մեր ցկեղեցին յերկրի է երկինք. —

Եղբարք, Հայ ապրի՛նք:

Ո՞չ ճակատագիր մեր չէ միշտ տըխուր.

Թըշուառութեան ուտել հացն ու ջուր.

Նոր երջանկութեան ապագայ մ'ունինք. —

Եղբարք, Հայ ապրի՛նք:

Հայ ապրի՛նք, որ մեր որդիք ալ եղբարք,

Կարենան պարծիլ, որ մեզ ունին հարք.

Զրլանք Հայ անուան, չըլլանք նախատինք. —

Եղբարք, Հայ ապրի՛նք:

Կը զրկեն—զրկում են, կը կանչէ—կանչում է, կը մօտենայ—մօտենում է:

Մարդ մը—մե մարդ, նամակ մը—մե նամակ:

Քիչ մ'ալ—քիչ մը ալ, ապագայ մ'ունինք, ապագայ մը ունինք:

Մ'ըսեր—մ ըսեր, 'տի—թում—պետի թում:—

ՀԱՄԱՌՕՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Պ.—պարոն, տ.—տիկին, օր.—օրերուդ, արժ.—արժանապատիւ, մեծ.—մեծապատիւ, ս.—սուրբ, ու.—ուրելի, կոպ.—կոպէկ:

Օրեւր.—ըշ.—երկուշաբթի, դշ.—երեքշաբթի, դշ.—չորեքշաբթի, եշ.—հինգշաբթի, ուր.—ուրբաթ, շբ.—շաբաթ, կեւ.—կերակ:

Շարահանի եղանակներ.—աճ.—առաջին ձայն, աղ.—առաջին կողմ, բձ.—երկրորդ ձայն, բկ.—աւագ կողմ, դձ.—երրորդ ձայն, գկ.—վառ ձայն, դձ.—չորրորդ ձայն, դկ.—վերջ ձայն:

Լուսնի գրութիւններ.—Ծ. Լ.—ծնունդ լուսնի, Ա. Ք.—առաջին քառորդ, Լ. Լ.—լրումն լուսնի, Վ. Ք.—վերջին քառորդ: Ծննդ.—Ծննդեան, պհ.—պահք:

Ծն. Ն. Կ. Բ.—Ծնունդ Նորին Կայսերական Բարձրութեան: Ա.—առաջին, բ.—երկրորդ, գ.—երրորդ, դ.—չորրորդ, ե.—հինգերորդ, գ.—վեցերորդ, է.—եօթներորդ, ը.—ութերորդ:

Նոր տարե հին տարե		130. ՕՐԱՅՈՅՑ	Օր Լուսն
		1882	
		ՅՈՒՆՈՒԱՐ	
		31 Օր.	
13	1	Ուր. աձ, 4 օր պհց. Ծննդ. † Կաղանդ: Ծն. Ն. Կ. Բ. Ալէքսէյ Ալէքսանդրովի:	22
14	2	Շբ. աղ, 7 օր պհց. Ծննդ. Սրբոցն Բարսղի Հայրապետին և եղբոր Նորին Գրիգորի Նիւսացւոյն, Սեղբեսարոսի Հռոմայ Հայրապետին և աբբայ Եփրեմի խուրին ասորւոյ:	23
15	3	Կիր. բձ, 1 օր պհց. Ծննդ.:	24
16	4	Բշ. բղ, 2 օր պհց. Ծննդ.:	25
17	5	Գշ. դձ, ձրագալոյց Ծննդ. և Մկրտութեան Քրիստոսի. յերեկոյին նախապատիւ և ապա նախապատիւ:	26
18	6	† Գշ. դղ, Ծնունդ և Մկրտութիւն Քրիստոսի. — Զրօրհնէք: Ութ օր անմիջոց ուտիք է:	27
19	7	† Եշ. դձ, 3 օր Ծննդ. — Յիշատակ մեռելոց:	28
20	8	Ուր. դղ, 4 օր Ծննդ.:	29
21	9	Շբ. աձ, 7 օր Ծննդ.:	1
		● Ծ. Լ. — Տեղ տեղ ձիւն:	
22	10	Կիր. աղ, Ա. զինի Ծննդեան: Ծն. Ն. Կ. Բ. մեծ իշխան Պետր Նիկողայիսի:	2
23	11	Բշ. բձ, 2 օր Ծննդ.:	3
24	12	Գշ. բղ, 3 օր Ծննդ.:	4
25	13	† Գշ. դձ, 2 օր Ծննդ. և տօն Անուանախոյութեան Տեառն: Յերեկոյին նախապատիւ:	5
26	14	Եշ. դղ, տօն Ծննդեան Ա. Յովհաննու Կարապետին:	6
27	15	Ուր. դձ, պահք:	7
		)) Ա. Բ. — Բարեխառն:	

ՅԱՆՎ

1. Ստահակ որդին.	34. Համբերութիւն.
2. Գթաւորա շուհը.	35. Բուրդ.
3. Կապար.	36. Պառաւել մըմունջը.
4. Երկու ապտակ.	37. Մաղը.
5. Ծիծեռնակ.	38. Ուղտ.
6. Ծիծեռնակի թռիչքը.	39. Հրաման, օրէնք, արդարութիւն.
7. Գարնան վերադարձը.	40. Օղ.
8. Նախըպալան.	41. Հրաշք.
9. Սաբերել որդին.	42. Ամիսներ. Ա.
10. Պղպեղ.	43. Զրօրհնէք.
11. Անճնաղնհոյթիւն.	44. Ազատութեան Հնարք.
12. Այծ.	45. Ամիսներ. Բ.
13. Երկու մոմ.	46. Ուխտադնացութիւն.
14. Սոխակ.	47. Զուր.
15. Պանդուխտը սօխակի.	48. Չիններ.
16. Անագ.	49. Ոսկեխաչա ձիւներ.
17. Փայտահատը և իւր կինը.	50. Կէտ.
18. Մուկ.	51. Ամիսներ. Գ.
19. Մկներն և Հաւիթները.	52. Սար գնալը.
20. Կաշուէ անդրադարձիք.	53. Շինականի երգ.
21. Կոկոս.	54. Հալի.
22. Փեղ.	55. Ոսկի.
23. Փղի վրէժխնդրութիւնը.	56. Ոսկին և երկաթը.
24. Դու մարդ չես դառնայ:	57. Սրդար դատաստան.
25. Ածուխ.	58. Արջ.
26. Կարմրալանջ.	59. Կեանքի սահմանը.
27. Բարի խորհուրդ. Ա.	60. Ամիսներ. Դ.
28. 590 ռուբլանոց դաթալ. Բ.	61. Արամ.
29. Նամակազրութիւն.	62. Արծիւ.
30. Ազաւա.	63. Կենդանիներ.
31. Թանկագին ազաւա.	64. Հնդկին և ճագարը.
32. Արծաթ.	65. Բամբակ.
33. Խղճի խալթ.	66. Նապաստակն և կրկան.

67. Թուղթ. 100. Սպունդ.
68. Արագադործն ու ժրագլուխը. 101. Խնդիր Հաշտարար դատաւորին.
69. Առիւծ. 102. Տեղբան.
70. Առիւծն ու մուկը. 103. Տեղբանուհի.
71. Այլ ու բէն. 104. Հայրը եւ մանկանը.
72. Թուլթախ. 105. Որդեկորոյ մօր ողբ.
73. Ամպ, անձրեւ, ձիւն. 106. Բուն բարեկենդան.
74. Փորձուած բարեկամները. 107. Աւագակները դարձը.
75. Աղուէս. 108. Տնտեսական ելուժութիւն.
76. Աղուէսն ու աղաղաղը. 109. Բերանխակէք.
77. Օղտակարութիւնն ու արժէքը. 110. Զատիկ.
78. Լուցիկ. 111. Շերամ.
79. Թագաւորի որդիքը. 112. Արծիւն ու Հաւերը.
80. Թռչուններ. 113. Մրցում.
81. Գերք. 114. Հաւատարմութիւն.
82. Աշխատութեան բաժանումն. Ա. 115. Հարկեր.
83. Նապաստակն ու ողին. 116. Բանաստեղծի խորհրդածոնութիւնը.
84. Զանձ. 117. Սարդը, մըջիւնը, ճանձը ու լուսն.
85. Աշխատութեան բաժանումն. Բ. 118. Միջատների ճանապարհորդութիւնը.
86. Յօշ, եղեամն, կարկուտ. 119. Ներկայացումն.
87. Կարկուտ. 120. Առիւծի որսորդութիւնը.
88. Փող. 121. Առիւծն ու դայլը.
89. Ինչպէս են փող փոխում. 122. Հայրենիք.
90. Մեղու. 123. Կրթութիւն.
91. Խնունքը ու մեղունքը. 124. Ժլատը.
92. Ոսկի ու հարստութիւն. 125. Օրօր.
93. Փոխառու ընկերութիւն. 126. Վարձատրեալ ծնողատերութիւն.
94. Միջատներ. 127. Պղտիկաղջիկն ու թռչնիկը.
95. Մեքենայ. 128. Հայաստան.
96. Գերձակ Մարտիրոս Պետրոսեանցի Հաշիւը Կարապետ Յովհաննիսեանցին. 129. Հայ ապրիլը.
97. Հաց. 130. Օրացոյց.
98. Զգեստների հացը.
99. Շարաց.

ՄԵՐ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐՈՒՄ ԳՏՆՈՒԱԾ

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՍԽԱԼՄՈՒՆՔԸ

Երկ.	ՍԽԱԼ	ՈՒՂԻՂ	ՏԻՆ
ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ			
26	Աղջիկը	Ձղջիկը	16
41	II.	(աւելորդ է:)	3
55	Հաքարեղեգն	Հաքարեղեգն	5
"	"	"	9
"	"	"	14
67	արշակ	Արշակ	10
86	սաստիկ—սաստիկ	(Այս բառերը աւելորդ են:)	21
90	է	է	19
110	գլխաւոր	գլխաւոր	4 Վ ^(*)
120	չես պակասեցնէ	չես պակասեցնէ	7
ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ			
11	բանումն գործ է ածուած	բանումն է գործ ածուած	1
22	խեղճ են	հարուստ են	4
30	:	,	16
32	բանց	երանց	12
100	ոնի	ունի	3 Վ.
135	—	Ոտանաւորները երբորդ տան առաջին երկու տողերը պէտք է լինեն չորրորդ տան առաջին տողերը:	—
145	չեն դաչ	չեն գաչ	6 Վ.
167	մորդը բուրթը	մորթը բուրթը	11 Վ.
191	ւե	ւե	8 Վ.
Այս դասագրքի վերջին ոտանաւորներէց մի քանիսը սխալմամբ ուրիշ տեղեր են դրուել:			
(*) Վերջին տողում է՝ երեսի վերջէն է հաշուած:			

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԱՊՐԱՊՈՍԵՐՈՒՄ

ՄԵՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Անեկդոտներ Հատոր I. 1876 50 Կ.
2. Անեկդոտներ Հատոր II. 1877 50 Կ.
3. Նախապաշարմունք Հատոր I. 1878 50 Կ.
4. Պօլուիմպերեալ 1878 20 Կ.
5. Հայոց լեզուի ուսուցիչ Գ. տարի. 1881 40 Կ.
6. Հայոց լեզուի ուսուցիչ Գ. տարի, 1881 60 Կ.

Այս բոլոր գրքերը ծախուում են Կովկասեան և Կենդրոնական
գրավաճառանոցներում:

Վերջին երկուսը ծախուում են նաև յօրինողի մօտ:

Գումարով առնողներին զիջումն կը լինի:

2013

4076, 4077

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0293491

